

HŘBITOVY, PŘÁTELSKÉ K PŘÍRODĚ I K LIDEM

Příručka nejen pro
správy hřbitovů

Autoři:

Adam Vokáč, Ing. arch. Blanka Solár,
Ing. Andrea Uherková, PhD., Mgr. Monika
Kossuth

S autorským příspěvím:

Ing. Vilém Jurek, Bc. Anna Sovová

Recenzentka:

Ing. Denisa Halajová, PhD.

Grafické zpracování:

BcA. Jakub Smitka

Na jazykovou korekturu byly použité nástroje AI.

Vydali v elektronické podobě:

organizace CEEV Živica a Poslední stopa, 2025

© 2025 Adam Vokáč, Ing. arch. Blanka Solár,
Ing. Andrea Uherková, PhD., Mgr. Monika Kossuth
Vydalo: Centrum environmentálnej a etickej
výchovy ŽIVICA a Poslední stopa

ISBN: 978-80-69046-22-1

Financováno Evropskou unií. Vyjádřené názory a postoje jsou však pouze názory a prohlášeními autorů a nemusí nutně odrážet názory a stanoviska Evropské unie nebo SAAIC — národní agentury programu Erasmus +. Evropská unie ani orgán udělující grant za ně nenesou odpovědnost.

OBSAH

4

SLOVO ÚVODEM

8

**PÉČE O PŘÍRODU NA HŘBITOVECH
A PODPORA BIODIVERZITY**

26

**UDRŽITELNÝ HŘBITOV –
ARCHITEKTURA, LEGISLATIVA
A EKOLOGIE**

46

PROMĚNA HŘBITOVNÍCH SLUŽEB

62

**HŘBITOVNÍ ODPAD A JEHO
MANAGEMENT**

76

**HŘBITOV JAKO VÍCEÚČELOVÝ
PROSTOR**

90

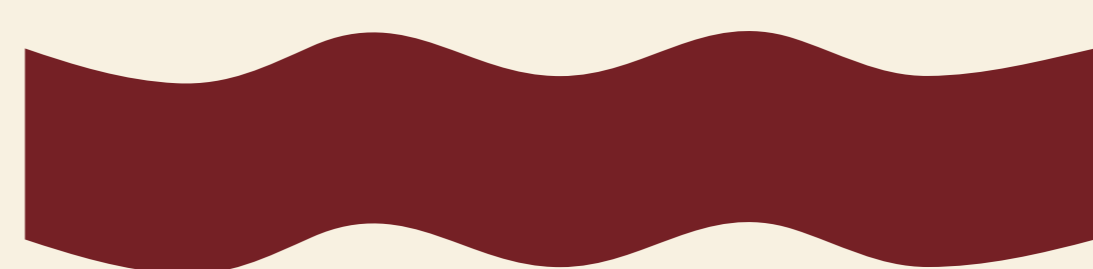
INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ

98

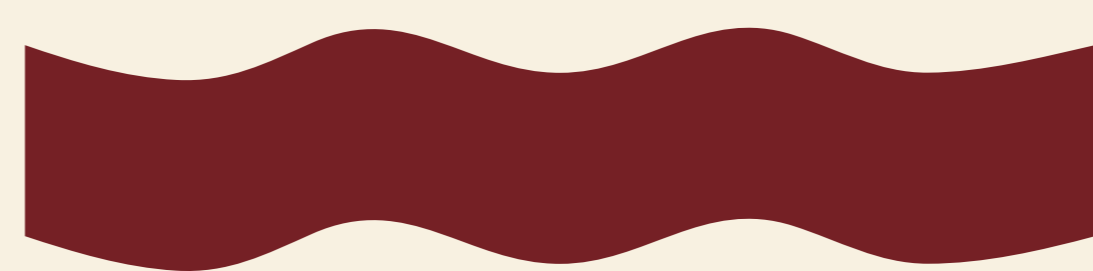
SLOVO ZÁVĚREM

102

O AUTORECH

SLOVO ÚVODEM

HŘBITOVY OKEM DNEŠNÍ DOBY

Hřbitovy jsou v dnešní rychle se měnící době takové ostrovy klidu, kde dny plynou o něco pomaleji a kde si pokrok dává načas. Jako by se ten běh událostí odehrával někde tam za hřbitovní zdí a tady zůstávalo všechno hezky při starém. Nemají potřebu na sebe poutat pozornost, někomu se zalíbit, prostě tu tiše stojí a vyčkávají, až své služby jednoho dne poskytnou. Pro tuto svou povahu jsou vyhledávaným místem lidmi, kteří si přejí se na nějakou dobu ztišit, zavzpomínat si, najít trochu vnitřního klidu a míru než se zase vydají do toho rušného světa tam venku.

Vlastně by se mohlo zdát, že přesně takhle idylické to má zůstat, že na hřbitovech není potřeba vůbec nic měnit, natož o tom ještě číst nějakou příručku. Jsme rádi, že zatím čtete dál, možná totiž podobně jako my cítíte, že spokojit se s takovým závěrem by bylo až příliš jednoduché. Jsme přesvědčeni, že na péči o hřbitovy i na podobě jejich služeb je mnoho co dělat jinak a lépe, často v důsledku proměňujících se potřeb dnešní doby. Vliv na to má změna klimatu i potřeby pozůstalých, které mnohdy zůstávají nevyřčeny.

Je pak na společném úsilí nás správců a pracovníků hřbitovů, abychom našli rovnováhu při zavádění těchto změn tak, aby při tom tato místa nepřišla o svůj jedinečný charakter a dál poskytovala i jakési zastavení v čase těm, kteří ho potřebují. Zároveň bychom se však měli snažit naplňovat potenciál, který tato prostranství mají pro zmírnění dopadů změny klimatu i vyrovnávání se se smrtí a umíráním v naší společnosti.

PROMĚŇUJÍCÍ SE POTŘEBY POZŮSTALÝCH

Veřejnost na hřbitovy zpravidla neklade takové požadavky jako na jiné veřejné služby, které využívá na pravidelné bázi. S hřbitovními službami člověk přijde do kontaktu jen několikrát za život a obvykle v takovém rozpoložení, kdy zrovna nemá mnoho sil a energie projevit svou nespokojenost nebo se dožadovat nějakých změn. Sem tam na hřbitov přijde nějaká stížnost, to ano, ta se ale obvykle týká běžného provozu – toho, že někde teče kohoutek nebo že někdo naštipl při ukládání kousek náhrobní desky. V čem je veřejnost slyšet je věc hřbitovní estetiky související s hromaděním dekorací na hrobech a problematikou hřbitovního odpadu.

Že by se ale někdo dožadoval nějaké komplexnější změny přístupu k pohřbívání a péči o pozůstalé, je nepravděpodobné a ještě méně to, že by takový podnět byl vyslyšen. Cítí-li někdo nespokojenost s tím, jak pohřeb probíhal, nejspíš si svůj nepříjemný zážitek nechá pro sebe nebo ho jen sdílí s rodinou při odjezdu autem. Často pak následuje racionalizace tím, že pohřeb přece ani nemá být příjemný a s tím se prostě člověk nějak musí smířit.

Lidé bohužel nemají od hřbitovních služeb velké očekávání a mnohdy je berou pouze jakonevyhnutelnost, kterou teď musí nějak přetrpět. Naše pozice je tedy v tomto případě vlastně celkem povzbudivá – máme tu možnost lidem ukázat, že i tyto služby mohou být příjemné a z pohřbu se dá odcházet s pocitem smíření, úlevy a vděku. Rádi se s vámi na stránkách této příručky podělíme o drobné příklady z praxe i o velké koncepční změny, které v tomto ohledu vychází pozůstalým vstříc.

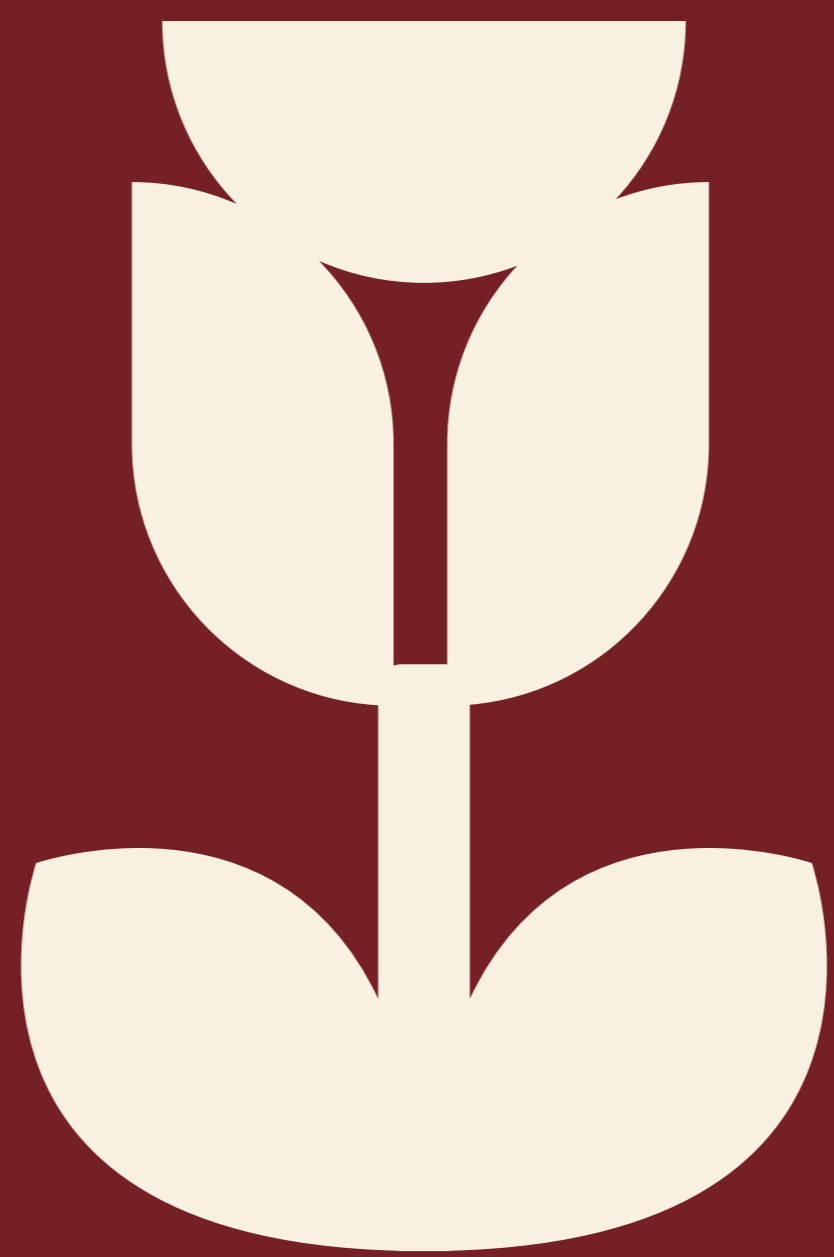
PROMĚŇUJÍCÍ SE KLIMA

Klima se mění, pozorujeme to na hřbitovech s každým rokem – tráva nám v létě více žloutne, voda se rychleji odpaří, jehličnany, které kdysi hrdě charakterizovaly naše hřbitovní prostranství, postupně degradují. V tomto ohledu jsou změny v péči o hřbitovní zeleň nevyhnutelné, chceme-li zachovat jejich estetickou kvalitu a důstojný vzhled. V této příručce shrneme různé postupy, jak toho docílit.

Jsme však přesvědčeni, že pro boj se změnou klimatu můžeme na hřbitovech udělat mnohem více než nezbytná opatření pro zachování statu quo. Jakožto zelená prostranství v blízkosti lidských sídel mají hřbitovy veliký potenciál uchovat příjemné vlažné klima v horkých letních dnech, být oázou mezi vyhřátými sídlišti a z tohoto důvodu se stát vyhledávanými prostory i pro trávení běžného volného času. Lze předpokládat již zřejmý trend vzrůstajícího počtu návštěvníků těchto prostranství za účelem odpočinku v příjemném stínu zeleně – ať už rodičů s kočárky, běžců či škol a školek na vycházkách. Připravíme vás na to, jak je tomu uzpůsobit.

Kromě toho jsou hřbitovy bezpochyby místy, která mohou napomáhat k zachování i rozšíření biodiverzity v oblastech, kde bývá tato problematika přehlížena. Prostoru pro přírodu v okolí lidských sídel ubývá, právě na hřbitovech však mnoho druhů rostlin i zvířat může najít ideální útočiště a my máme tu možnost jim ho nabídnout. O tom, jaké se hodí vysazovat druhy rostlin i jakým způsobem poskytnout prostor zvěři, se dočtete v následující kapitole.

Konečně, návštěvníci hřbitovů bývají zpravidla emočně otevření, citlivěji vnímají své okolí a více se vystavují jeho vlivu. Je na nás, abychom jim poskytli prostředí takové, kde se mohou cítit bezpečně a kde najdou dostatek prostoru pro truchlení. Z naší zkušenosti má přírodní prostředí právě takové kvality – dokáže lidem nabídnout útěchu a smír, čas na vzpomínání a regeneraci. Toto propojení s přírodou, které na hřbitovech můžeme v lidech probudit či prohloubit, pak může mít v širším kontextu vliv i na hledání všeobecného východiska z klimatické krize.

PÉČE

**O PŘÍRODU NA
HŘBITOVECH
A PODPORA BIO-
DIVERZITY**

Vilém Jurek

Hřbitovy mohou být vedle pietního místa i cenným ostrůvkem přírody uprostřed města. Při šetrné péči o zeleň se z nich stává útočiště mnoha druhů rostlin a živočichů. Tato část shrnuje základní principy a postupy přírodě blízké péče o hřbitovní zeleň a způsoby, jak podporovat biodiverzitu při zachování úcty k památce zesnulých.

Autor této části ukazuje porost chráněné sasanky lesní na Ústředním hřbitově v Brně (foto: Vilém Jurek)

ZÁKLADNÍ PRINCIPY PÉČE

Správa hřbitovní zeleně vyžaduje specifický a citlivý přístup, který respektuje pietní atmosféru těchto míst.

Jaké jsou hlavní principy péče?

- ➔ **Respekt k pietě a klidu:** veškeré práce provádíme tak, abychom nerušili pietní charakter hřbitova. Vyhýbáme se hlučným či rozsáhlým zásahům během pohřbů nebo významných svátků (Dušičky aj.).
- ➔ **Vhodné časování prací:** údržbu plánujeme mimo hlavní svátky a s dostatečným předstihem. Například před Dušičkami hřbitov včas uklidíme a připravíme.
- ➔ **Minimalizace chemie:** chemické prostředky (herbicidy, hnojiva) používáme jen v nejnútnejších případech. Nechceme zbytečně ohrožovat okolní přírodu ani znečišťovat půdu a vodu.
- ➔ **Monitorování dřevin:** pravidelně kontrolujeme stav stromů kvůli bezpečnosti a včasným zásahům. Včasná identifikace suchých větví, chorob či škůdců umožní předejít nehodám a naplánovat potřebné ošetření.
- ➔ **Plánování a odborně vyškolený personál:** péči plánujeme systematicky a provádíme ji odborně školeným personálem. Pracovníci jsou proškoleni v přírodě šetrných postupech a chovají se citlivě k prostředí hřbitova – dokáží udržovat pořádek a současně podporovat přírodní hodnoty.

TIP

Pokud se budete držet zásad péče, zajistíte, že hřbitov zůstane důstojným pietním místem a zároveň bude udržitelný a přívětivý k přírodě.

SPECIFIKA PÉČE O HŘBITOVNÍ ZELEŇ

Hřbitovní prostředí klade na způsob údržby zeleně zvláštní nároky. Zatímco v parcích či zahradách se často uplatňuje intenzivní péče, na hřbitovech je žádoucí šetrnější – extenzivní přístup.

V čem spočívá extenzivní přístup?

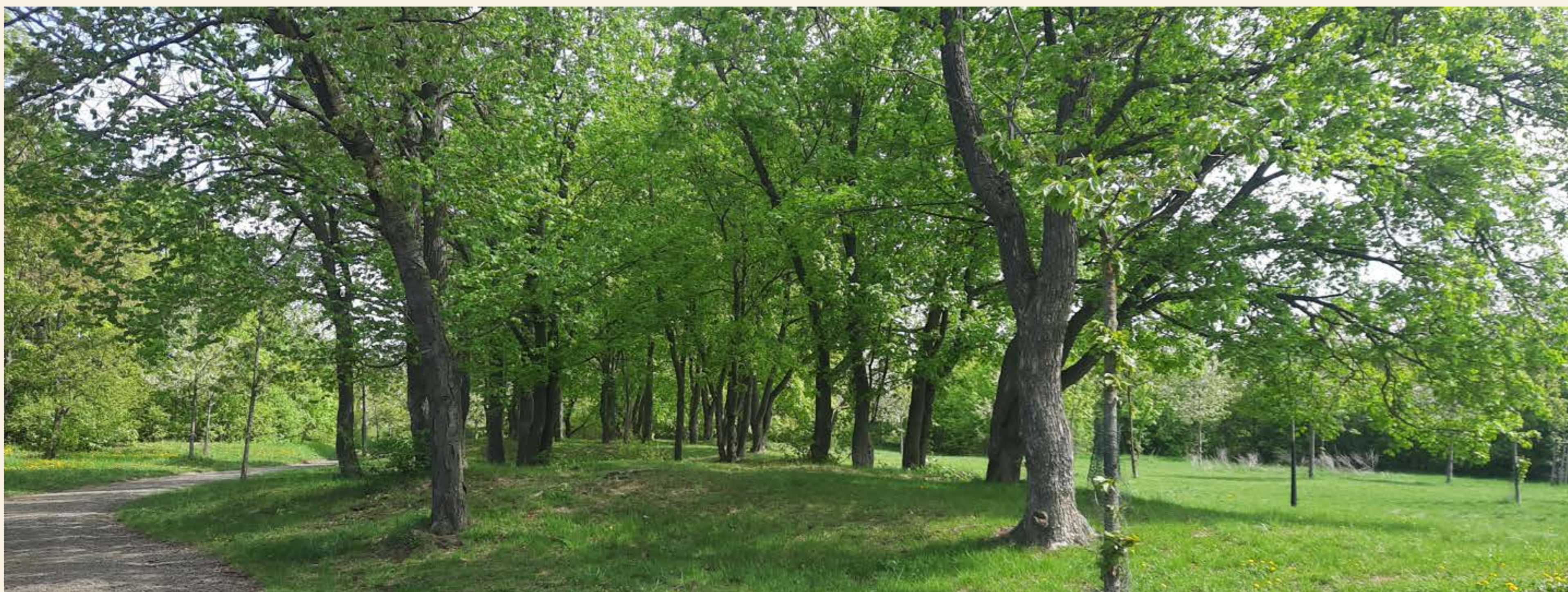
Příklad heterogenity prostředí – platí, že čím více máme různorodé biotopy, tím klesá náročnost péče čili intenzita zásahů (foto: Vilém Jurek)

→ **Extenzivní údržba a citlivé přístupy:** hřbitovní zeleň udržujeme s důrazem na nízkou intenzitu zásahů. Namísto těžké mechanizace a častého sečení či řezu volíme šetrnější metody práce – například ruční pletí plevelů mezi hroby místo chemického postřiku nebo používání menších, méně hlučných nástrojů místo velkých strojů. Tím omezujeme hluk a škody na okolní přírodě.

Výsadby dřevin se mohou komponovat s travnatými záhony i na různém podkladu (v tomto případě na písčitém podkladu) (foto: Vilém Jurek)

→ **Vhodné druhy dřevin a výsadby:** sázíme především druhy vhodné pro místní podmínky, přednostně původní nebo dlouhodobě ověřené druhy. Vyhýbáme se jednotvárným výsadbám sloupovitých a převislých kultivarů či tmavých jehličnanů, které byly v minulosti často používány na hřbitovech a vytvářely spíše ponurý charakter prostředí. Naopak smíšené a druhově pestré výsadby lépe zapadají do místní krajiny, mají vyšší ekologickou hodnotu, podporují biodiverzitu a zvyšují odolnost a stabilitu ekosystému.

→ **Odstraňování invazních druhů:** průběžně sledujeme a likvidujeme invazní rostliny (např. pajasan žláznatý), aby nevytlačovaly původní zeleň a nepoškozovaly hroby či budovy.

→ **Zachování estetického vzhledu:** i při přírodě blízké péči zachováváme důstojný vzhled hřbitova. Extenzivní plochy rozmísťujeme citlivě tak, aby prostor působil přírodně, ale ne zanedbaně. Květinové louky mohou prostředí zpestřit, avšak dbáme, aby nepůsobily jako nepořádek – extenzivní plochy musí být vhodně vyvážené s upravenými místy.

→ **Dlouhodobé plánování zeleně:** Péči o zeleň plánujeme v horizontu desítek let dopředu. Postupně obměňujeme stárnoucí stromy a keře a průběžně obnovujeme trávníky i výsadby, aby byla hřbitovní zeleň zdravá a vitální i pro další generace.

Vzdušnost a otevřenost prostředí je jedním z důležitých prvků na hřbitovech (foto: Vilém Jurek)

TIP

Nový přístup k péči o hřbitovy zahrnuje extenzivní plochy – části ponechané s menšími zásahy, kde probíhá extenzivní péče (např. méně časté sečení či ponechání rostlin pro hmyz). Díky tomu zůstává hřbitov důstojným místem a zároveň se stává prostorem plným života a barev.

V krmení pro ptáky byla i slunečnice, která vyrostla v okolí krmítka (foto: Vilém Jurek)

PODPORA BIODIVERZITY

Jedním z hlavních cílů moderní péče o hřbitovy je proměnit je v útočiště rozmanitého života. Na hřbitovech bychom měli podporovat širokou škálu organismů a vytvářet pro ně vhodné podmínky – od půdních mikroorganismů a hmyzu přes ptáky až po drobné savce. Podpora biodiverzity je nezbytná, protože zvyšuje ekologickou stabilitu a odolnost prostředí, pestrá společenstva lépe odolávají suchu, škůdcům či chorobám. Rozmanitost zároveň přináší estetické obohacení – hřbitov se mění v živý, příjemný a skutečně pietní prostor, který působí pozitivně na pozůstalé i návštěvníky. Péče zaměřená na biodiverzitu je také adaptačním opatřením na změnu klimatu – podporuje zadržování vody, ochlazování prostředí a přispívá k dlouhodobé udržitelnosti hřbitova.

Mozaika biotopů – drobná tůň obklopená trávníky
(foto: Kika Procházková)

→ **Vysazujeme pestrou skladbu rostlin** – trvalky, ovocné keře, stromy bohaté na nektar a semena, aby poskytovaly potravu a úkryt pro hmyz, ptáky i další živočichy po co největší část roku.

Výsadba ovocných dřevin
(foto: Kika Procházková)

A jak toho dosáhneme?

→ **Budujeme mozaiku různých stanovišť** místo jednotvárného trávníku či řady tují. Kombinujeme slunné květinové louky, stinná zákoutí pod stromy, keřové skupiny i drobné vodní prvky. Rozmanité biotopy (suchá vs. vlhká místa, husté keře vs. otevřené prostory) přilákají širší spektrum rostlin a živočichů.

→ **Některé padlé větve, pařezy či torza stromů záměrně ponecháme na místě, pokud to neohrožuje bezpečnost.** Mrtvé dřevo hostí mnoho druhů hmyzu a poskytuje úkryt dalším živočichům. Stabilní staré stromy s dutinami také necháváme stát (pokud jsou bezpečné) – dutiny jsou cenné úkryty pro ptáky, netopýry aj. Tyto prvky umísťujeme do méně nápadných míst, aby nerušily estetiku pietního prostoru.

Ponechané dřevo z péstebních zásahů jako úkryt pro hmyz a drobné savce (foto: Vilém Jurek)

→ **Některé procesy necháváme na přírodě.** Například umožníme samovolné zarůstání (sukcesi) na vhodných plochách, čímž vzniknou přirozená zákoutí s druhy, které bychom sami nevysadili. Také co nejvíce omezujeme pesticidy a hnojiva, aby mohly naplno fungovat přirozené procesy – přirození nepřátelé škůdců a půdní mikroorganismy udržují ekosystém v rovnováze.

Stinné zákoutí s dožívajícími stromy a břečťanem (foto: Vilém Jurek)

Kromě těchto přístupů zvyšujeme biodiverzitu instalací různých přírodních prvků. Na hřbitov lze citlivě umístit například:

→ **Květinové louky:** část trávníku necháme rozkvést lučními květinami. Podpoříme tím opylovače (včely, motýly) a oživíme hřbitov barvami. Louky zakládáme nejen na volných nebo okrajových místech, můžeme je vytvářet na samotných hrobech, jako alternativa hrobovým deskám z kamene.

Založená květnatá louka (foto: Vilém Jurek)

➔ **Hmyzí hotely a úkryty:** domečky pro včely samotářky, čmeláky a další užitečný hmyz umístíte na klidných místech. Také hromádky kamení, dřeva či listí ponechané v koutě poslouží jako úkryt pro ježky, ještěrky nebo různé brouky.

Ponechaná hromádka starého dřeva s čmelínem – domečkem pro čmeláky (foto: Vilém Jurek)

➔ **Ptačí a netopýří budky:** umístěním budek na stromy podpoříme hnízdění ptáků (např. sýkory, špačci) a vytvoříme úkryty pro netopýry. Ptáci navíc pomáhají regulovat hmyz a potěší nás svým zpěvem.

Budka pro netopýry (foto: Vilém Jurek)

Dutina může vzniknout i po příliš velkém řezu – na jednu stranu se jedná o chybu při péči o stromy, na druhou stranu vznikne nový biotop (foto: Vilém Jurek)

TIP

Zavádějte změny postupně a srozumitelně je vysvětlujte veřejnosti. Díky tomu budou mnohem lépe přijaty s porozuměním. Citlivý přístup hřbitov promění v prostor plný života, kde se vedle vzpomínek na blízké otevírá návštěvníkům krása květin, motýlů a zpěv ptáků. Příroda se stává přirozenou součástí piety a posiluje duchovní rozměr místa.

**Víte, že...
starý dub s dutinou
může poskytnout
domov stovkám
druhů hmyzu?
I zdánlivě odumřelé
stromy jsou pro
přírodu nesmírně
cenné.**

SEČENÍ A ÚDRŽBA TRAVNATÝCH PLOCH

Travnaté plochy (trávníky, louky či rozptylové loučky) zabírají podstatnou část hřbitovů. Způsob údržby má proto zásadní vliv na celkový charakter prostředí. Tradičně se trávníky sečou velmi často a na nízkou výšku. Moderní přístup však volí šetrnější a méně časté sečení, které prospívá květinám i živočichům a zároveň snižuje náklady.

Typizace trávníků na hřbitovech

Trávníky na hřbitovech je vhodné diferencovat podle intenzity péče a účelu. Rozdělení vychází z počtu sečí za rok, jejich termínů nebo možnosti využití mozaikové seče. Tímto způsobem lze skloubit pietní charakter s podporou přírody a zároveň optimalizovat náklady na údržbu.

→ **Intenzivní (parterové) trávníky** – reprezentativní plochy, vhodné zejména u vstupů, v okolí smutečních síní a v uličkách mezi hroby, vyžadují časté sečení (až 4× ročně) a vyšší péči.

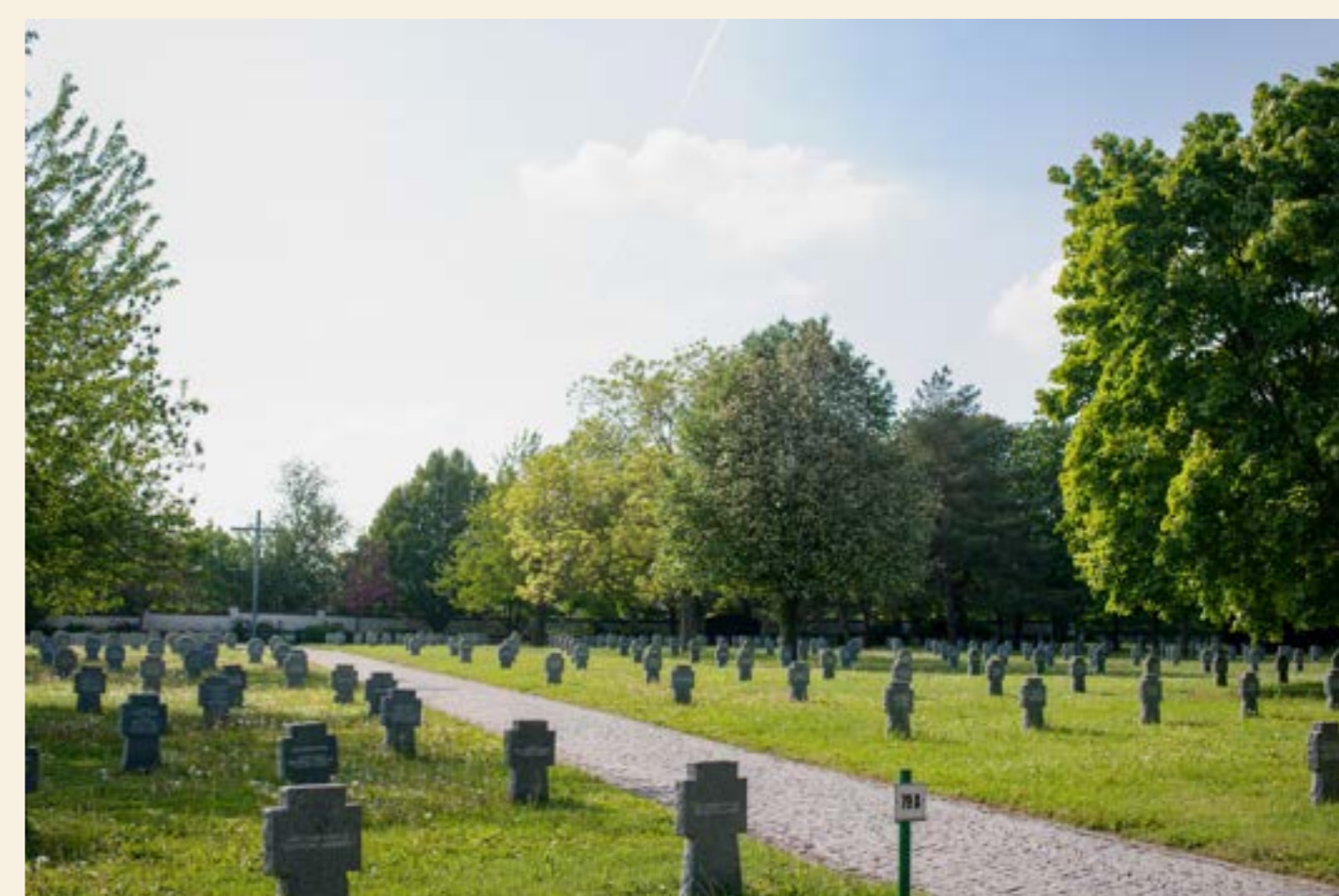
→ **Parkové trávníky** – rozsáhlejší plochy mezi hrobovými poli nebo dočasné plochy určené pro budoucí hrobní místa, méně náročné na údržbu než parterové trávníky, seč se provádí 2–3× ročně.

Nový přístup sečení trávníků – mozaiková seč (foto: Vilém Jurek)

Výřez z pasportu trávníků (foto: Vilém Jurek)

Trávník založený na hrobových místech (foto: Vilém Jurek)

Trávníky v okolí hrobů (foto: Vilém Jurek)

Okrajová část hřbitova (foto: Vilém Jurek)

Rozptylová loučka (foto: Vilém Jurek)

→ **Luční trávníky** – využitelné na okrajích hřbitova, na větších volných plochách či v částech, kde se už nepohřbívá, pestrá směs trav a bylin, významně podporují biodiverzitu a estetiku prostředí, seč 1–2× ročně, vhodné je využívat mozaikovou seč.

→ **Speciální trávníky** – zakládají se podle konkrétních podmínek (např. suchomilné trávníky na písčitých půdách, stinné směsi pod stromy, svahy, rozptylové loučky), režim seče a údržby je individuální a přizpůsobený dané lokalitě.

Šetrné používání techniky při sečení trávníků

Při údržbě hřbitovních trávníků je důležité zvolit vhodný typ sekačky a správné nastavení. Nevhodná technika může travní porost nejen poškozovat, ale způsobovat hluk či prašnost.

- **Rotační sekačky** – vhodné pro intenzivní a parkové trávníky, základem jsou ostré nože, aby trávu čistě sekaly a netrhalý.
- **Vřetenové sekačky** – poskytují nejšetrnější a nejčistší řez, ideální pro reprezentativní plochy.
- **Lištové a bubnové sekačky** – využívají se na okrajích a větších plochách s lučními porosty, jsou šetrnější k hmyzu i bylinám, protože trávu sekají, nikoli drtí (mulčují).
- **Křovinořezy** – vhodné jen pro dočištění u hrobů a na nedostupných místech.
- **Ruční kosy** – šetrné k trávníku, jsou tiché a neruší prostředí, vhodné pro luční trávníky

TIP

Při údržbě hřbitovních trávníků je možné používat akumulátorové sekačky a křovinořezy. Jsou tiché, bezemisní a neruší pietní prostředí ani návštěvníky. Díky nižší hmotnosti se s nimi lépe manipuluje mezi hroby a nehrozí poškození náhrobků. Jejich použitím chráníte nejen trávník, ale i celkovou atmosféru hřbitova.

Jak zajistíme dokonalé a pestré trávníky?

→ **Snížení frekvence sečení:** Většině trávníků stačí sekat 2–3× ročně (květnaté louky 1–2×). Pouze nejvíce navštěvovaná místa (u vstupu, podél hlavních cest) sečeme častěji (max. 4× ročně). Delší intervaly umožní bylinám vykvést a vysemenit se.

→ **Vhodné načasování sečí:** První seč květnatých ploch provádíme až na přelomu května a června (po odkvětu a vysemenění jarních květin), druhou koncem léta (srpen/září). Vyhýbáme se sečení v největších vedrech, aby se porost zbytečně nestresoval.

Víte, že...
sečení za horkého letního dne je pro trávník velký stres?
Proto sekáme raději v chladnějším počasí nebo brzy ráno.

Ještě několik tipů, jak trávník můžeme udělat ještě lepší:

→ **Trávu nenecháváme příliš nakrátko.** Po sečení ponecháváme výšku cca 9–12 cm (na reprezentativních plochách min. 6 cm). Vyšší travní drn lépe drží vláhu, méně se přehřívá a drobné rostliny v něm dokáží přežít – příliš nízké kosení by je zničilo.

Ne všude může být nakrátko posekaný trávník. Ve vyšším porostu se časem projevují kvetoucí rostliny, které přinášejí potravu pro hmyz i estetický efekt. (foto: Vilém Jurek)

→ **Nesekáme všechny plochy najednou. Vždy necháme asi 20–40 % plochy neposečené.** Neposečené pásy poskytnou úkryt hmyzu a drobným živočichům a zdroj potravy pro ptáky. Vyšší porost také stíní půdu a brání jejímu vysychání. Mozaika posekaných a neposekaných částí působí přirozeně a esteticky – např. nízko posekané pruhy podél cest se střídají s ostrůvky kvetoucí louky mezi hroby.

Jeden z typů mozaikové seče – seč okrajová (foto: Vilém Jurek)

Neposečená ploška na okraji chodníku, okolí je však běžně sečeno (foto: Vilém Jurek)

→ **Po každé seči shrabeme a odstraníme posečenou trávu.** Zbytky trávy by jinak dusily jemnější rostliny. Odvoz posečené biomasy navíc ochuzuje půdu o živiny, což prospívá původním květinám a omezuje plevel.

Zamulčované trávníky vytváří silnou vrstvu, která může často zapáchat kvůli hnilobným procesům (foto: Vilém Jurek)

→ **Trávníky nezavlažujeme – šetříme tím vodu, zvyšujeme odolnost a podporujeme výběr sušších kvetoucích druhů rostlin.** Trávníky také nehnojíme (cílem není bujný růst) a nepoužíváme herbicidy, které by zničily i užitečné květiny – plevel raději vytrháváme ručně.

→ **Plochy pro rozptyl popela v novém pojetí péče o hřbitovy necháváme co nejvíce přírodě.** Sečeme je jen 1–2× ročně (mozaikově) a jinak do nich nezasahujeme. Jsou to klidné zóny pro přírodu i pozůstalé. Nepoužíváme herbicidy, plevel odstraňujeme ručně.

TIP

Pokud zakládáme nově rozptylovou loučku, měli bychom použít nižší druhy. U travin jsou to například kostřava červená (*Festuca rubra*), kostřava ovčí (*Festuca ovina*), lipnice nízká (*Poa supina*) či jílek vytrvalý (*Lolium perenne*).

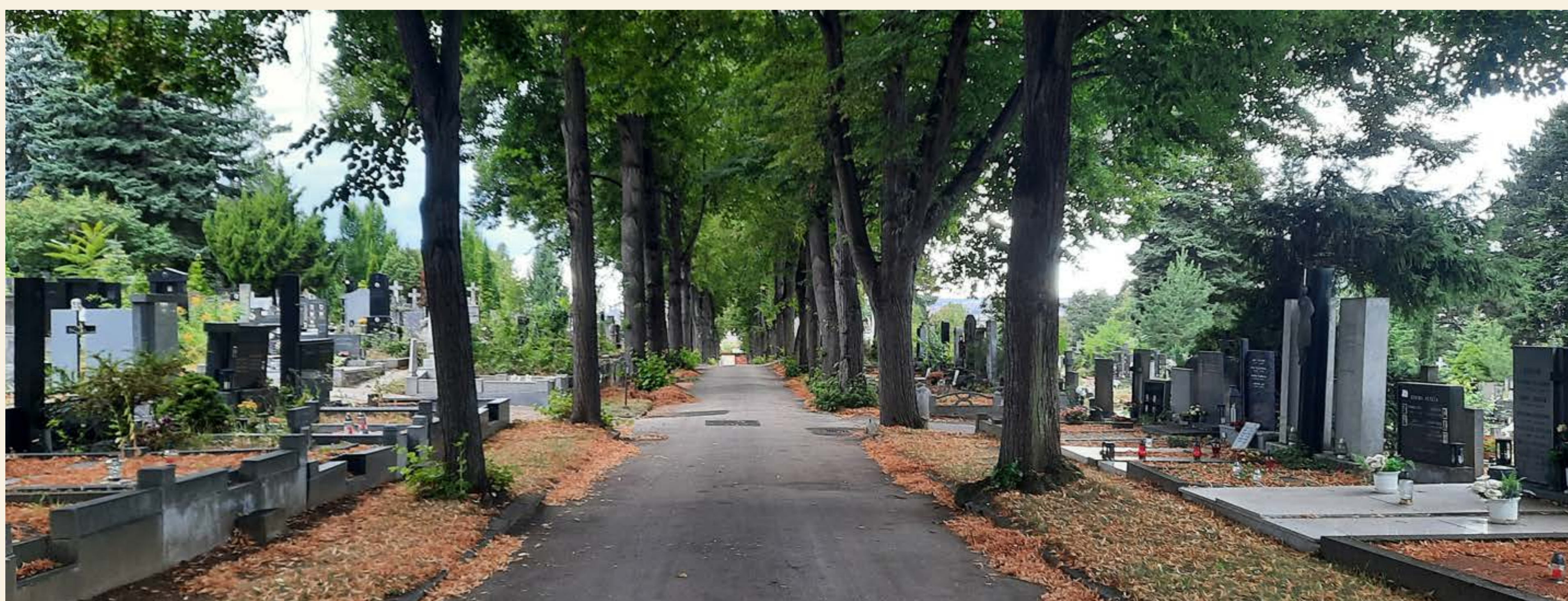
STROMY A KEŘE

Stromy a keře tvoří kostru hřbitovní zeleně, dodávají místu charakter, stín i pietní atmosféru a zároveň poskytují životní prostor mnoha organismům. Při péči o ně je třeba dbát na bezpečnost návštěvníků i dlouhodobé zdraví dřevin. Mnohé hřbitovní stromy jsou velmi staré a vyžadují individuální přístup.

Nejhodnotnější stromy na hřbitovech často rostou ve stromořadích a alejích, které vytvářejí výrazný prostorový efekt. Tyto výsadby se však obtížně obnovují – dosáhnout stejného dojmu nelze postupným dosazováním jednotlivých stromů.

Závažnější je, že stromořadí bývají vystavena mnoha zásahům: v jejich kořenových prostorech se budují komunikace, vedou inženýrské sítě, probíhají výkopy, koruny se ořezávají kvůli osvětlení a v jejich těsné blízkosti se stále pohřbívá (nejžádanější jsou místa u cest).

Ochrana těchto stromů proto vyžaduje zásadní změnu přístupu – respektování ochranné kořenové zóny, omezení výkopových prací a v krajním případě i zrušení hrobů v nejbližším okolí. Bez takových opatření hrozí rychlá ztráta stromů.

Lipová alej jako součást hřbitova (foto: Vilém Jurek)

Individuální a citlivou péči zajistíme pomocí:

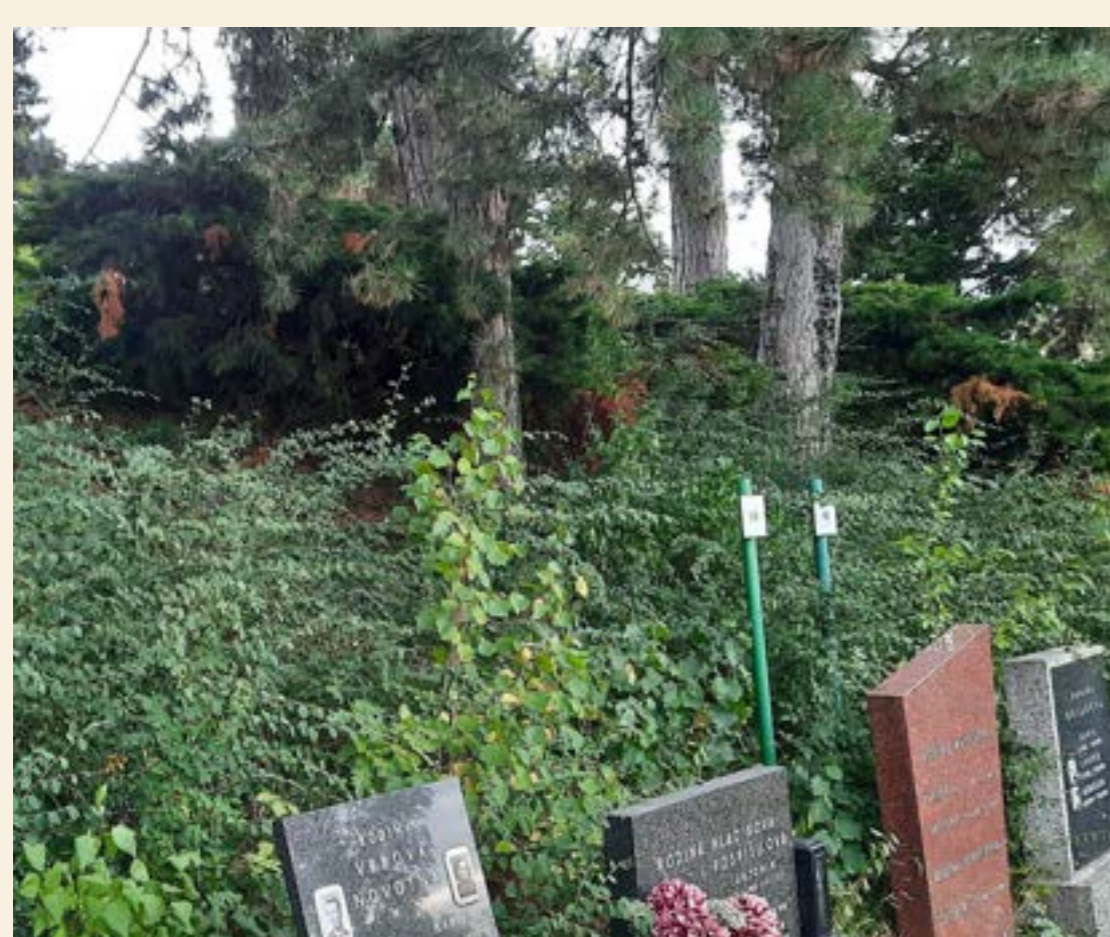
→ **Pravidelné kontroly stromů:** Každoročně (alespoň 1× ročně) necháváme stromy zkontrolovat arboristou. Posoudí jejich zdravotní stav a stabilitu a doporučí nutné zásahy (odstranění suchých větví, zdravotní řezy apod.). Včasná péče zabrání pádům větví nebo celých stromů.

→ **Řezů namísto kácení:** pokud strom není akutně nebezpečný, raději ho odborně ošetříme, než pokácíme. Odstraníme nemocné a rizikové větve a případně zlepšíme podmínky u kořenů. Prodloužíme tak život stromu při zachování bezpečnosti.

→ **Zachování starých stromů:** neodstraňujeme zbytečně staré stromy s dutinami – mají totiž velkou hodnotu pro přírodu. Dutiny nečistíme ani nevyplňujeme, ponecháváme je jako přirozené úkryty pro ptáky, netopýry a hmyz. Do starých stromů zasahujeme jen minimálně – provádíme pouze nezbytné bezpečnostní řezy.

Arboristický zásah na stromě
(foto: Vilém Jurek)

Keře mohou být součástí
různých svahů nebo prostor za
jednotlivými hroby
(foto: Vilém Jurek)

→ **Péče o dožívající stromy:** u velmi starých stromů se snažíme co nejvíce prodloužit jejich život. Postupně v několika etapách odlehčujeme korunu, aby se snížilo riziko rozpadu. Pokud to podmínky dovolí, ponecháme i několik silných suchých větví jako stanoviště pro ptáky a hmyz. Místo jednoho radikálního řezu děláme více menších zásahů – strom se z nich lépe zotaví. Tak může starý „památný strom“ stát bezpečně ještě mnoho let jako cenný biotop.

→ **Náhradní výsadby:** při plánování na hřbitovech, např. sadovnické studie, rozvoj hřbitova, inventarizace, se snažíme vymezovat nové plochy pro náhradní výsadby. Mohou to být okrajové plochy (ve formě solitérů) nebo místa po zrušených hrobech. Nové stromy vysazujeme s předstihem, ještě než ty staré dožijí.

TIP

Kromě stromů jsou důležitou součástí hřbitovní zeleně také keře – živé ploty kolem areálu nebo okrasné keře na hrobech a mezi nimi. Také o keře pečujeme přírodě blízkým způsobem, aby byly zdravé, bohatě kvetly a zároveň poskytovaly útočiště hnízdícím ptákům.

Udržované keře v několika řadách mohou být alternativou živých stěn z tolik přeceňovaných jehličnanů (foto: Vilém Jurek)

Aby byly keře keři musíme zajistit:

→ **Pravidelné, ale šetrné řezy:** keře udržujeme v přiměřené velikosti pravidelným řezem, ale nikdy je nezmlazujeme drasticky najednou. Ideálně je držíme kolem výšky 2–3 m (dle potřeby), aby nepřerostly. Při jednom řezu neodstraňujeme více než 30 % objemu či výšky, aby měla rostlina dost listů pro další růst.

→ **Řez mimo hnízdění:** velké prořezávky a kácení keřů plánujeme mimo období hnízdění ptáků. Nejlépe koncem zimy (únor – polovina března), kdy ptáci ještě nehnízdí a keře jsou bez listů. Naopak přibližně od poloviny března do konce května keře neřežeme, abychom nerušili hnízdící ptáky.

→ **Ohled na počasí:** v horkém létě (při teplotách nad 26 °C) se vyhýbáme radikálním řezům. Sucho a horko zvyšují stres rostlin a rány se hůře hojí. Počkáme raději na chladnější počasí (např. na podzim).

→ **Správné nástroje:** používáme ostré ruční nástroje (nůžky, plotostřih) pro čisté řezy. Při tvarování keřů se vyhýbáme se motorovým pilám a křovinořezům. Silnější větve stříháme správně na větevní kroužek, aby se rána dobře zahojila a nezůstal pahýl. Řezné rány ničím nepřetíráme.

Víte, že...

šetrně udržované keře zůstávají husté, zdravé a bohatě kvetou? Zároveň poskytují útočiště ptákům a tvoří estetické členění prostoru, což podporuje pietní atmosféru. Vhodnou kombinací různých druhů keřů (stálezelených i opadavých, kvetoucích v různých obdobích) docílíme, že hřbitovní zeleň působí po celý rok upraveně a přitom přirozeně.

INVAZNÍ DRUHY

Invazní rostliny (nepůvodní druhy, které se nekontrolovaně šíří na úkor domácích) se mohou objevit i na hřbitově. Bojujeme s nimi tak, že se snažíme zabránit jejich **zavlečení** (např. nepřivážíme na hřbitov kontaminovanou zeminu, kontrolujeme nové sazenice a upozorňujeme návštěvníky, aby nesázeli nepůvodní druhy) a existující invaze důsledně odstraňujeme nebo alespoň omezujeme a izolujeme, pokud úplná likvidace není možná. Je to běh na dlouhou trať, který patří do plánu péče. Důležitá je také osvěta – vysvětlujeme veřejnosti, proč invazní rostliny odstraňujeme a raději vysazujeme domácí druhy.

TIP

Pokud pečujete o rodinný hrob, volte raději domácí druhy rostlin místo exotických. Například namísto cizokrajných tújí vysad'te domácí keř nebo trvalku – lépe zapadne do prostředí, neohrozí okolní přírodu a bývá méně náročná na údržbu.

PLÁNOVÁNÍ A KOMUNIKACE

Přírodě blízkou proměnu hřbitova je nutné důkladně naplánovat a průběžně o ní komunikovat s veřejností. Každý hřbitov má jiné podmínky (půda, klima) a místní obyvatelé mohou změny vnímat různě.

Jak plánovat systematicky a transparentně?

→ **Plánování s předstihem:** Vypracujeme dlouhodobý plán péče (alespoň na rok dopředu). Plán zahrnuje pravidelné činnosti (seč, řez) i větší zásahy (kácení nebezpečných stromů, zakládání nových ploch). Práce rozvrhneme mimo hlavní návštěvní sezóny. Na větší změny (např. výsadbu stromů či přeměnu trávníku na louku) upozorníme veřejnost předem vhodným způsobem – dáme lidem vědět předem na nástěnkách, v obecním zpravodaji nebo na webu. Transparentnost pomůže předejít nepochopení a odporu k novinkám.

Příklady invazních druhů:

Invazní byliny

turanka kanadská
Conyza canadensis

celík kanadský/celík obrovský
Solidago canadensis/S. gigantea

křídlatka
Reynoutria sp.

astříčka kopinatá
Symphyotrichum lanceolatum

klejicha hedvábná
Asclepias syriaca

Invazní dřeviny

javor jasanolistý
Acer negundo

mahonie cesmínoлистá
Mahonia aquifolium

pajasan žláznatý
Ailanthus altissima

loubinec pětistý
Parthenocissus quinquefolia

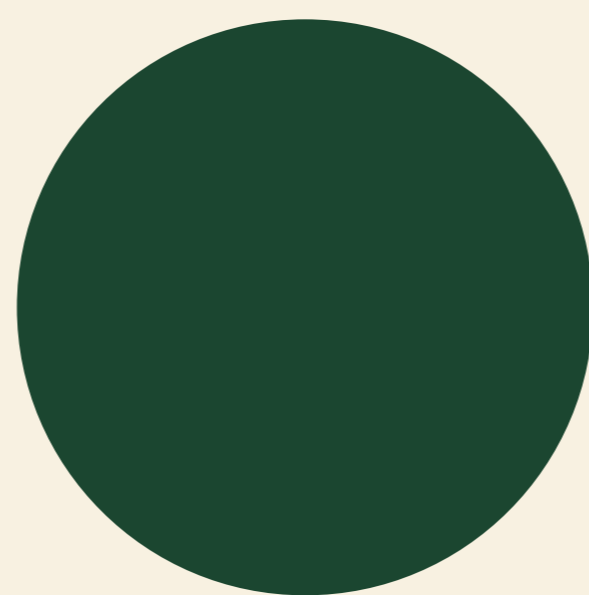

trnovník akát
Robinia pseudoacacia

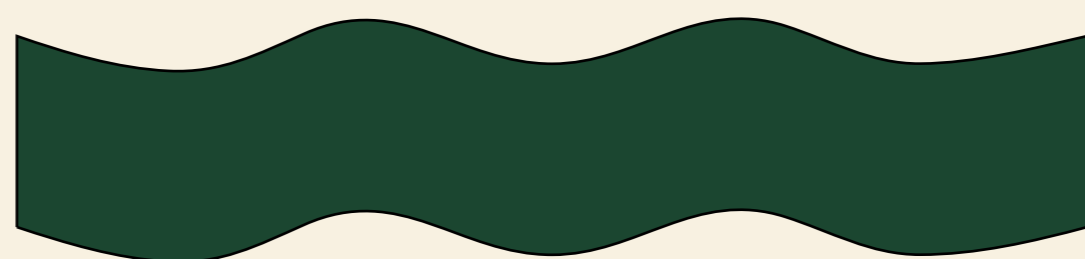
- **Respekt k termínům:** Při plánování bereme ohled na významné dny a události. Během Dušiček nebo Velikonoc, kdy na hřbitov chodí mnoho lidí, musí být areál uklizen a nesmí probíhat hlučné práce. Také při smutečních obřadech v okolí zastavujeme veškerou hlučnou činnost. Tyto termíny zahrneme do plánu a seznámíme s nimi všechny pracovníky.
- **Spolupráce s veřejností:** Každá komunita může mít na podobu hřbitova jiný názor. Zjišťujeme proto přání a obavy místních lidí a podle toho upravujeme plány. Zároveň veřejnosti srozumitelně vysvětlujeme smysl našich opatření (např. méně časté sečení = více květin a hmyzu, hromádka větví = úkryt pro ježky), aby změny pochopila a přijala.
- **Památkově chráněné hřbitovy:** U historických hřbitovů konzultujeme všechny zásahy se specialisty památkové péče a respektujeme původní vzhled. I takový hřbitov lze citlivě „ozelenit“ – například podsadit staré stromy domácími keři nebo založit loučku na nevyužitém trávníku – vždy po dohodě s památkáři a s ohledem na historickou hodnotu místa. Nové přírodní prvky musí zapadnout do starobylého rázu hřbitova.

Informační tabulka a mozaikovou sečí (foto: Vilém Jurek)

**VŠECHNY UVEDENÉ ASPEKTY – OD
PLÁNOVÁNÍ PRACÍ PŘES KOMUNIKACI
S LIDMI AŽ PO DETAILS ÚDRŽBY – SPOLU
SOUVISÍ A TVOŘÍ JEDEN CELEK. HŘBITOV
VNÍMÁME JAKO ŽIVÝ ORGANISMUS,
KDE SE POTKÁVÁ SVĚT ŽIVÝCH
A MRTVÝCH, KULTURA A PŘÍRODA.
PÉČE O NĚJ ZNAMENÁ RESPEKTOVAT
TUTO MNOHOVRSTEVNATOST. TÍM SE
NAPLŇUJE MYŠLENKA TZV. PIETNÍHO
BIOCENTRA – PROSTORU, KTERÝ SLOUŽÍ
PIETĚ I BIOLOGICKÉ ROZMANITOSTI
ZÁROVEŇ. TAKOVÝ HŘBITOV NEJEN
UCHOVÁVÁ VZPOMÍNKY, ALE TAKÉ
PŘINÁŠÍ NADĚJI DO BUDOUCNA TÍM,
ŽE PŘÍSPÍVÁ K OCHRANĚ PŘÍRODY
A ZLEPŠENÍ KVALITY ŽIVOTA V OKOLÍ.**

**UDRŽITELNÝ
HŘBITOV –
ARCHITEKTURA,
LEGISLATIVA
A EKOLOGIE**

Blanka Solár

Budované prvky a hřbitovní architektura mají přímý dopad nejen na celkovou udržitelnost a druhovou bohatost hřbitova, ale také na zážitek a komfort návštěvníků v rámci návštěvy pietního místa. Tato kapitola shrnuje možný přístup k těmto aspektům tak, aby pietní a ekologická funkce hřbitova byly v rovnováze a v souladu s respektem k přírodě i lidem.

HISTORICKÝ VÝVOJ POJETÍ NÁHROBKŮ U NÁS

Až do začátku doby industrializace – přelomu 19. a 20. století, byly hřbitovy v našich končinách silně krajinného rázu. Pohřby probíhaly blízko přírody, často na **venkovských hřbitovech** bez výrazného oddělení od krajiny. Náhrobky byly **lokálně materiálově zakotvené** – více či méně opracovaný kámen, dřevo, hlína či kov. Měly proměnlivý charakter.

Hřbitovy často souvisely s **lesními okraji, křížovými cestami nebo sakrálními stromy** – byly rovnocennou součástí krajiny i sídel. S příchodem průmyslové revoluce, odlivem obyvatelstva z venkova do měst a zde vzrůstající koncentrací obyvatel se samozřejmě proměnily i hřbitovy. Pojetí náhrobků se však výrazněji proměnilo právě až se změnou režimu.

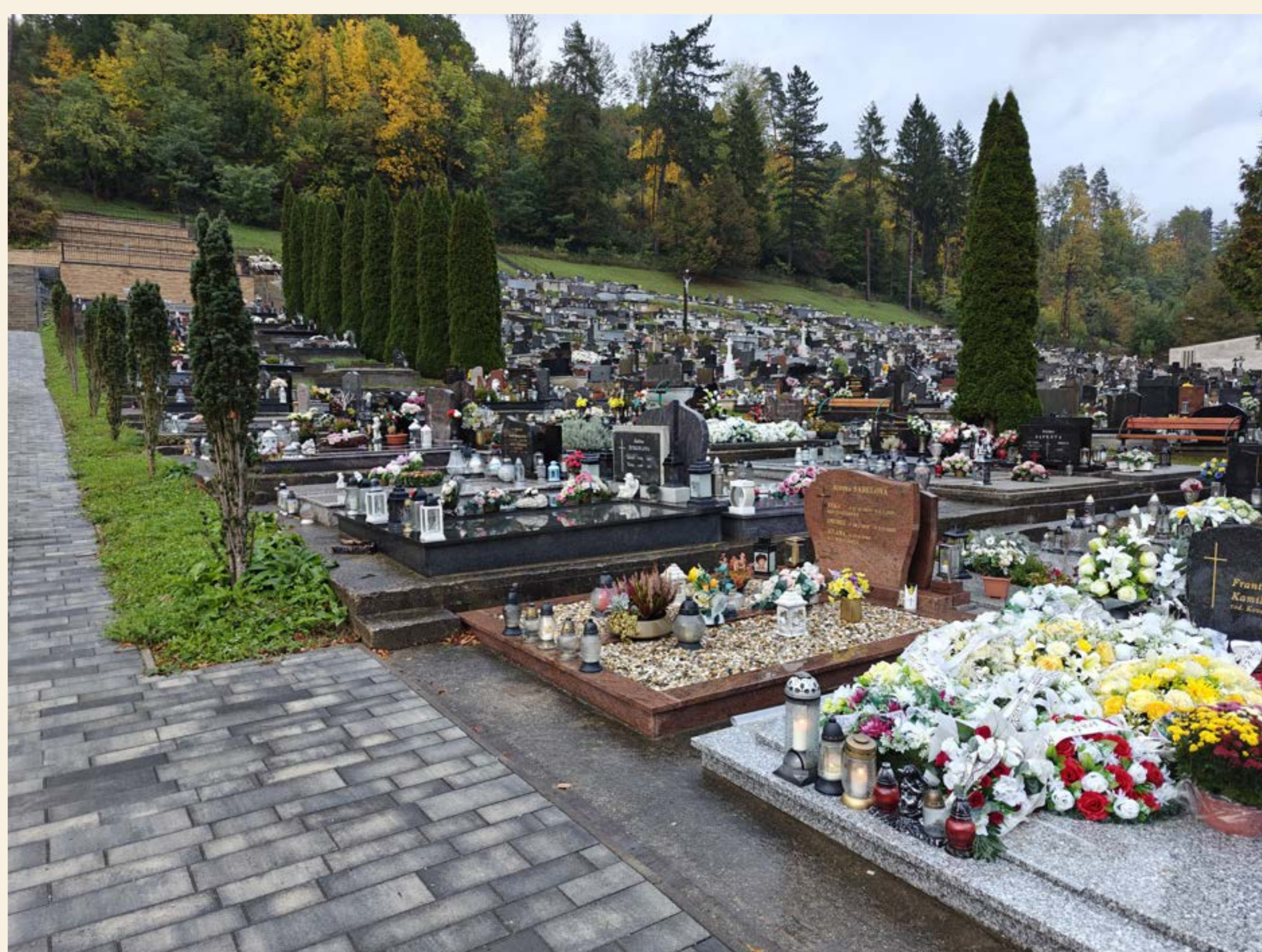
Víte, že...

estetika a architektonicko–urbanistické pojetí hřbitovů v Čechách a na Slovensku bylo ještě pár desetiletí zpátky v mnoha ohledech výrazně podobnější přírodním, např. skandinávským hřbitovům?

Zejména nyní stále rozšířené plošné zakrývání hrobů na hřbitovech žulovými nebo betonovými deskami je ve skutečnosti poměrně mladou záležitostí, důsledkem celospolečenského vývoje a vnímání 2. poloviny 20. století – období komunismu. Právě pojetí náhrobků je významným aspektem, který ovlivňuje udržitelnost a biodiverzitu hřbitova.

Jaké faktory daly vzniknout potřebě „založení“ hrobového místa rozměrnou deskou:

- **Údržba:** Od 60. do 80. let 20. století byl v socialistickém prostoru kladen důraz na „pořádek a čistotu“ – holý, travnatý hrob byl vnímán jako neupravený. Zakrytí deskou znamenalo méně plevelů, méně sekání, méně péče.
- **Prestiž:** Žulové či betonové náhrobky s deskami se staly symbolem důstojnosti a prestiže – jakási „výkladní skříň“ rodiny.
- **Sebevyjádření:** Ve společnosti, kde byly možnosti individuálního vyjádření omezené, se právě hroby staly místem, kde bylo možné projevit vztah k zemřelému, mnohdy právě skrze velkolepost pomníku.
- **Ne-ekologie:** Chyběl ekologický či krajinný přístup k pohřební kultuře – hřbitovy byly standardizované, vedené podle provozních norem technických služeb.
- **Ekonomické hledisko:** Kamenické a betonářské firmy podporovaly tento model – větší náhrobek znamenal více zakázek a zisku.

Hřbitov Teplička nad Váhom,
výrazně zaplněný náhrobními
kameny. (foto: Jana Solárová)

Hřbitov Skogskyrkogården se vyznačuje krajinným pojetím (foto: Melissa Thereliz, openverse.org, licence CC BY-NC-SA 2.0)

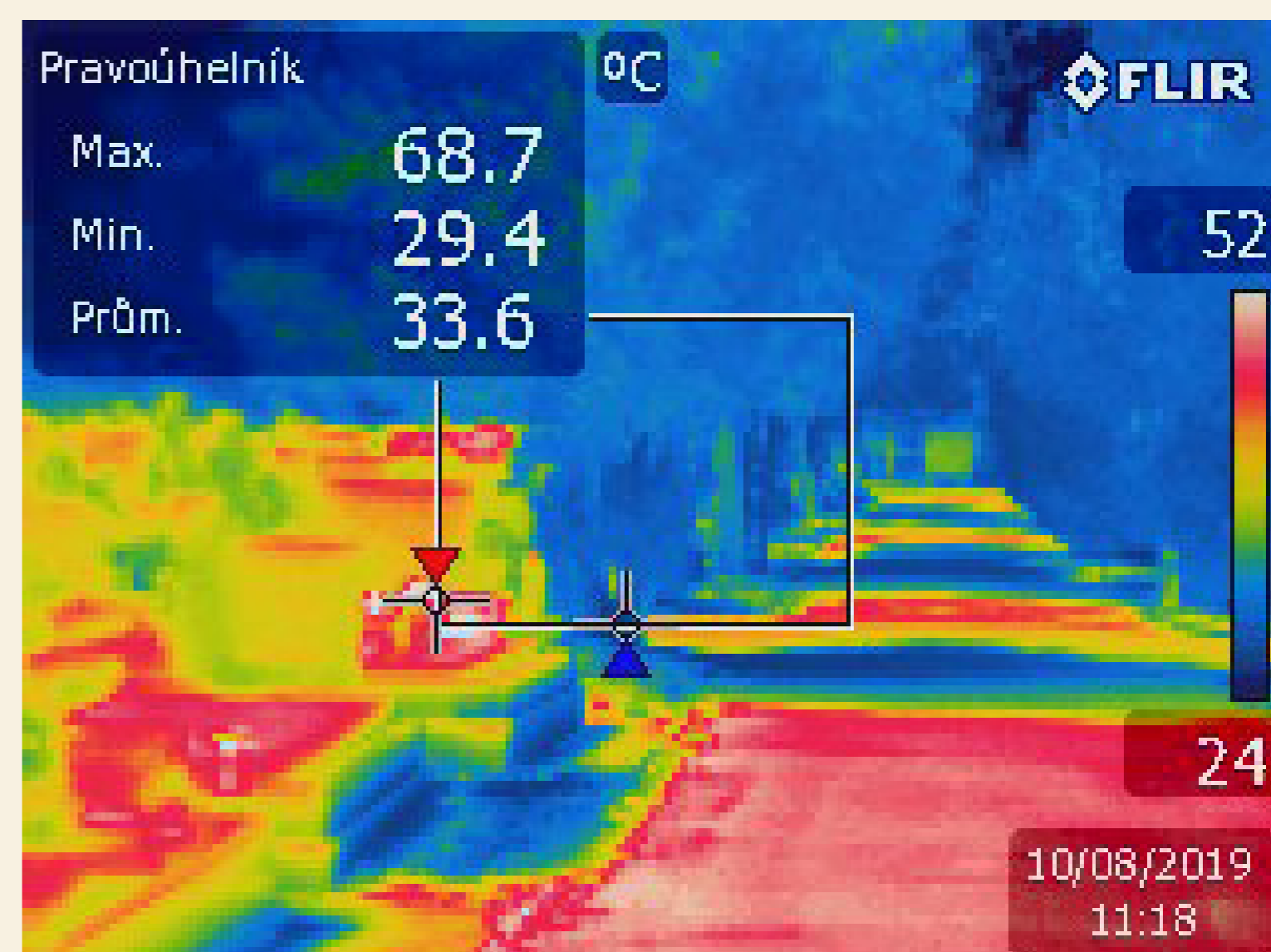
Fotografie z termokamery zachycuje výraznou akumulaci tepla kamennými prvky (foto: Funebra)

Dnešní negativní důsledky:

- ➔ **Nedostatek vsakování vody;** plošné zpevnění znemožňuje dešťovou infiltraci.
- ➔ **Zvýšené přehřívání prostředí;** kamenné povrchy akumulují a zpětně vyzařují teplo.
- ➔ **Lokální snížení biodiverzity;** žádné květiny, hmyz, ptáci.
- ➔ **Vysoké náklady na údržbu a sanaci;** zejména u starších hrobů s propadlými deskami.
- ➔ **Ekologická stopa dovozu kamene;** běžně je dnes materiál na náhrobky dovážen z Asie.

Současný návrat k přírodě: inspirace minulostí, výzva pro budoucnost; Nové koncepty přírodních, krajinných a zahradních hřbitovů se vracejí k lokálním, drobnějším formám náhrobků a kladou důraz na hřbitov jako epicentrum zeleně, biodiverzity a udržitelnosti.

Záhrada spomienok ve Zvoleni je hezkým příkladem moderního krajinného hřbitova (foto: Funebra)

TIP
Srovnání se Skandinávií ukazuje kulturní rozdíl: tamní koncepty pietního místa více navazují na přírodu, často bez dominantních náhrobků, s trávou, stromy, květinami a vysokým podílem vsakovacích ploch.

POJETÍ NÁHROBKŮ VE VZTAHU K BIODIVERZITĚ A EKOLOGII

Pro zachování udržitelné a biodiverzní funkce hřbitova je vhodné pracovat s náhrobky drobnějšího charakteru, lokální kámen, neleštěný, svou strukturou umožňující zarůstání mikrohabitaty, popřípadě s dřevěnými nebo keramickými destičkami.

Nejenom ještěrky, ale i další plazi rádi využijí skulin mezi kameny jako úkrytu (foto: Tyom, openverse.com, Licence CC BY-NC-SA 2.0.)

Víte, že...
biopatina může na náhrobcích vytvářet přírodní obrazy? Na leštěném kameni se organismy jen těžko uchytí.

Erodovaný náhrobek s biopatinou, která s trochou fantazie vytváří obraz přírodní scenérie, Highgate cemetery London (foto: Blanka Solár)

Víte, že...
náhrobky vytvořené z kusů neopracovaného kamene mohou sloužit zároveň jako hadník – úkryt pro plazy?

Tyto prvky memorializace přinášejí sekundárně ekologické funkce:

- **Struktury s mezerami a pórovitostí:** vznik mikrohabitátů, biopatiny, úkryt živočichů.
- **Přírodní degradace:** obnova živin pro půdu.
- **Minimální údržba:** podpora přirozené sukcese.
- **Zjednodušení přípravy hrobu před pohřbem:** odpadá náročná manipulace s těžkou deskou.

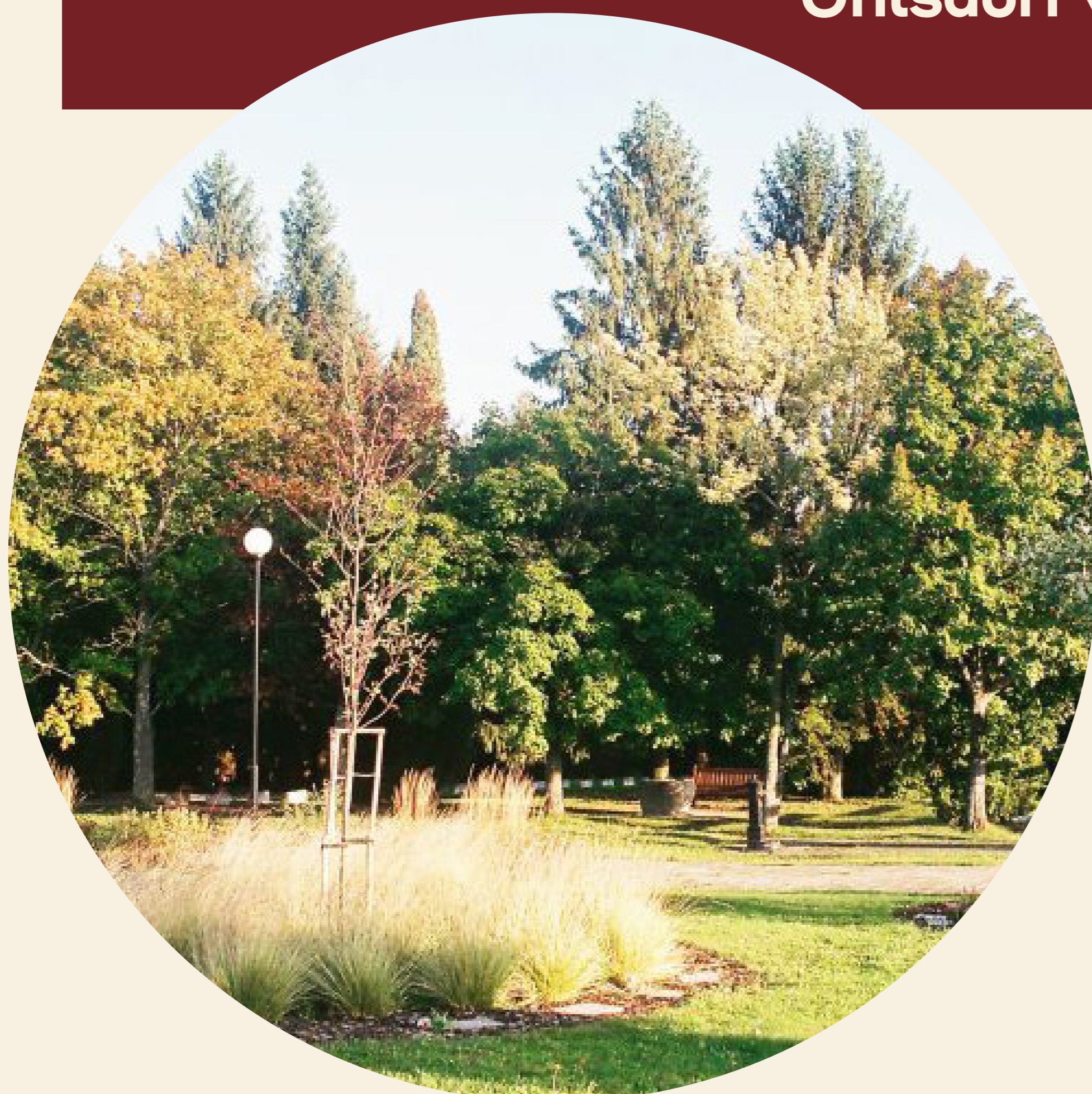
Ohlsdorf, Hamburg (foto: Hrob rodiny Max Herz, Hamburg by Vitavia, licence CC BY-SA 4.0)

Ohlsdorf, Hamburg, trvalkové záhony na hrobech (foto: Try and error's photo, openverse.org, licence CC BY-NC-SA 2.0)

TIP

U existujících hrobových míst je možností demontáž horizontálních krycích desek a jejich nahrazení např. trvalkovou výsadbou. Příkladem takového řešení je např. pojetí hrobových míst na parkovém hřbitově Ohlsdorf v Hamburgu.

Záhrada spomienok, Zvolen (foto: Funebra)

Skogskyrkogården, Stockholm (foto: Guillian Perez, licence CC BY 2.0)

LEGISLATIVA A OSVĚTA VE VZTAHU K POJETÍ NÁHROBKŮ

Zákonný rámec ve vztahu k regulaci provedení náhrobků nových a stávajících

Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví určuje základní pravidla pro zřizování a provozování hřbitovů. Důležité je, že neřeší detailní formu náhrobků – to je přenecháno **řádům veřejných pohřebišť**, které si stanoví **provozovatelé hřbitovů (většinou obce)**.

TIP

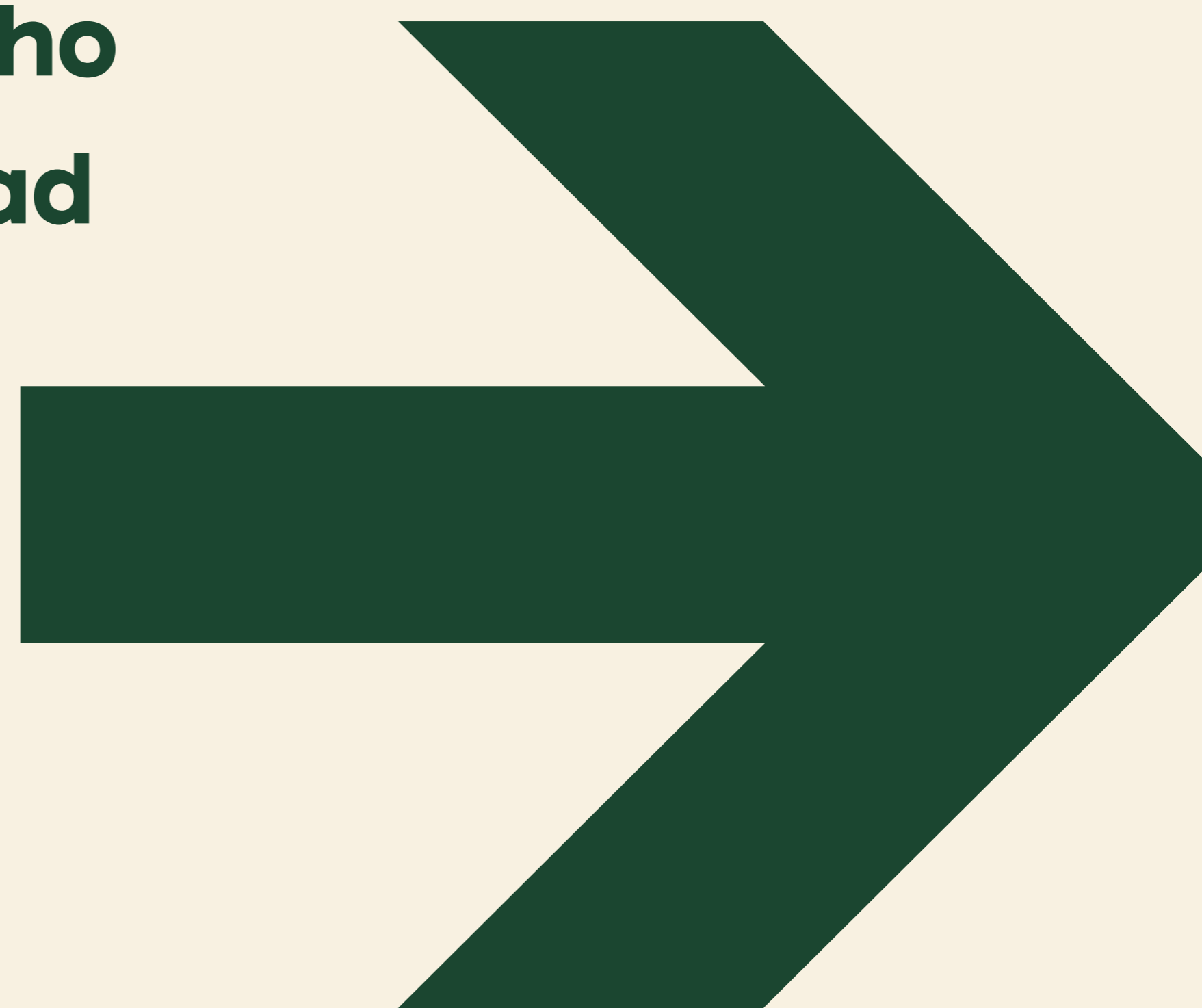
Hřbitov může v rámci svého Řádu veřejného pohřebiště (schvalovaného obecním zastupitelstvem) regulovat podmínky pro nové hroby, včetně tvaru, velikosti a materiálu náhrobků.

Jak postupovat u nových hrobových míst?

Správa může v řádu hřbitova nebo v jeho příloze (např. „Manuál pro vzhled náhrobků“) **zakázat horizontální části náhrobků** (tedy např. ležící desky nad určitý rozměr, tzv. „krycí desky“), a to např. z důvodu:

- Adaptace na klimatickou změnu (vsakovací schopnost),
- zlepšení údržby,
- podpory biodiverzity.

Inspirace; Součástí legislativního ustanovení mohou být například tyto body:

Článek X – Zvláštní ustanovení pro sekci E – ekologický oddíl

Charakter sekce

Sekce E je určena pro ekologicky a krajinářsky citlivý způsob pohřbívání s důrazem na udržitelné hospodaření s dešťovou vodou, podporu biodiverzity a šetrné využívání materiálových zdrojů. Cílem je vytvoření přírodě blízkého prostředí reflektujícího důstojný a současně ekologicky odpovědný přístup k pietnímu prostoru.

Materiály a zpracování

a) Povoleny jsou pouze přírodní a recyklovatelné materiály (např. místní kámen, recyklovaný kámen, dřevo, corten...).

b) Hladké leštěné povrchy se nedoporučují, upřednostňuje se přirozená patina.

c) Zakazuje se použití plastových dekorací, ozdob a nátěrů s obsahem syntetických polymerů.

Péče o dešťovou vodu a půdu

a) Všechna hrobová místa musí být propustná pro vodu, jakékoliv zpevnění podkladu (betonové základové desky) je zakázáno.

b) Správa hřbitova zajistí infiltraci dešťové vody do půdy prostřednictvím mlatových a šterkových cest mezi hroby.

Tvar a rozsah náhrobků

a) V této sekci jsou povoleny pouze vertikální náhrobní prvky (např. stély, pomníky či pamětní desky) zasazené přímo do země.

b) Horizontální zakrytí hrobového místa (např. krycí desky, obruby, ležící náhrobní krytiny) není povoleno (alternativně lze povolit namísto vertikální stély, ale s rozměrovým limitem, např. 40 × 40 cm).

c) Náhrobky nesmějí přesahovat půdorys hrobového místa a jejich maximální výška nesmí přesáhnout 100 cm.

Vegetace a údržba

a) Hrobová místa musí zůstat minimálně z 80 % zatravněná nebo porostlá vhodnou vegetací (např. suchomilné trvalky, rozchodníky, půdopokryvné rostliny).

b) Zakázáno je použití chemických postřiků a umělých krytin (např. mulčovací textilie, umělý trávník).

c) Povolené jsou živé květiny, mech, kamenné prvky se sekundárními biodiverzními funkcemi (např. úkryty pro hmyz).

Biodiverzní prvky

a) V sekci je možné instalovat schválené biodiverzitní struktury (např. ptačí budky, hmyzí hotely, přírodní zídky).

b) Správa podporuje adopci hrobových míst jako ekologických mikrozahrad, které přispívají k obnově místního ekosystému.

Přechodné ustanovení

Tato pravidla platí výhradně pro hrobová místa zřízená v sekci E po datu účinnosti této vyhlášky. Neplatí zpětně pro již uzavřené nájemní smlouvy v jiných částech hřbitova.

Vhodné doprovodné přílohy;

„Manuál ekologického hrobu“ s ilustracemi, povolenými rostlinami, doporučenými náhrobky.

Vzory náhrobků z recyklovaného kamene, případně kontakt na kamenictví, které to umí realizovat.

Lesní hřbitov Hradec Králové
(foto: Adam Vokáč)

Víte, že...

Lesní Hřbitov v Hradci Králové je příkladem hřbitova u nás, který má podobná ustanovení již dlouho zavedena? Současně zde můžeme vidět, jak v průběhu času přírodní pojetí náhrobků přispívá k biodiverzitě a vytváří neopakovatelnou atmosféru

Legislativní úskalí a možná řešení – stávající hrobová místa:

Práva nájemců: V rámci tendencí o motivaci pozůstalých k redukci částí náhrobků mohou v určitých oblastech vznikat problémy. Vždy je důležité důsledně **respektovat právní rámec – práva nájemců hrobových míst**, která jsou smluvně zajištěná. To samé však platí obráceně pro vlastníky hrobových míst, kteří by měli respektovat vyhlášku; pokud původní smlouva například ukládá, že je potřeba respektovat **nejnovější vyhlášku** hřbitovní správy z hlediska možných **úprav hrobových míst**, pak je možné **dodržení vyhlášky na vlastních vymáhat**, pokud došlo k nedovoleným úpravám hrobového místa prokazatelně až po datu, kdy vyhláška vešla v platnost. Nicméně, vždy je samozřejmostí **respektující komunikace** a v mezích práv nájemců **dobrovolnost** a **empatická ekologická osvěta**. **Zejména na historických hřbitovech může do hry vstupovat památková ochrana**. Uplatňuje se režim zákona č. 20/1987 Sb. o památkové péči. Je nutná koordinace s Národním památkovým ústavem, a není možné vzhled hrobů svévolně měnit. **Z hlediska vnímání veřejnosti** je potřeba počítat s tím, že redukce částí náhrobků může být vnímána jako neúcta k tradici nebo pietě.

Řešením je citlivá implementace a osvěta v rámci existujících hřbitovních zón s **důrazem na vysvětlení přínosů** ve vztahu k **hospodaření s vodou, zelení, biodiverzitě a ekologii**.

Shrnutí:

- Nelze zpětně nařídit úpravu nebo odstranění již postaveného náhrobku bez porušení práv majitele hrobového místa (nájemce).
- Zákon chrání právo nájemce na užívání hrobového místa, pokud plní nájemní smlouvu.
- Možnou cestou je motivovat uživatele k dobrovolné redukci formou informační kampaně. Při obnově nájemní smlouvy / uzavření nové smlouvy na stávajícím hrobovém místě může být nově definováno, že pro prodloužení musí být hrob přizpůsoben aktuálním pravidlům – při obnovení to ale musí být jasně vymezeno již v původní smlouvě (nelze jednostranně, lze však dohodou obou stran).

Jak začít?

→ Provedení revize řádu veřejného pohřebiště:

zavedení ekologicky orientovaných pravidel pro nová hrobová místa; možnost rozčlenění hřbitova na „klasické“ a „ekologické“ sekce s odpovídajícím přístupem k nastavení podmínek.

→ Zpracování Manuálu pro udržitelný hrob a vzorové hroby:

vzorové příklady vertikálních náhrobků bez horizontální desky; vzorové příklady horizontálních prvků, rozměrové limity; povolené materiály, návrhy na biodiverzní prvky (trvalky.).

→ Tvorba edukační kampaně:

letáky, informační cedule, spolupráce s médii; důraz na pietní přístup a výhody: nižší náklady, udržitelnost, estetika.

→ Pilotní projekt:

vytvoření ukázkového ekologického oddílu na stávajícím hřbitově; zapojení krajinářského architekta a veřejnosti.

I takto může vypadat kolize náhrobků a stromů; Arlingtonský hřbitov, Virginie, USA (foto: Alex Avriette, openverse.org, Licence CC BY-NC 2.0)

Kolize stromů a náhrobků:

V našem zákoně min. vzdálenost stromů od náhrobků zakotvena není, v praxi se však doporučuje, aby stromy byly vysazovány ve vzdálenosti alespoň 3 metry od hrobových míst. Tato vzdálenost umožňuje dostatečný prostor pro růst kořenového systému a minimalizuje riziko poškození náhrobků nebo hrobových zařízení. Historicky však toto nebylo vždy dodržováno, nebo problém vznikl až časem v důsledku růstu vegetace. Častým místem výskytu těchto situací jsou právě historické hřbitovy podléhající památkové ochraně.

TIP

U komplikovaných situací kolize náhrobku a stromů s přesahem do památkové ochrany je vhodným řešením svolat setkání zkušeného arboristy a památkáře a navrhnout vhodná opatření přímo na místě.

Víte, že...

Arlingtonský hřbitov ve Virginii, USA, se s tímto problémem, jako rozsáhlý hřbitov s více než 9000 stromy, potýká? Osvědčilo se zde zachování stromů jako prioritní cíl, strategické plánování výsadeb, zavedení arboristických standardů, využití technologií pro ochranu kořenů a pravidelné monitorování a údržba.

RE-USE A RECYKLACE MATERIÁLŮ

Náhrobky „z druhé ruky“

Části demontovaných nebo zrušených náhrobků lze opět využít na nově zřizované náhrobky. Možností je i **přebroušení**, u menších prvků taková varianta může být **ekonomicky úspornější**, než pořízení zcela nového náhrobního kamene. Zároveň je tak podporováno **využití lokálních materiálů**. Odpadní kámen lze v rámci hřbitova využít i dalšími způsoby, může posloužit například pro tvorbu **mobiliáře a dalších prvků veřejných prostor**.

Skulpturní pojetí obřadního místa v Lesy vzpomínek, Praha, Ďáblice (foto: Hřbitovy Praha, www.hrbitovy.cz)

Další prvky s podporou biodiverzity:

Spirituálně – symbolické prvky s uměleckou hodnotou jako jsou **skulpturní vodní prvky** z kamene nebo kortenové oceli pro pouštění sojových svíček po vodě, mají vedle **psychologické a memoriální funkce** současně funkci **pítka pro ptáky** a tím **podporují biodiverzitu**.

Cortenová mísa pro pouštění plovoucích sojových svíček, Hřbitov Plzeň (foto: Martin Pecuch, Plzeň.eu)

TIP

Odpadní dřevo z výřezů může posloužit jako mobiliář – přírodní sezení i hmyzí hotel v jednom.

Přírodní špalková sedátka v Lese vzpomínek (foto: Adam Vokáč)

TIP

Možností pro využití odpadního dřeva a kletí jsou kombinované infotabule s integrovanými hmyzími hotely, které potěší nejen hmyz, ale třeba i malé návštěvníky hřbitova.

Infotabule s integrovaným hmyzím hotelem v Záhradě spomienok, Zvolen (foto: Funebra)

HOSPODAŘENÍ S VODOU, ÚSPORA ZDROJŮ

Modrozelená infrastruktura na hřbitovech

Co je modrozelená infrastruktura (MZI)?

Jde o soubor přírodě blízkých řešení, která integrují vodní (modré) a vegetační (zelené) prvky do urbanizovaného prostředí s cílem zlepšovat kvalitu života, zpomalit odtok dešťové vody, zadržet ji v místě a současně podporovat biologickou rozmanitost.

Na hřbitovech – jako specifických, rozsáhlých veřejných prostorech – má MZI zvláštní význam. Hřbitovy často obsahují velký podíl zpevněných nepropustných povrchů a současně mají potenciál stát se rezervoárem zeleně, vody a života uprostřed města či obce.

Porovnání propustných a nepropustných povrchů a jejich dopad na biodiverzitu

Pevné, nepropustné povrchy, jako je asfalt, omezují vsak vody, zvyšují odtok a snižují dostupnost vlhkosti pro rostliny. Zároveň mohou vznikat místa akumulace vody, která se bez užitku odpaří a nezůstane v půdě k dispozici pro zeleň.

Propustné povrchy (štěrk, vegetační dlažby) naopak podporují hydrologickou rovnováhu.

Přínosy aplikace principů modrozelené infrastruktury na hřbitovech

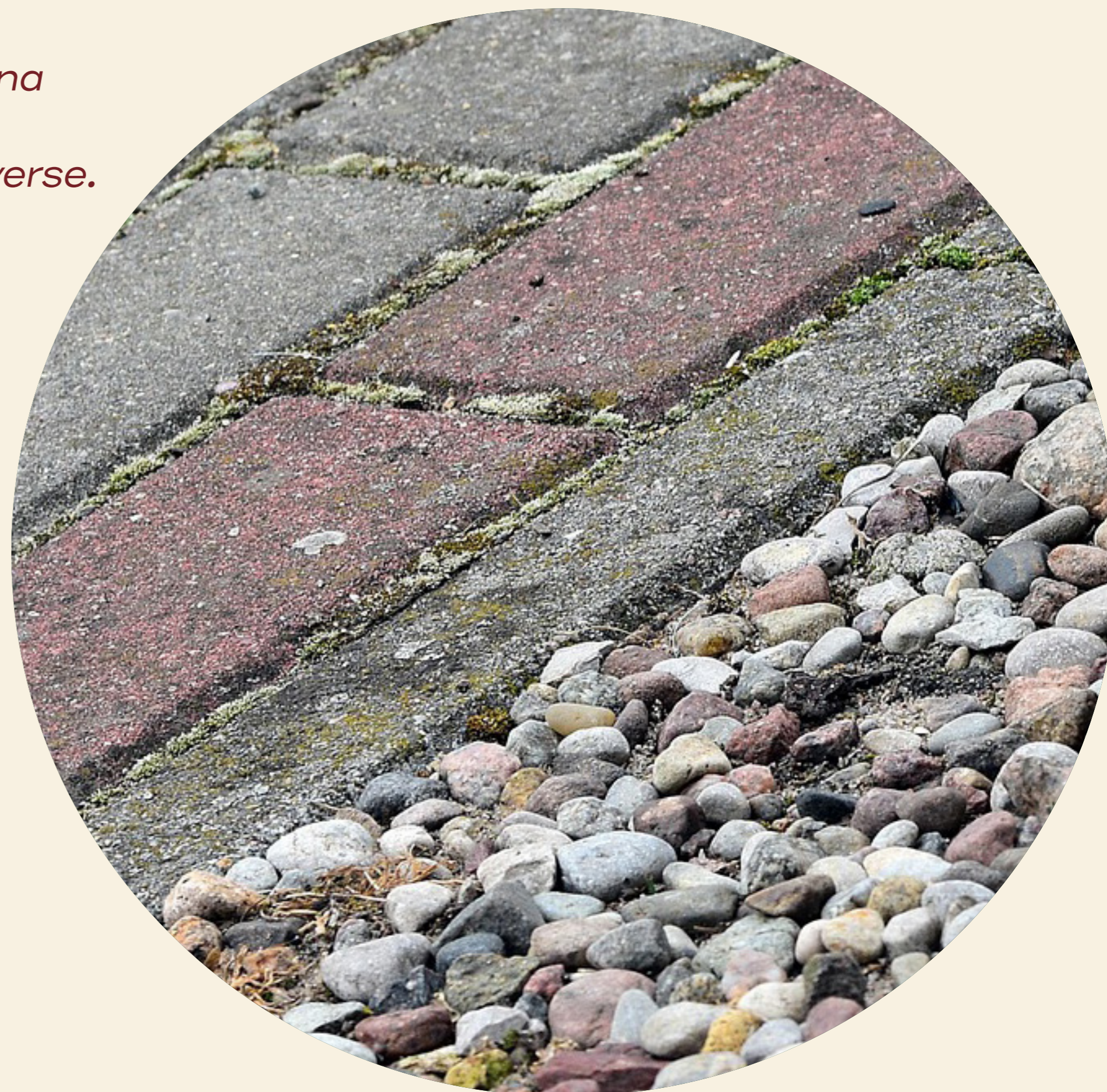
- zvýšení estetické a kulturní hodnoty místa;
- zadržení a efektivní využití vody, snížení eroze a prašnosti;
- podpora biodiverzity ve městech;
- zmírnění dopadů klimatické změny (ochlazování prostoru, zlepšení mikroklimatu);
- lepší vnímání místa veřejností – „živý“ hřbitov jako místo obnovy, nikoliv jen smrti.

- **Vsakovací plochy** umožňují přirozené vsakování vody do půdy.
- **Členitá struktura** (chodníky, záhony, mulče) vytváří různé mikroklimatické zóny a životní prostředí pro hmyz a živočichy.
- **Minimalizace zpevněných ploch** snižuje přehřívání.
- **Opatření střech** existujících konstrukcí extenzivním **souvrstvím zeleně** zvyšuje zádrž vody a zlepšuje mikroklima.
- **Vlhká půda** podporuje výskyt hmyzu, obojživelníků a mikroorganismů.
- **Zpomalení odtoku** zvyšuje přirozenou retenční schopnost území a snižuje erozní účinky, brání vysychání půdy.

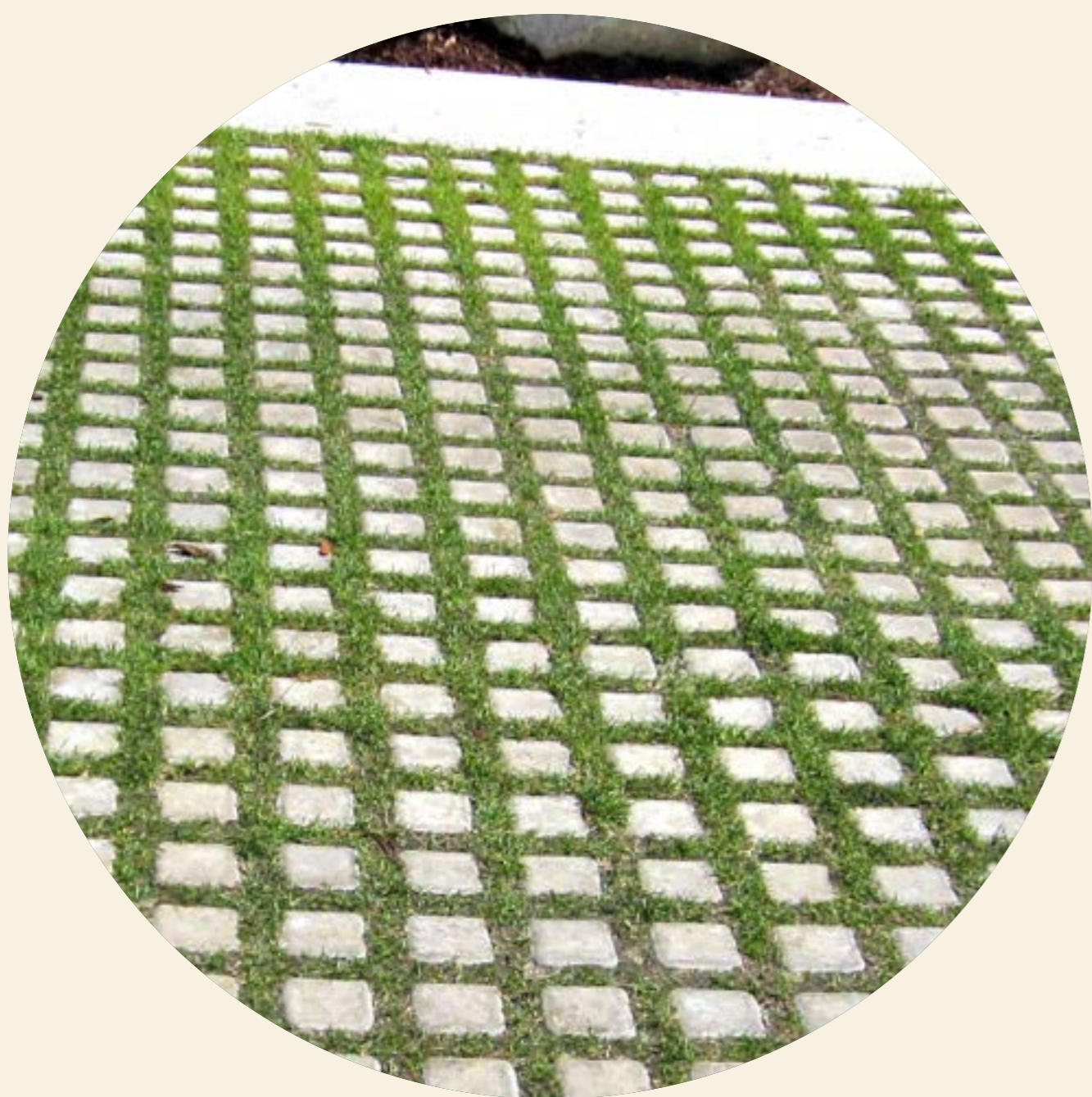
*Příklad neodtékající vody na nepropustném povrchu
(foto: Kelly Ishmael, openverse.com, Licence CCO 1. 0)*

*Příklad kombinace propustných materiálů vrstev pochozího povrchu
(foto: Artur Pawlak, Pixabay.com)*

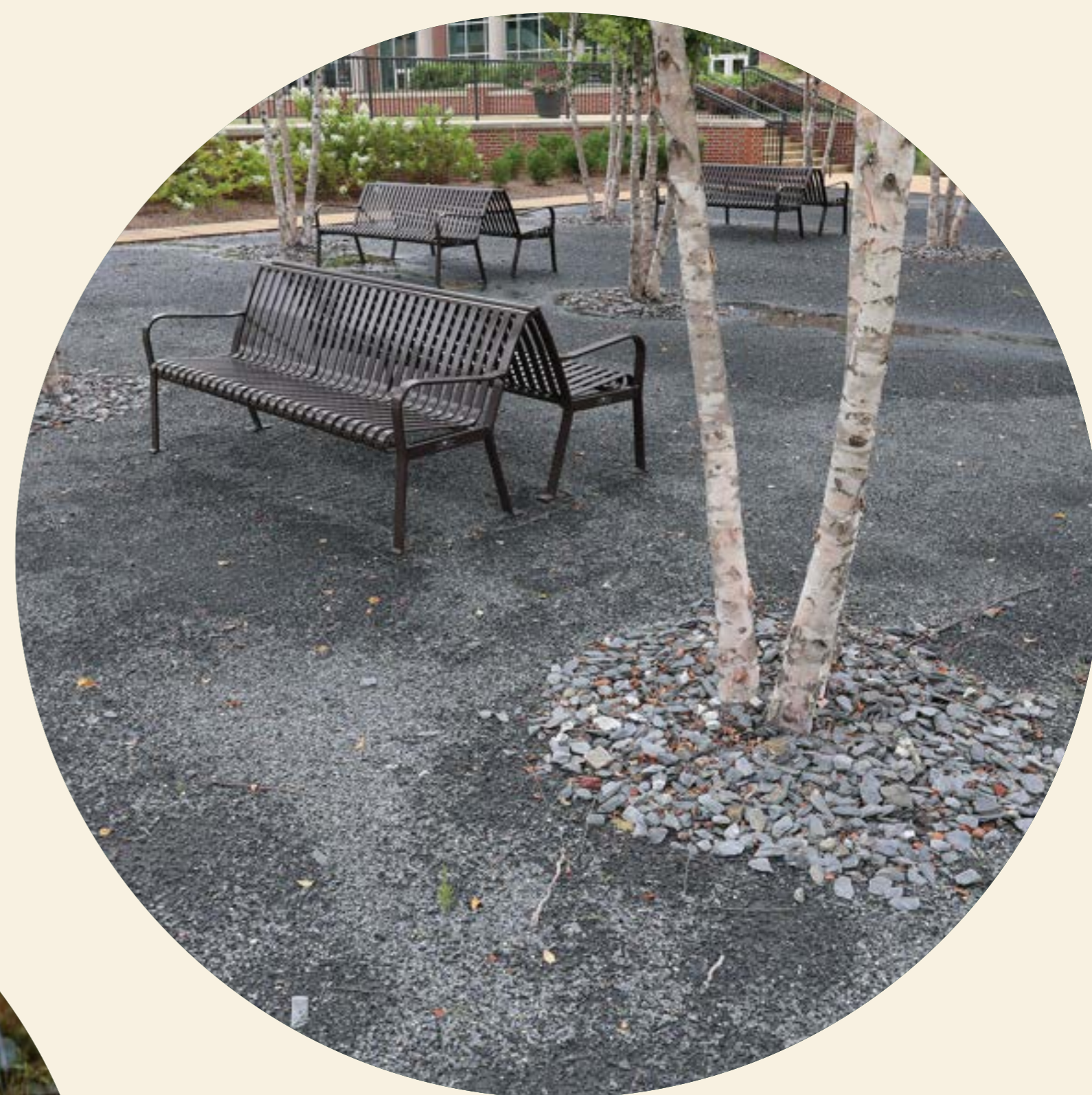
Propustné povrchy na hřbitově:

V prostředí hřbitovů lze využít mlatové cesty (směs štěrku a jílu), štěrkové lože, zatravňovací dlažbu, kamennou mozaiku na štěrkovém podkladu nebo propustné betonové dlaždice s vegetačními spárami. Tyto materiály umožňují vsakování dešťové vody přímo do půdy, čímž snižují odtok, zlepšují mikroklima a přispívají k lepší péči o okolní vegetaci. Zároveň jsou esteticky přirozené a vhodně doplňují pietní charakter hřbitovního prostředí.

*Betonová retenční zatravňovací dlažba
(foto: ECV-OnTheRoad, openverse.org, licence CC BY-NC-ND 2.0)*

*Historická kamenná mozaika je tradičním řešením, které je i v současnosti v souladu s principy modrozelené infrastruktury
(foto: HenFre, Pixabay.com)*

*Propustné štěrkové povrchy
(foto: Alabama Extension, openverse.org, licence CCO 1. 0.)*

Přehled vhodných materiálů a specifika použití:

Mlatové povrchy
(přírodní stabilizované štěrkopísky)

Přírodní vzhled, vhodný do pietního prostředí, dobrá propustnost vody a nízké pořizovací náklady.

Vyšší nároky na údržbu (vyjíždění kolejí, rozmáčení povrchu při vydatných srážkách) a nevhodnost použití ve sklonitém terénu.

**Propustný beton
a propustný asfalt**

Vysoká nosnost a trvanlivost a velmi dobré vsakování díky pórovité struktuře. Díky vysoké odolnosti vhodnost pro použití na hlavní cesty, příjezdové zóny.

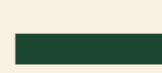

Vyšší pořizovací náklady než klasický beton/asfalt a požadavky na odbornou pokládku a pravidelné čištění pórů.

Zatravňovací dlažba
(plastová mříž, betonová retenční dlažba nebo štěrkové trávníky)

Propustnost + možnost zatravnění, podklad je dobře únosný i pro pojezd techniky a nabídka obsahuje i estetické varianty.

Nároky na pravidelnou péči o prorůstající zeleň a životnost u plastových variant, které mohou degradovat UV zářením.

Štěrkové povrchy
(volně ložený kámen)

Nízká cena, snadno dostupné řešení a dobrá kombinace s vegetací.

Horší schůdnost pro osoby s omezenou mobilitou a možné zarůstání plevelem – nutná údržba.

**Kamenná mozaika
na štěrkovém loži**

Estetická hodnota, historický charakter a kombinace propustnosti a pevnosti. Možnost využití dlažebních kostek z druhé ruky.

Vyšší pracnost při pokládce, nutná pravidelná údržba spár a možné prorůstání plevelu.

Retenční nádrže – zadržení a využití dešťových vod

Retenční nádrže jsou efektivním a při své nadzemní variantě potenciálně jednoduchým řešením, jak zlepšit hospodaření s dešťovou vodou na hřbitově. Komplexnější podzemní systémy pak vyžadují projektovou přípravu, odbornou realizaci a vyšší investiční náklady.

Retenční nádrž Zlaté Moravce
(foto: archiv CEEV Živica)

**Víte, že...
jednoduché
nadzemní retenční
nádrže nejsou složité
na realizaci, přesto
mohou výrazně
zlepšit hospodaření
s vodou na hřbitově?**

Retenční nádrž Sešovice
(foto: archiv CEEV Živica)

Jak to funguje?

→ **Sběr dešťové vody ze střechy:**

dešťová voda dopadá na střechu objektu (např. kolumbária, márnice, kaple); okapové žlaby sbírají vodu a odvádějí ji dolů pomocí svodů (svislých trubek).

→ **Napojení svodu na retenční nádrž:**

svod je připojen na podzemní nebo nadzemní retenční nádrž – ta slouží jako zásobník vody; může být plastová, betonová nebo z recyklovaného materiálu; nádrž by měla mít přeřadový systém – když je plná, přebytečná voda je odvedena do vsakovacího systému (např. štěrkové lože nebo dešťová zahrada).

→ **Využití zadržené vody:**

voda z nádrže může být využita k zavlažování vegetace v areálu hřbitova (např. ručně nebo kapkovou závlahou); v případě sucha zajišťuje udržení zeleně bez potřeby pitné vody; přispívá ke snižování tepelných ostrovů a udržování příznivého mikroklimatu.

→ **Ochrana proti přetížení kanalizace:**

při přívalových deštích nádrž dočasně zadrží velký objem vody, čímž odlehčí veřejné kanalizaci; snižuje riziko lokálních záplav, podmáčení nebo eroze.

→ **Údržba systému:**

nádrž je vybavena filtračním košem na nečistoty (listí, mech ze střechy); pravidelně se kontroluje a čistí, aby nedocházelo k zanášení svodu či přeřadu.

Zelené střechy na hřbitovních objektech a kolumbáriích

Zelené střechy na hřbitovních objektech významně přispívají k udržitelnému hospodaření s dešťovou vodou a zlepšují mikroklima hřbitova. Fungují jako přirozený retenční prvek, snižují přehřívání konstrukcí a zvyšují celkovou biodiverzitu areálu.

TIP

Extenzivní zelená střecha je vhodná i na drobnější konstrukce provozního charakteru, jako je třeba přístřešek nad kontejnery. Zkonzultujte možnosti zelených střech na vašem hřbitově s odborníkem na jejich realizaci.

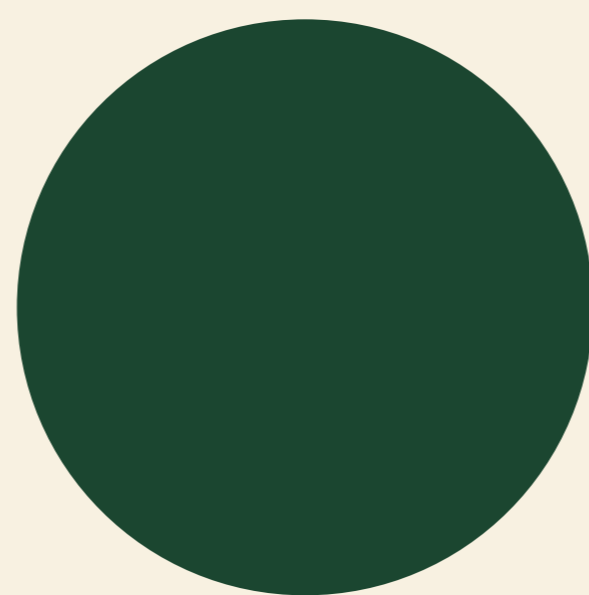
Existují dva základní typy:

- **Extenzivní zelené střechy** jsou osazené suchomilnými rostlinami jako rozchodníky a netřesky, jsou lehké, nenáročné na údržbu a vhodné pro menší stavby, vyžadují nižší investiční náklady.
- **Intenzivní střechy** připomínají klasickou zahradu (např. s travinami), vyžadují však pravidelnou údržbu, zavlažování a vyšší nosnost konstrukce, je tak potřeba počítat s vyššími náklady a nemusí být všude vhodné.

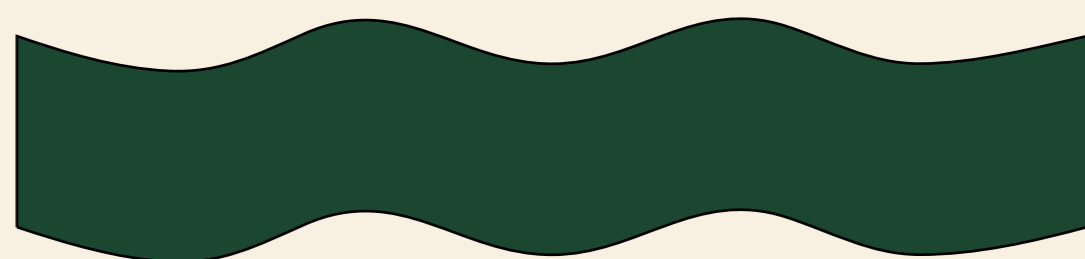

**Víte, že...
hřbitov v Nových Zámkách
byl prvním na Slovensku,
který na svá stávající
kolumbária osadil extenzivní
zelené střechy?**

*Hřbitov Nové Zámky, Slovensko
(foto: Urnovyhaj.sk)*

**Změny a adaptace ve prospěch
udržitelnosti a biodiverzity v oblasti
architektonicko–urbanistického řešení
je v dlouhodobém horizontu efektivní
řešit komplexně, vytvořením ucelené
koncepce formou konzultací a / nebo
projektu s odborníky – architekty
a krajináři, s důrazem na etapizaci
a fázování změn – přestože jde
o proces vyžadující čas, určitá
opatření jsou finančně i časově
dostupnější a lze je zavést bez
nutnosti povolení úřadů.**

**PROMĚNA
HŘBITOVNÍCH
SLUŽEB**

Adam Vokáč

46

Mění se role hřbitovů

V Česku i na Slovensku stále roste **oblíbenost kremace** a jelikož je na našich územích v porovnání s okolními státy relativní svoboda v nakládání s popelem v tom, že může být uložen kdekoliv se souhlasem majitele pozemku, objevuje se tu zajímavý fenomén – **hřbitovy přestávají být samozřejmou volbou místa „posledního odpočinku“**. Například podle průzkumu IPR Praha 2023 / data: STEM/MARK preferuje kremaci s rozptýlením popela či uložením mimo hřbitov 28 % Pražanů.

Svůj podíl na tom mohou jistě sehrát:

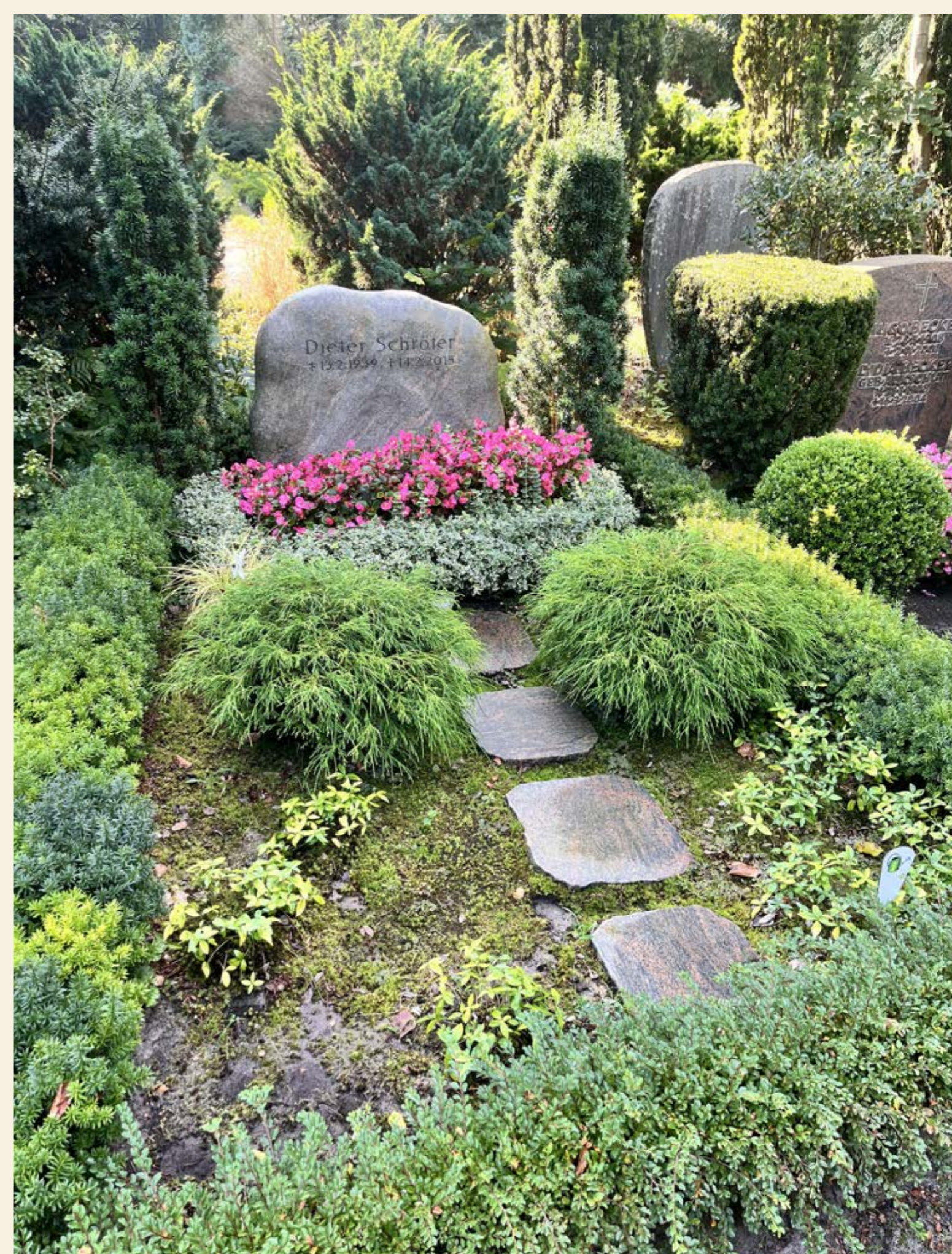
- hřbitovní služby, jejich podoba a kvalita,
- přívětivost hřbitovních prostranství a jejich přizpůsobení potřebám pozůstalých,
- pestřejší nabídka způsobů pohřbívání či memorializace,
- možnost zapojení se a komunitního setkávání,

- to vše mohou být kroky vedoucí k větší oblibě hřbitovů v dnešní společnosti tak, abychom navázali na jejich dlouholetou roli coby prostorů pro zastavení, vzpomínání a uctění památky zesnulých.

V Německu hřbitovní služby běžně zahrnují profesionální zahradnickou péči o hrob (foto: Adam Vokáč)

Průzkum dále uvádí, že **jen málo dotazovaných projevilo silný vztah ke hřbitovu**, kde mají rodinný hrob, naopak jako vhodné místo pro uložení ostatků byl zmiňován domov.

Je na místě se tedy zamyslet nad tím, **čím můžeme veřejnosti vyjít vstříc** tak, aby hřbitovy neztrácely na svém významu a nadále setrvaly vyhledávanými **místy posledního odpočinku i místy pro konání obřadů posledního rozloučení**.

S OHLEDEM NA POZŮSTALÉ

Krize rituálu

Přibližně třetina kremací v Česku probíhá bez obřadu, což podle socioložky Olgy Nešporové vypovídá o krizi rituálu, kterou si hlavně česká, ale potažmo také slovenská společnost v dnešní době prochází.

„Světské rituály jsou z valné části citově vyprázdněné, tradičním světským formulacím chybí přesvědčivost. Ani nahrazení řečníka hudbou není dostatečně hodnotným řešením. Rituál postrádající význam není příliš účelný, proto se dnes někteří pozůstalí rozhodnou, že ho neuspořádají, a jiní se přikloní k jeho privátnější verzi s omezenou účastí ‚cizích‘ osob.“

uvádí ve své publikaci *Reflexe smrti a pohřební obřady v současné české společnosti*.

→ Této krizi bychom se jako správci a pracovníci hřbitovů měli postavit čelem, přijmout svůj díl odpovědnosti a aktivně se podílet na jejím řešení.

Význam sekundárního ritu

Obřad v krematoriu se našich hřbitovních služeb většinou netýká, ale i následné uložení urny na hřbitově, rozptyl či vsyp popela jsou prostorem pro rituál stejného významu, ačkoliv tomu běžná praxe příliš nenasvědčuje. Typickému obřadu v krematoriu přísluší půlhodinová časová dotace zatímco ukládání urny, rozptyl či vsyp na hřbitově bývá často jen **technickou záležitostí na pět minut**. Z našeho pohledu je škoda nevyužít tuto příležitost takzvaně sekundárního ritu pro **navázání na to, kde primární rituál skončil** a k čemu dovedla pozůstalé doba po něm následující. Tato chvíle může být **symbolickým zakončením truchlení**, má potenciál přinést **pocit úlevy a přijetí**.

Obřadní uložení

Na našich přírodních pohřebištích se osvědčila **praxe tzv. „obřadního uložení“**, které trvá přibližně půl hodiny a pro někoho může být **zlatou střední cestou** mezi jen technickým uložením a celistvým strukturovaným obřadem. Spočívá v tom, že pozůstalým nabídneme před samotným uložením **několik možností, jak ještě zavzpomínat či uctít zesnulého či zesnulou drobnými gesty.**

K dispozici můžeme poskytnout například:

- přenosný bluetooth reproduktor pro zahrání oblíbené písně,
- stolek s psacími potřebami pro napsání posledních vzkazů,
- mísu s vodou pro pouštění plovoucích svíček,
- květy nebo jiné přírodniny toho, co zrovna roste kolem, pro vyzdobení hrobového místa,
- kartičky s návodnými otázkami, které mohou vést ke společnému sdílení mezi pozůstalými (např. „Jaká je Vaše nejmilejší vzpomínka na něj/na ní?“).

TIP

Nestačí kapacita pracovníků vašeho hřbitova na časově náročnější rozloučení? Nabízí se externí spolupráce s nezávislými obřadnicemi, jejichž síť se v posledních letech výrazně rozšířila.

Na začátku takového obřadního uložení stačí pozůstalé **uvítat a seznámit je s možnostmi** toho, co je pro ně přichystáno a **co mohou využít**, než přejdeme k samotnému uložení. Poté je vhodné **podstoupit dál a nechat jim dostatek prostoru**. Někdo z rodiny pak obvykle dá znamení, že se může přistoupit k ukládání. Ctít tuto možnost **zůstat chvíli jen v kruhu rodiny a známých** je podle nás důležité, často je to právě tento **intimní moment**, který vede k hlubokým procesům a prožitkům. Jiní pozůstalí mohou preferovat **provázení tímto procesem po celou dobu** a i to by mělo být možnou variantou – **důležitá je vždy předchozí komunikace.**

**Víte, že...
existuje nabídka různého
školení obřadníků či obřadnic
i doprovázení pozůstalých?
Vaši pracovníci tak jejich
prostřednictvím mohou získat
patřičné vzdělání.**

*Pouštění plovoucích svíček či psaní nebo kreslení
vzkazů, je hezký způsob, jak zapojit do obřadu
děti (foto: Adam Vokáč)*

Participace pozůstalých

Máme dobrou zkušenost s tím, že pokud si to rodina přeje, **zvládne vsyp, uložení urny i rozptyl vykonat vlastníma rukama**, dáme-li jí k tomu potřebné **instrukce**, ideálně i s ukázkou. V praxi to může vypadat tak, že pozůstalé na úvod přivítáme, **vše jim vysvětlíme a ukážeme** a při samotném uložení či rozptylu popela jim **necháme soukromí**. Může to být významným terapeutickým prostředkem a měli bychom jim to **aktivně nabídnout s ujištěním**, že to zvládnou (nikoli však na tom trvat a vždy být připraveni je zastoupit).

Při **pohřbívání v rakvi** do hrobu či hrobky platí výše zmíněné také s tím, že se jedná o **náročnější a rizikovější činnost**, tak je v případě participace pozůstalých třeba brát **speciální zřetel na bezpečí** jich i jejich okolí a být vždy nablízku **připraven/a zasáhnout**. Před výkopem hrobu, nesením rakve, jejím spouštěním i před zasypáním hrobu je kromě instruktáže nutné i **poučení o bezpečnosti**.

➔ **Doporučujeme** nechat participanty podepsat čestné prohlášení, kterým stvrzují, že se správa hřbitova zříká odpovědnosti za případnou majetkovou i nemajetkovou újmu jimi způsobenou a kde zároveň prohlašují, že se jedná o činnost dobrovolnou, neplacenou a nepodléhající zákoníku práce.

Víte, že...

na Západě se objevuje v rámci praxe pohřebních a hřbitovních služeb trend, kdy role profesionálů zaujímá spíše podobu doprovázejících? Jsou sice přítomni celému procesu od převozu těla až po jeho pohřbení, ale poskytují spíše podporu a odborný dohled pozůstalým, kteří se těchto prací aktivně ujmají vlastníma rukama.

Obřadní místa pod širým nebem

Velké oblibě se těší **alternativa obřadů pod širým nebem**. Vhodná mohou být pro rozloučení s rakví před kremací či pohřbem do země, pro rozloučení s urnou i jen pro různé vzpomínkové slavnosti.

At' už se jedná o **konceptně uchopená obřadní místa** nebo jen o **volná prostranství**, která lze vybavit **mobiliářem**, poskytují na rozdíl od obřadních síní příjemný prostor venku na vzduchu, často pod korunami stromů a v doprovodu ptačího zpěvu. Otevřená prostranství nabízí pozůstalým možnost najít si **vlastní komfortní zónu** pro truchlení, které v uzavřených prostorách obřadních síní nemusí být dostatek, zvláště při hojné účasti.

Spouštění rakve zvládnou po krátké instruktáži i pozůstalí. Foto z hrobnického workshopu (foto: archiv HPS)

TIP

Součástí mobiliáře takového venkovního obřadního místa může být aparatura, židle, stoly a i nepřízní počasí lze díky němu předcházet, vybavíme-li ho stanem a deštníky k zapůjčení. Ideální je, když je na hřbitově i venkovní dřevěný altán či přístřešek.

Venkovní obřadní místo na hřbitově
v německém Elmshornu
(foto: Adam Vokáč)

Komunikace změn veřejnosti

Nabídku nových hřbitovních služeb je třeba veřejnosti **představit** a to například přímo při **sjednávání v kanceláři** hřbitovní správy, kdy je vhodné ukázat klientům **celé spektrum možností** a vysvětlit, co která služba obnáší. Další možnost seznámit klienty s podobou a variantami hřbitovních služeb je **během pochůzky hřbitovem** při výběru hrobového místa. Vhodnou cestou je také tisk **brožury** dostupné u vstupu do hřbitova či umístění její elektronické podoby na webových stránkách a sociálních sítích.

S OHLEDEM NA PŘÍRODU

Ukládání uren a vsyp

Ukládání uren získává svou přírodě blízkou formu díky rozšiřující se nabídce **ekologických biodegradabilních uren**. Materiálově se pohybují od těch velice **rychle rozložitelných** jako je **papír** či **papírmaš** až po bioplasty typu **arboform** či **kukuřičný škrob**, které se v zemi rozkládají poměrně delší dobu. V urnovém sklípku či v kolumbáriu i rozložitelné urny mohou **vydržet mnoho let**, zatímco při ukládání do země je z praktického hlediska vhodnější o nich uvažovat spíše jako o **vsypu**.

Nastává otázka, po jaké době je vhodné na stejné místo znovu ukládat. Z naší zkušenosti **popel z místa vsypu nezmizí ani po 10**

letech, jen se více či méně smísí se zemí, ale **stále je rozeznatelný**. Vhodné je z našeho pohledu ho v takové situaci co nejrovnoměrněji **smíchat s okolní zemí** tak, aby už nebyl patrný.

Zákon o pohřbnictví **žádnou lhůtu** obdobnou minimální době tlení **v případě popela neukládá**. Lhůta, po které je vhodné takové místo nabízet k dalšímu uložení je tedy hlavně **na uvážení správce pohřebiště** s přihlédnutím ke ctění pietního klidu, ale i limitované kapacitě pohřebiště.

→ V pražském **Lese vzpomínek** se například pronajímají tato místa **na dobu 10 let** s možností dalšího vsypu po 5 letech.

Víte, že...

v USA, Velké Británii i Kanadě se komerčně prodává substrát určený přímo pro smíchání s popelem z kremace tak, aby výsledná směs měla optimální pH pro ukládání k rostlinám?

Rozptyl popela

Popel z kremace je tvořen především **anorganickými složkami kostí**, silně zásaditými látkami jako je fosforečnan, uhličitán či oxid vápenatý. Pro své **vysoké pH** je pro rostliny ve své koncentrované podobě **rizikem**, způsobuje jejich dehydrataci, zamezuje příjem živin a může 'spálit' jejich kořeny. Při dostatečném zředění však může být jeho efekt **neutrální až mírně pozitivní** – v takové podobě se vápník a fosfor mohou stát pro rostliny přínosem.

Popel je tak vhodné rozptýlit na co možná **největší plochu**. Jelikož je rozptyl z principu neadresný, měli bychom zůstat neoblomní v tom, že pozůstalí **nemají právo výběru konkrétního místa rozptylu**. Taková praxe totiž často vede k tomu, že typicky oblíbená místa **kolem stromů jsou tolik zanesena**, že tam přestává růst trávník a stromy pod vlivem stovek kilogramů takto koncentrovaných solí ročně trpí a tento **prostor celkově degraduje**.

Vsypové místo nachystané na uložení v Lese vzpomínek v Praze v Ďáblicích (foto: Adam Vokáč)

TIP

Odborná literatura uvádí trvale udržitelnou dávku popela, kterou snese rozptylová loučka, jako 150 g/m² za sezónu. Doporučujeme vám provést si takový výpočet pro vaši rozptylovou louku a na jeho základě stanovit horní limit počtu rozptylů za rok, který je nutný pro její dlouhodobou prosperitu.

Pohřbívání do hrobu

Při pohřbívání do hrobu lze vyjít přírodě vstříc tím, že budeme **regulovat, co spolu s tělem do země smí**. Například úplně realistický je požadavek v řádu pohřebišť, že veškeré užití **textilie musí být rozložitelné** do uplynutí tlecí doby. Rakve je možné regulovat tak, že **omezíme rakve lakované, s plastovými či kovovými ozdobami**. **Lokálnosti produktů** můžeme vyjít vstříc například omezením rakví z exotických dřev. Nemáme-li kontrolu nad tím, jaké textilie byly použity pro ošacení těla, je na místě nechat si objednavatelem pohřbu podepsat **svolení ke kontrole těla zemřelé osoby**.

**Víte, že...
na přírodních
pohřebištích v USA
se pohřbívá jen do
hloubky 1 m i méně?
V takové hloubce se
těla snáze rozkládají
díky většímu přístupu
kyslíku a půdních
mikroorganismů.
U nás zatím tato
praxe není možná
z legislativních
důvodů.**

*Pohřbívání do hrobu na Lučním hřbitově v Praze
v Ďáblicích (foto: Adam Vokáč)*

TIP

**Vystlání hrobu chvojem
nebo jinými přírodninami
působí nejen esteticky,
ale tato vrstva také
zachytí v půdě kyslík,
který napomůže
rozkladu těla.**

PŘÍRODNÍ HŘBITOVY

Zakládání nových oddělení

Je zřejmé, že výše uvedené změny se nejlépe zavádí **při zakládání nových oddělení nebo přímo nových pohřebišť.**

Ačkoliv je v mnoha ohledech žádoucí měnit služby tradičnějších hřbitovů (např. nabídkou obřadního uložení/rozptylu), vhodným krokem je též vyčlenit tomuto progresivnějšímu přístupu nové oddělení či přímo pohřebiště, máte-li tu možnost, **a nechat veřejnost zvolit si vlastní preferenci.** Pokud takovou možnost nemáte, je ke zvážení, zda by se výhledově nedala pro tento záměr **vyčlenit nějaká méně využívaná část pohřebiště** např. s větším množstvím opuštěných hrobů.

Nespornou výhodou takto zakládaného oddělení či pohřebiště totiž je, že lze jeho **koncepti uchopit komplexně** a propojit v ní **více principů a způsobů praxe**, kterými se tato publikace zabývá. Principy vedoucí k minimalizaci hřbitovního odpadu, větší participaci pozůstalých, šetrnosti k přírodě, podpoře biodiverzity, praxe obřadního i šetrného uložení – to vše se vzájemně podporuje a jen takto dohromady tvoří koncepti toho, čemu říkáme přírodní hřbitovy.

Definice přírodních hřbitovů

V USA či ve Spojeném království, kde má přírodní pohřebnictví již dlouholetou tradici, vznikly **neziskové organizace** za účelem **sjednotit přírodní pohřebiště** pod společnou definicí a nastavit standardy, podle kterých bude možné určit, zda lze dané pohřebiště označit za přírodní či nikoliv. Podle nich poté jednotlivým pohřebišťům na jejich vlastní žádost mohou udělit **certifikaci** a uvést je na svém seznamu.

Americký **Green Burial Council** (GBC) dělí podle svého klíče hřbitovy na následující kategorie:

- ➔ **konvenční** – nesplňuje dané standardy
- ➔ **hybridní** – splňuje určitou část standardů
- ➔ **přírodní** – splňuje dané standardy
- ➔ **konzervační** – splňuje dané standardy a navíc funguje jako přírodní rezervace

Standard	Hybridní hřbitov	Přírodní hřbitov	Konzervační hřbitov
Pravdivě uvádět dosaženou úroveň certifikace GBC v komunikaci s veřejností	✓	✓	✓
Umožnit rodinám účast na pohřebním a rituálním procesu (dle zákona)	✓	✓	✓
Přijímat jen těla nebalzamovaná nebo balzamovaná netoxickými látkami schválenými GBC	✓	✓	✓
Zakázat použití hrobových schránek (hrobek, náhrobních desek)	✓	✓	✓
Všechny pohřební obaly a produkty musí být z přírodních, biologicky rozložitelných materiálů	✓	✓	✓
Vypracovat Provozní a údržbový manuál pro personál, dodavatele a dobrovolníky	✓	✓	✓
Zřídit nadační fond – min. 10 % z ceny každého hrobového místa zajistit na dlouhodobou údržbu	✓	✓	✓
Provedení Ekologického hodnocení (výchozí stav území, citlivé plochy, inventarizace rostlin), pravidelně aktualizovat		✓	✓
Omezit pohřbívání a provoz v citlivých oblastech dle ekologického hodnocení		✓	✓
Používat postupy, které dlouhodobě neničí půdu, biodiverzitu, vodu ani biotop		✓	✓
Omezit typ a velikost náhrobků tak, aby nenarušovaly ekologii a estetiku místa		✓	✓
Limity hustoty pohřbívání: max. 500/akr (přírodní), max. 300/akr (konzervační). Přesuny do méně citlivých částí možné do 600/akr (přírodní) a 400/akr (konzervační).		✓	✓
Uplatňovat strategie pro ochranu a obnovu původních biotopů a flóry regionu			✓
Zachovat nebo obnovit min. 20 akrů (8 ha), resp. 5 akrů (2 ha), pokud navazuje na jinou chráněnou plochu			✓
Spolupracovat s veřejnou institucí nebo neziskovou organizací pro trvalý dohled a vymáhání ochrany			✓
Zajistit trvalou ochranu místa právně závaznou smlouvou (např. věčné břemeno, ochranná smlouva)			✓

V rámci obecné definice GBC uvádí, že:

**Přírodní hřbitovy usilují o to, aby
pozůstalým poskytly hluboký
a smysluplný prožitek v prostředí, kde je
s péčí opečovávána krajina i její obyvatelé
— jak nad zemí, tak pod ní.**

V našich zemích ani v Evropské unii jako celku zatím **podobné hodnotící standardy vytvořeny nebyly** a označení **přírodní hřbitov tak nenese takovou váhu** a ani se na jeho základě nelze spolehnout na konkrétní přístup či praxi. Každá správa hřbitovů si tento pojem může **vykládat po svém**, výše uvedenými principy a standardy se řídit může, ale nemusí.

Dodržování koncepce

Aby přírodní hřbitovy neztratily svůj **jedinečný charakter**, vyžadují určitou **disciplínu pozůstalých**, kteří mají zpravidla omezená práva v tom, jak mohou své hrobové místo upravovat či co k němu mohou pokládat za dary. Důležité je tuto koncepci **ukotvit řádem pohřebiště** či jeho dodatkem a dobře s ní obeznámit nájemce před podepsáním smlouvy. Následně je třeba dbát na její **dodržování v praxi** a opravdu **být důslední**, i drobné ústupky totiž často vedou k inspiraci ostatních pozůstalých a pohřebiště se může překvapivě rychle proměnit k nežádoucímu obrazu, což ve výsledku vede k nelibosti všech zúčastněných.

TIP

Volbou hrobových míst na přírodním pohřebišti nájemci aktivně přispívají životnímu prostředí v obci a tento přínos dává dobrý důvod ke snížení platby za hrobové místo.

Víte, že...

přírodní pohřebiště jsou často vyhledávána i pro to, že pozůstalí díky jejich danému přírodnímu rázu ušetří starost s péčí o hrob?

ROZDĚLENÍ PŘÍRODNÍCH HŘBITOVŮ DLE ZPŮSOBU POHŘBÍVÁNÍ

Různé způsoby ukládání popela a pohřbívání si vysvětlíme na existujících přírodních hřbitovech v České republice (Les vzpomínek, Luční hřbitov a Údolí vzpomínek) a na Slovensku (Záhrada spomienok a Les spomienok)

Ukládání popela ke kořenům stromů

Les vzpomínek v pražských Ďáblicích a potažmo Les spomienok v Košicích na naše území přinesly koncept přírodních pohřebišť, kde se ukládá popel ke kořenům stromů. Kolem většinou již vzrostlých stromů se vytyčí nejčastěji 6–8 míst na kružnici vzdálené přibližně 1,5 m od kmene stromu a na tato místa se ukládá popel do jamek formou vsypu či v rozložitelných urnách. Hrobová místa jsou pak značena drobnými dřevěnými (ČR) anebo kovovými (SR) cedulkami na kmenech stromů a nelze je dále nijak vyznačovat, mají splynout s lesním podrostem.

Výhodou tohoto typu přírodního hřbitova je, že je méně náročný na údržbu než trvalkové záhony či luční porosty a nevyžaduje oproti nim ani takové množství zálivky v obdobích sucha. Též jeho realizace je z principu méně časově i finančně náročná. Máte-li v části hřbitova či v jeho blízkosti vzrostlé stromy s dostatkem prostoru kolem nich, je nasnadě vyčlenit je právě pro tento typ ukládání popela, samozřejmě s patřičnou koncepcí ukotvenou řádem pohřebišť.

TIP

Při výkopu v takovéto vzdálenosti od stromu je pravděpodobné, že narazíme na jeho kořeny, a je proto třeba zvýšenou opatrností dbát na to, abychom je zbytečně nepoškodil. V případě, že se v jamce vyskytne větší kořen, není problém ji posunout tak, aby již nebyl překážkou.

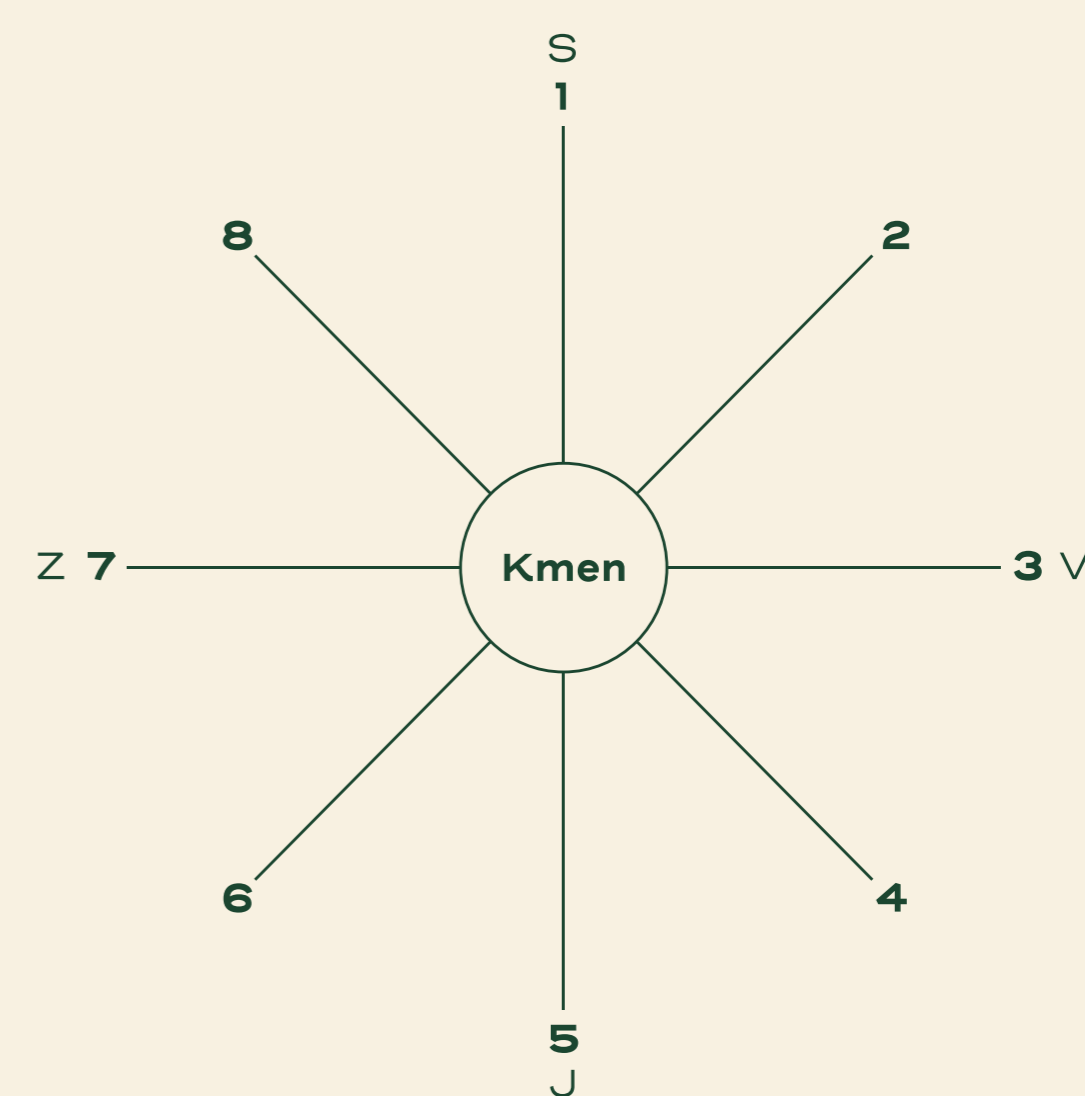

Schéma rozmístění jamek kolem stromu v Lesu vzpomínek, jejich orientace a číslování (grafika: Jakub Smitka)

Ukládání popela do záhonů

Do trvalkových a lučních záhonů se popel ukládá formou vsypu nebo v rozložitelné urně v **Záhrade spomienok ve Zvoleni** nebo v **brněnském Údolí vzpomínek**.

V obvodových částech záhonů jsou vyměřena hrobová místa tak, aby při výkopu nebylo nutné trvalkový porost narušit. To je žádoucí i z důvodu toho, že přímý kontakt kořenů trvalek s popelem by kvůli jeho vysoké salinitě mohl vést k jejich „popálení“ a zamezil by přívodu živin. Zatímco ve Zvoleně jména zesnulých nesou **kamenné destičky z lokálního kamene** přímo u hrobového místa, v Brně je memorializace soustředěna do společného prostoru, kde se upínají **kovové destičky se jmény**.

Je třeba vést na paměti, že kvůli změně klimatu bude **údržba trvalkových záhonů vyžadovat čím dál tím větší množství vody** na závlahu. Doporučujeme tak upřednostňovat **suchomilné druhy rostlin** a k zřizování takového oddělení přistoupit jen za předpokladu, že máte na hřbitově vlastní studnu či retenční nádrž, nebo bude její vybudování součástí takového projektu.

Víte, že...
v rámci chystaného projektu trvalkové zahrady v Praze–Košířích se pracuje s praxí ukládání popela předem smíchaného se substrátem přímo k trvalkám a to bez předem vymezených hrobových míst, pouze sektorů? Jedná se tedy o způsob něčím bližší vsypu, něčím naopak rozptylu.

Pohřbívání do lučních pásů

Pro ukládání celých těl přírodě blízkým způsobem byl v Praze zřízen **Luční hřbitov** a ve Zvoleni tomu byl vyhrazen vlastní prostor v rámci **Záhrady spomienok**. Na Lučním hřbitově v Praze se hrobová místa nachází v **lučních pásech**, které lemují travnaté uličky a zesnulé připomínají dřevěné cedulky na kovových stojanech v patě **hrobového místa**. Ve Zvoleni jsou místa označena malými kamennými tabulkami. Samotná hrobová místa jsou osetá luční směsí a udržují se ručním kosením dvakrát ročně. Po výkopu se přebytečná zemina navrší na hrobě a přibližně po roce, kdy dojde k jejímu slehnutí, se hrobové místo nechá **splynout s okolní loukou** s případným dosevem.

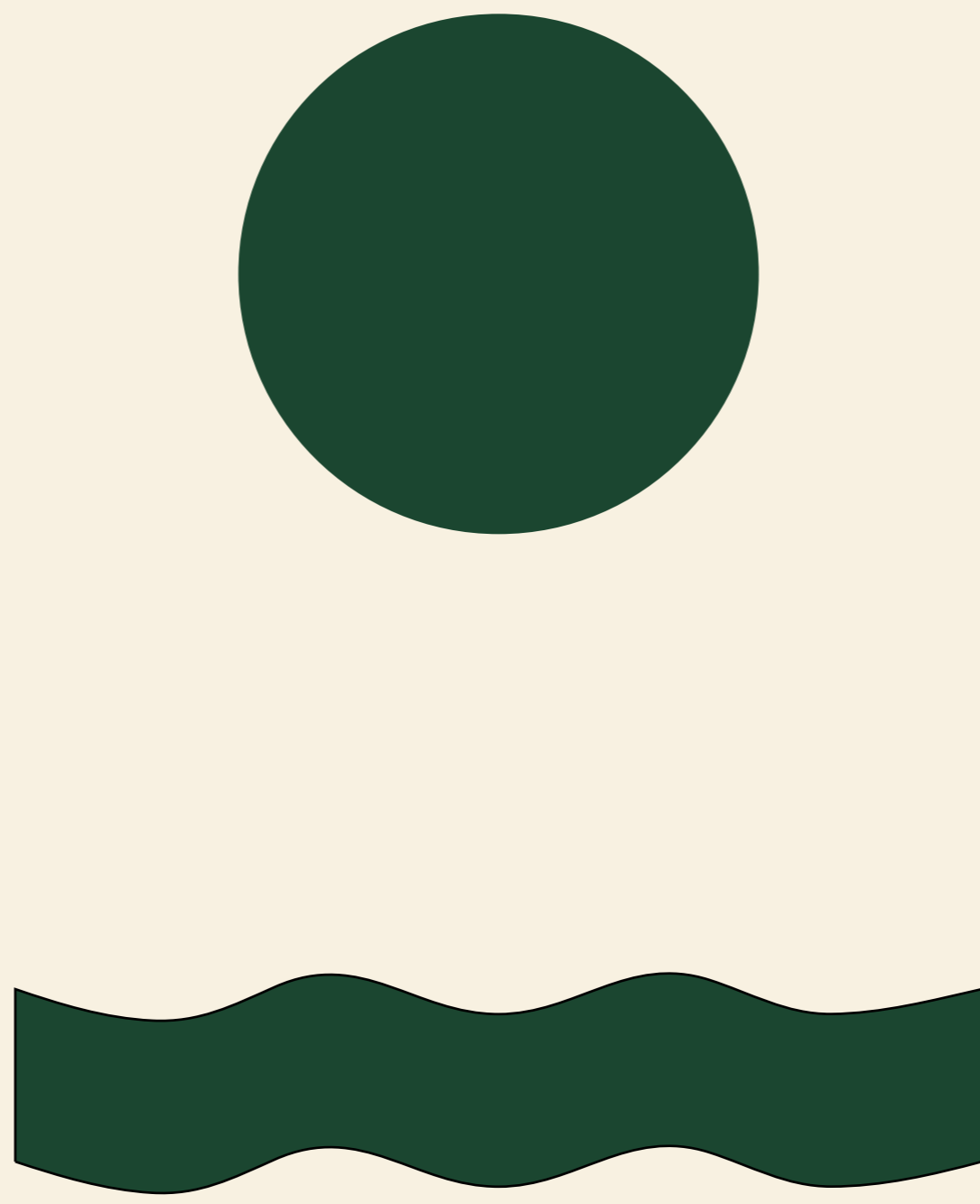
Z hlediska péče a spotřeby vody se tento koncept přírodního pohřebiště nachází někde mezi nenáročností **Lesů vzpomínek** a intenzivní péčí o trvalkové zahrady. S ohledem na přírodu je vhodné zde provozovat **mozaikovou seč** a kosení plochy jednotlivých úseků naplánovat tak, aby měl hmyz a další drobní živočichové vždy možnost ukrýt se v nějakém lučním porostu. **Část louky dokonce může zůstat nepokosená přes zimu** – i uschlá stébla totiž nesou v tomto kontextu **svou symboliku**, plní estetickou funkci a poskytují zimoviště hmyzu.

TIP

Z kosení louky na hřbitově se dá udělat příjemná komunitní akce, kdy si veřejnost může přijít uvázat kytice z pokoseného kvítí.

Samosběr květin při příležitosti kosení Lučního hřbitova v Praze v Ďáblicích (foto: Adam Vokáč)

**ODPAD NA
HŘBITOVĚ
A JEHO
MANAGEMENT**

Monika Kossuth

Odpad vznikající na hřbitově bývá pro správce těchto míst velkým tématem. V této kapitole se zaměříme na složení odpadu, úskalí jeho separace a recyklace. Zároveň vám nabídneme inspiraci, jak si s odpadem poradit tak, aby byl váš hřbitov o něco udržitelnější.

HŘBITOVNÍ ODPAD

Hřbitovní odpad je odpad tvořený v areálu hřbitova a obvykle vzniká ze dvou činností:

- z údržby hrobů (zejména umělé květinové ozdoby, kahance, vložky do kahanců, zbytky svíček, vyřazené vázy, květináče, živé rostliny, sošky a jiné menší dekorační předměty, ale také shrabané listí či použité hadry);
- z údržby areálu (listí, trávy, větve apod.).

Zatímco v prvním případě jsou hlavními producenty **nájemci hrobů** a odpad je tvořen mnoha složkami, v druhém případě je producentem odpadu **správa hřbitova** a jedná se převážně o zelený odpad.

V kontejnerech se může objevit i menší či větší množství **stavebního odpadu** z budování či renovace hrobů, ale bývá povinností kamenických firem tento odpad **odvážet**. Na některých hřbitovech je běžné, že takový odpad končí v porostu v okrajových částech areálů.

Konkrétní čísla o zastoupení jednotlivých složek ve hřbitovním odpadu chybí. Jednou z dostupných informací v této oblasti je pozorování správců hřbitovů, že **nejvíce odpadu na hřbitovech se tvoří v podzimních**

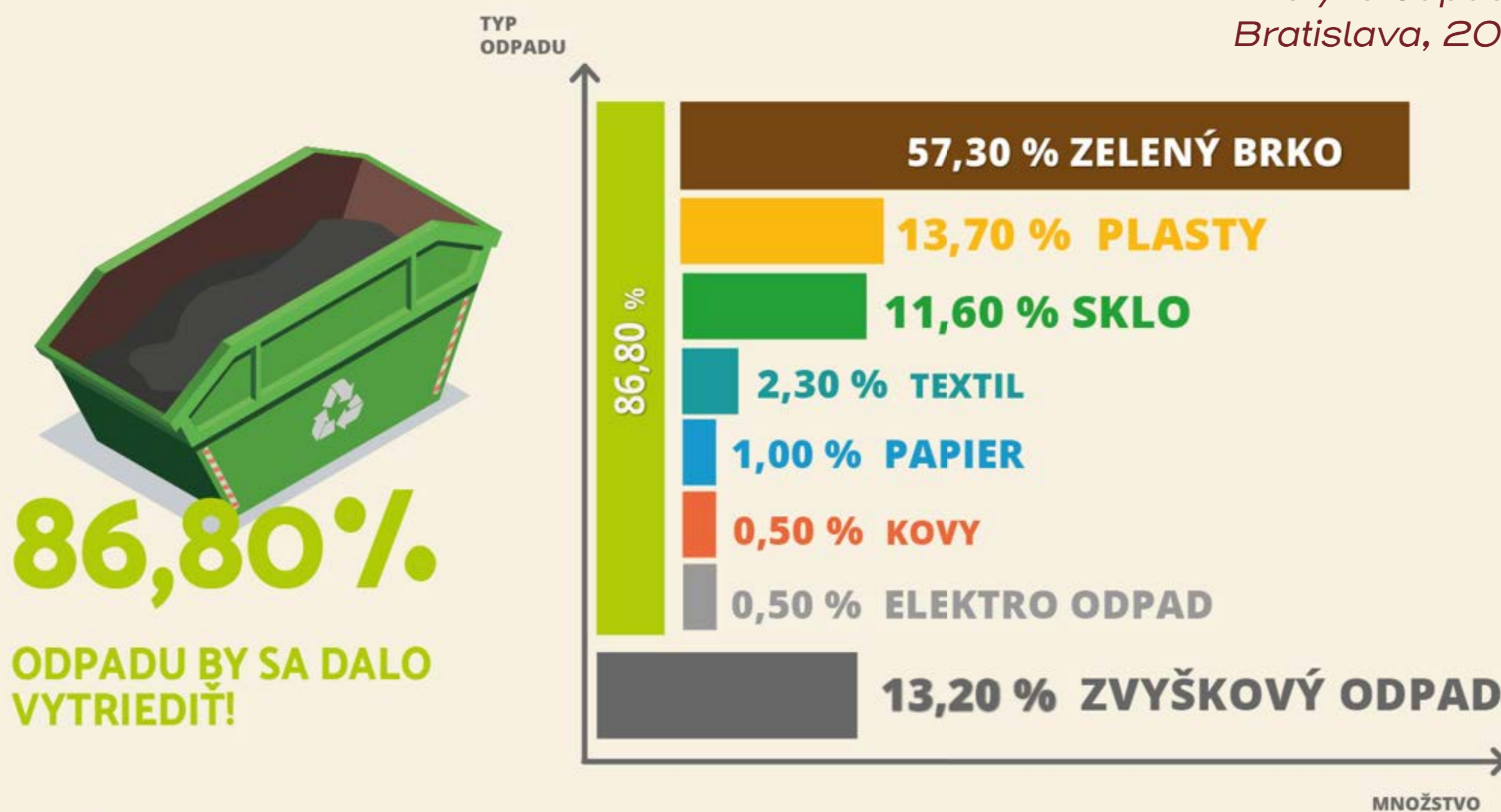
Běžně jsou na hřbitovech jen velkokapacitní kontejnery se smíšeným odpadem (foto: Archiv Funebra)

měsících září – listopad, kdy lidé hroby připravují na svátek Památky zesnulých.

K lepší představě o povaze hřbitovního odpadu by pomohly i odborné **analýzy obsahu** kontejnerů. Jednu takovou uskutečnili v říjnu 2021 městské

pohřebnictví v Bratislavě Marianum, Centrum environmentální a etické výchovy Živica a společnost JRK na hřbitově v bratislavské městské části Vrakuňa.

VÝSLEDKY ANALÝZY ODPADOV - CINTORÍN VRAKUŇA

 Zdroj: JRK Slovensko, analýza bola realizovaná 06.10.2021

V této analýze vidíme, že nejsmysluplnější je separovat:

→ nejvíce zastoupený **zelený odpad**, který může být dále kompostován;

→ **sklo**, které může být dále **recyklováno**. Menší zbytky vosku opětovnému zpracování skla nevadí a při vysokých teplotách shoří. Důležité je ze skleněných kahanců odstranit plastovou vložku, která může obsahovat vosk, plastové či kovové víčko, případně i podstavec. Sklo je však snadno identifikovatelné, čili v jeho případě odpadá alespoň dilema pro návštěvníka, kam jej zařadit. Dobré je však dát si už při nákupu kahanců pozor, jestli se opravdu jedná o sklo a ne o kompozit skla s plastem.

Doporučujeme však sbírat do speciálních nádob také:

→ **elektroodpad**, ačkoli tvořil jen 0,50% objemu kontejneru. Šlo zejména o LED svíčky, které obsahují baterie – ty mohou kontaminovat kontejner únikem chemikálií nebo způsobit požár kontejneru či třídící linky. Předpokládáme, že dnes by tato složka odpadu byla zastoupena v kontejneru větším podílem, jelikož využívání LED svíček stále roste;

→ **zbytkový vosk**, jelikož je i nadále dobře využitelným pro výrobu nových svíček.

Víte, že...

na západním Slovensku funguje sběrná služba Reparaf – umístuje na vybrané hřbitovy speciální červené kontejnery pro sběr vosku s jasným označením a následně je i sama vyváží? Vosk recykluje na bloky vosku, které jsou dále použitelné nebo přímo na svíčky chránící stromy proti mrazu pro ovocnáře. V Praze či v Dubnici nad Váhom zase funguje sběr vosku, který se dále zpracovává na výrobu svíček pro Ukrajinu.

Jak naložit s dalšími složkami odpadu?

Plastový odpad tvořily především **umělé kytice a věnce**, které nelze recyklovat, jen přinejlepším **energeticky zhodnotit**, stejně jako **zbytkový odpad**. Obecně z plastového odpadu se recykluje jen několik druhů obalů – např. umělohmotný odpad, PET obaly, obaly z HDPE (např. obal

z aviváže), obaly z LDPE (např. obaly ze sýra), výrobky z PP (např. kelímky od jogurtu).

Další složky odpadu byly zastoupeny jen minimálně a je sporné, zda se kvůli nim vyplatí správám hřbitovů umisťovat v areálu speciální kontejnery a platit za jejich vývoz.

ÚSKALÍ SBĚRU A RECYKLACE HŘBITOVNÍHO ODPADU

Při návštěvě klasického hřbitova se nám běžně mohou naskytnout dva pohledy:

→ hřbitov má ve svém areálu rozmístěny **jen kontejnery na směsný odpad**, často jsou velkokapacitní, umístěny u vstupů (případně jen u jednoho ze vstupů), v zadní části hřbitova nebo v uličkách mezi hroby;

→ hřbitov má i **kontejnery na tříděný odpad**, stává se však, že každý je na jiném místě a při pohledu do nich zjistíme, že je v nich **odpad stejně smíšený**.

Často se setkáváme s tím, že města a obce sbírají hřbitovní odpad jen jako směsný, protože má příliš mnoho složek, které jsou těžko oddělitelné a/nebo navzájem znečištěné. Veškerý odpad ze hřbitova tak končí ve spalovně nebo na skládce. Je to škoda zejména kvůli zelené části odpadu, která by se dala kompostovat a dále využít. U ostatních složek je pochopitelnější, že se správcům zdá jejich separace zbytečná.

Vezměme si klasický umělohmotný věnec – jaké materiály v něm můžeme najít?

Otázkou je, zda je vůbec možné takový objekt správně rozdělit na recyklovatelné složky. Někde se hází věnce do samostatné nádoby, někde do směsného odpadu, někde do plastu.

I klasické skleněné kahance bývají vícesložkové – většinou mají plastové nebo kovové víčko a podstavec, plastovou vložku se

zbytky vosku nebo přímo zbytky vosku na skle.

Správné vytrídění plastu/kovu, skla a vosku je podmíněno aktivitou návštěvníků – ti musí složky oddělit a správně zařadit mezi žlutý, zelený a černý kontejner, případně speciální kontejner pro sběr vosku.

Jaká je šance, že to člověk udělá, je-li každý ze 3 kontejnerů na jiném místě hřbitova?

Běžným jevem je, že například v kontejneru na zelený odpad jsou spolu:

- květináčové rostliny s květináčem;
- listí shrabané z hrobu je v plastovém sáčku (je takto praktičtější jej přenést od hrobu ke kontejneru);
- živé kytice v celofánu končí v tomto kontejneru i s celofánem a nedostanou se do kompostu.

Kahance mívají nejčastěji i plastové či kovové části, které je třeba před vyhozením oddělit (foto: Pixabay)

Skleněné kahance jsou v zelených kontejnerech i s plastovým víkem či podstavcem a v nádobě na plast končí i nebezpečné elektronické svíčky, které patří do elektroodpadu.

Často se pak stává, že vývozci odpadu takto smíšený obsah nádob odmítají vyvézt. V některých oblastech se odpad ze hřbitovů spaluje, resp. energeticky zhodnocuje, někde se dokonce stále skládkuje, což je nejméně efektivní způsob zpracování odpadu (v roce 2022 se na Slovensku a v České republice skládkovalo zhruba 40 % odpadu). V některých regionech jsou již dostupné alespoň třídící linky, které dokáží vyselektovat a oddělit zhodnotitelné složky odpadu předtím, než se zbytek vyveze na skládku.

Na hřbitovech je běžným jevem, že rostlinný odpad bývá vyhozen i s obalem (foto: Archiv Funebra)

Před 10 lety se problém hřbitovního odpadu připisoval absenci systému separovaného sběru na hřbitovech. Dnes, když už i v menších obcích barevné nádoby máme, vidíme, že skutečným problémem je složení odpadu a také neochota návštěvníků odpad separovat. Co by tedy v této situaci pomohlo?

Víte, že...
podle zákona o odpadech je obec povinna zajistit sběr biologicky rozložitelného odpadu ze hřbitovů, což zvyšuje šanci, že alespoň zelená složka odpadu bude smysluplně zhodnocena?

ŘEŠENÍ

Podle odpadové pyramidy jsou třemi nejméně smysluplnějšími metodami nakládání s odpadem – prevence, čili předcházení vzniku odpadu, minimalizace a opětovné používání.

Pokud již odpad vznikl, měli bychom co nejvíce z něj zrecyklovat a až dále nerecyklovatelné složky energeticky zhodnotit, v nejhorším případě vyvézt na skládku.

Odpadní pyramida

seřazeno od nejlepší po nejhorší možnost nakládání s odpadem

Jak na to v případě hřbitova?

Prevence

Pokud nechcete, aby se vám na hřbitově hromadil určitý druh odpadu, nejefektivnější je omezit přinášení těch dekorací, ze kterých vzniká. To však znamená zakotvit v pravidlech hřbitova co lze přinášet jako dekorace a co ne. Více o těchto komplexních změnách naleznete v rámečku Jak na změnu pravidel. Tuto změnu můžete zároveň podpořit úpravou toho, co lze na hřbitově prodávat. Sortiment můžete například upravit pouze pro živé a sušené přírodní výrobky.

Typ dekorace	CO ₂ na 1 hrob	Recyklovatelnost	Odpad na skládce
živé přírodní	0,3–0,5 kg	80–100 %	minimální
umělé + LED svíčky	4,5–6,5 kg	< 20 %	80 % +

Ekologická stopa živých hrobových dekorací v porovnání s umělými – vypočteno z porovnání s ekologickou stopou živých a umělých vánočních stromků. (zdroj: ChatGPT)

Minimalizace

V případě minimalizace vzniku odpadu vám mohou pomoci infokampaně – zvýšíte jimi informovanost návštěvníků a podpoříte je ve výběru udržitelnějších alternativ.

- ➔ **vytvořte letáky / osadte infopanely** s informacemi, jak se odpad třídí a jaké přírodní alternativy mohou lidé zvolit (letáky do schránek, na hřbitově, ve veřejném prostoru, lokálních provozech apod.), místní rozhlas, místní noviny atd.;
- ➔ **během dušičkového období umístěte přímo na hřbitově infostánek**, kde se lidé dozvědí o alternativách, případně si na místě mohou sami vyrobit věnce nebo kytice z živých květin (spolupráce s místním květinářstvím apod.) – o této možnosti by měli vědět dopředu, aby nepřišli s již koupeným plastovým věncem;

- ➔ **jasně označte kontejnery** s popisem, co do nich patří;
- ➔ **myslete i na vzhled kontejnerů** – pokud jsou velké a výrazné, už podprahově vysílají signál, že na tomto místě je velké množství odpadu očekáváno. Kontejnery mohou zároveň pozitivně či negativně ovlivnit celkovou estetickou úroveň hřbitova, proto při jejich umístování zvažte nejen to, zda se k nim vývozce odpadu dobře dostane, ale také to, jak budou na návštěvníky působit.

Opětovné využití

Vracení nechtěných a nepotřebných věcí do oběhu už zakořeňuje i u nás a časem přibývají knihovny věcí či centra opětovného použití, kde věci dostávají druhou šanci. Tento princip můžete na hřbitově uplatnit například u kahanců, ale i věnců.

→ **opětovné použití kahanců/věnců**
sběrná místa pro použité kahance – vyhrazené skříňky pro odložení ještě použitelných ale již nechtěných dekorací (očistěných), kde si je mohou jiní návštěvníci vzít a nekupovat tak nové;

→ **půjčování kahanců/věnců**
dekorace lze po svátcích opět vrátit na vyhrazené místo.

Nezapomeňte návštěvníky vhodným způsobem informovat o pravidlech opětovného používání přímo na místě.

Velkokapacitní kontejner snižuje estetickou úroveň místa a motivuje k hromadění směsného odpadu. K manipulaci s ním je nutný přístup techniky, která může poškodit trávník či pochůzná plochy. Menší kontejnery jsou jednodušší na manipulaci a lze je lépe částečně zakrýt
(foto: Archiv Funebra a ChatGPT)

Na nechtěné kahance, lucerny nebo i věnce můžete vyčlenit samostatnou skříňku, odkud si je vezmou jiní návštěvníci a nemusí tak kupovat nové
(foto: Summer Rune, Unsplash)

Recyklace

Doporučujeme vám začít analýzou odpadu a podle jejích výsledků změnit skladbu kontejnerů. Vědět, jaké druhy odpadu na konkrétním hřbitově vznikají může pomoci dobře nastavit sběr odpadu. Možná zjistíte, že některé složky odpadu se vůbec nevyplatí sbírat samostatně a ušetříte na kontejnerech i jejich vývozu.

Následovat může pomoc s tříděním během dušičkového období, kdy vyškolení dobrovolníci usměrňují návštěvníky ve třídění, čímž se zvýší správná vytríděnost odpadu a návštěvníci se zároveň naučí, kam co patří, a příště to budou umět udělat sami.

< Doporučujeme vám také najít si lokální recyklátory specifických složek odpadu, jakým je například již zmiňovaný Reparaf na západním Slovensku či různé spolky sbírající vosk ze svíček k opětovnému použití.

Jak na změnu pravidel hřbitova?

Změna pravidel je nepopulární opatření, které však může vést ke skutečné změně k lepšímu. Může pomoci snížit množství odpadu vznikajícího na hřbitově i získat kontrolu nad tím, jaký druh odpadu vzniká.

Z našich zkušeností víme, že vedení měst a obcí, či správci hřbitovů se v tomto případě nejvíce obávají reakce veřejnosti. Návštěvníci jsou léta zvyklí na to, že si mohou svůj hrob libovolně upravovat a zdobit. Je logické očekávat, že nová omezení mohou u někoho vyvolat nevoli.

JAK TEDY NA TAKOVOU ZÁŠADNÍ ZMĚNU?

Mějte plán – čeho chcete dosáhnout a jak lidem usnadníte přechod na nový režim:

- dejte si jasný a měřitelný cíl – např. do 3 let chcete snížit množství celkového odpadu o polovinu a zvýšit vytríděnost vzniklého odpadu na 90 %;
- nejmenší jednotkou hřbitova je hrob, proto začněte od něj – jak mohou být jednotlivé hroby co nejvíce ekologicky udržitelné? Lidem můžete nabídnout půjčení nářadí či komplexní péči o hrob. Zvýhodněnou cenu za tyto služby můžete nabídnout těm, kteří si hrob při budování či renovaci nepřekryjí kamennou deskou apod.;
- podpořte prodej živých/suchých květin při vstupu do hřbitova (při zavádění prodeje můžete nabídnout výhodnější ceny);
- na začátku lidí motivujte například výzvou – přineste nám svůj starý plastový věnec/kytici, vyměníme vám je za přírodní – lidé si budou moci vyzkoušet, že i přírodní alternativy mohou být trvanlivé;
- inspirujte lidi k novým/jiným způsobům vzpomínání – virtuální zapálení svíčky – stránky, kde může být uveden i příběh zesnulého, QR kódy s životním příběhem člověka přímo na hrobě, každý si je může nasnímat a dozvědět se více.

Připravujte lidi na změnu postupně:

- komunikujte jasné cíle – například do roku 20xx chceme, aby hřbitovy v našem městě byly bez plastových květin / dekorací;
- jasně komunikujte i důvody – ročně vyvezeme xy tun odpadu, musí se spálit nebo skončí na skládce, stojí nás to xy Kč – za tu cenu bychom mohli vysadit xy dřevin v areálu hřbitova apod.;
- nekomunikujte změny jako zákaz, ale společnou snahu o změnu: „Pojďme společně udělat tento hřbitov přátelský k přírodě..., tady je 5 věcí, které můžete udělat už teď...“;
- poskytněte jim návody – letáky jak zdobit bez odpadu, jak vybrat svíčky...;
- využijte vizuální pomůcky – např. „takto může vypadat náš hřbitov bez plastových dekorací“

Lidé jsou velmi citliví na zákazy a příkazy, ale rádi se přidají k pozitivní změně.

Komunikujte trpělivě:

- dělejte exkurzi na hřbitově a poukažte na problémy (např. toto nám komplikuje údržbu, toto je pro nás nebezpečné, toto je nerecyklovatelné apod.);
- vytvořte prostor pro diskusi, kam lidé mohou přijít a ptát se – můžete tím zmírnit jejich obavy;
- zapojte do spolupráce například kluby seniorů, zahrádkářské spolky či duchovní (podle toho, co ve vašem městě / čtvrti / obci funguje a má dopad);
- ukažte lidem příklady z jiných zemí a měst, kde změny, které navrhuje, už fungují.

Čas, který lidem věnujete se vám vrátí v jejich angažovanosti a spolupráci.

PŘÍKLAD Z PRAXE →

Hřbitov Osobowicki,
město Wroclaw, Polsko
(výzkum Wroclaw University of
Science and Technology, 2019)

*Světlé náhrobky a výsadba na hrobě jsou vhodnější než tmavé náhrobky s horizontálním překrytím
(foto: Anton Darius, Unsplash)*

Základní informace:

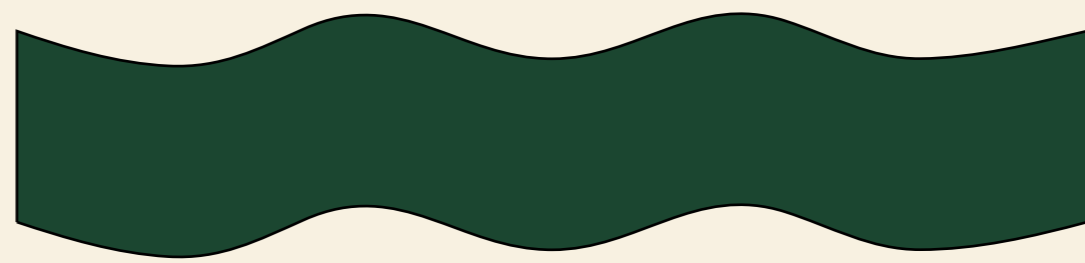
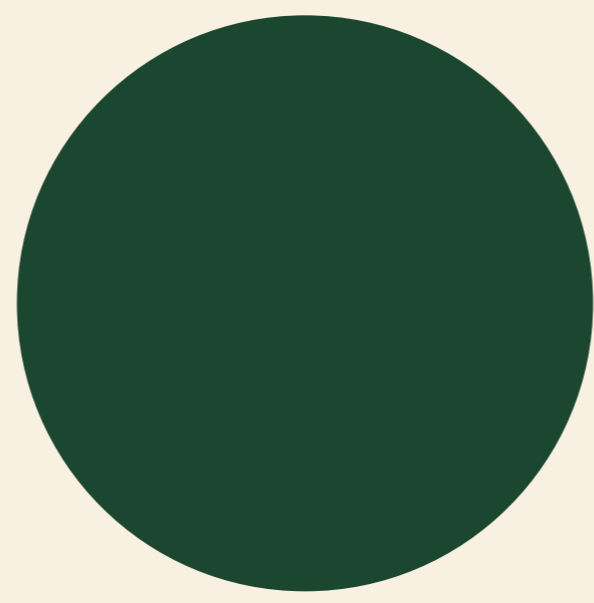
- rozloha 52 ha, polovina kontejnerů je na tříděný odpad;
- třídí se tři kategorie – plast, sklo a zelený odpad (81–92 % vytríděnosti), zbytek odpadu končí ve směsném kontejneru;
- zhruba 10 % odpadu vzniká při péči o hřbitov (bioodpad, odpad po drobných opravách apod.), zbytek odpadu je z toho, co se nosí na hroby.

Pozorování:

- nejefektivněji se třídí sklo – v kontejnerech je jen kolem 5 % obsahu, který tam nepatří – zejména plastové vložky kahanců;
- v plastu se objevují nejvíce plastové kahance znečištěné parafínem/voskem, plastové květináče a sáčky/tašky. Největší riziko představují elektrické svíčky s bateriemi;
- v bioodpadu jsou nejčastějším znečištěním plastové a skleněné fragmenty, podíl bioodpadu ve směsném odpadu je jen 13–17 %

Poučení:

- aby byl sběr separovaného odpadu efektivní, musí být kontejnerů dostatek a musí být dobře rozmístěny;
- umístování kontejnerů pro všechny složky odpadu vedle sebe může zvýšit vytríděnost – tzn., že pokud vedle kontejneru na směsný odpad máme i barevné kontejnery, je mnohem větší pravděpodobnost, že návštěvníci nehodí vše do směsného odpadu. V neposlední řadě je třeba zařídit dostatečný vývoz odpadu – je-li například kontejner na bioodpad plný, návštěvníci házejí odpad do nejbližších volných kontejnerů bez ohledu na jejich určení;
- ideální umístění kontejnerů je u vstupů a na křižovatkách chodníků.

HŘBITOV JAKO VÍCEÚČELOVÝ PROSTOR

Andrea Uherková

HŘBITOV JAKO VEŘEJNÝ PROSTOR

Hřbitovy mohou být vnímány jako místa pro pohřbívání, kam se chodí jen během pohřbů a následně uctívat památku svých blízkých zesnulých. Toto vnímání můžeme však rozšířit, jelikož jde o **plochy s velkým potenciálem**, které mohou být plnohodnotnými veřejnými prostory. V této kapitole přinášíme inspirace, jaké různé funkce mohou hřbitovy plnit s úctou k jejich návštěvníkům.

Procházky a rozjímání

V mnoha zemích je běžné, že lidé se chodí na hřbitovy **procházet a odpočinout si**. Na Slovensku je takovým hřbitovem Ondřejský hřbitov v Bratislavě, v České republice zase Olšanské hřbitovy nebo Vyšehrad v Praze.

Na to, aby hřbitov lákal lidi k procházkám, nemusíme čekat desítky let, než na něm vyrostou stromy, přibude infrastruktura či zajímavé hroby. Prvky, které lidi lákají, lze vnést i na hřbitovy existující jen pár let. Důležité je na ně myslet i u nově vznikajících hřbitovů.

Centrální místo pro zapalování svíček může být zároveň uměleckým dílem s neutrální symbolikou (foto: Archiv Funebra)

Co dělá ze hřbitova místo, kam lidé rádi chodí?

- **Velikost** – obecně platí, že čím větší je hřbitov, tím déle na něm lidé umí trávit čas například procházením se. Není to ovšem jediná podmínka.
 - **Dostatek zeleně a stín** – parkový typ hřbitova bude lákat lidi na procházky. Dobré je přitom myslet na dostatek stínu. Než se zapojí vzrostlá zeleň, dobře poslouží i pergoly u laviček nebo altány.
 - **Lavičky a jiná místa k sezení** – měly by být v dostatečném soukromí, kvůli bezpečnosti i přehledné a viditelné z dálky.
- Chodníky a okružní trasy – aby se lidé přijeli na hřbitov projet, potřebují mít k dispozici delší a zajímavé trasy, ideální po zpevněném povrchu (kočárky, vozíčky).
- **Architektura** – návštěvníky přiláká zajímavá obřadní síň, historické hroby, ale i umělecká díla či mobiliář z různých materiálů či dočasný landart.
 - **Soukromí a klid** – odpočinková a relaxační místa (lavičky) budou plnit svůj úkol, pokud nebudou blízko rušné cesty nebo v těsné blízkosti míst, kde bývají obřady. Důležité je, aby poskytovaly klid, ale i bezpečí, a byly z dálky viditelné.
 - **Bezpečnost** – může ji posilovat oplocení kolem hřbitova, kamerový systém a občasné policejní hlídky v prostoru.
 - **Duchovní otevřenost** – hřbitov bude přívětivým místem, pokud si zachová duchovní otevřenost a neutrální symboliku. Ve společnosti jsou totiž lidé s různým vyznáním a pohledem na duchovno. Můžeme například zvážit nahrazení křesťanského kříže za umělecké dílo, které nebude symbolizovat jen jedno náboženství, ale každý si v něm najde, co potřebuje.
 - **Akce** – návštěvníky přilákají i vzpomínkové, odborné či kulturní události pro veřejnost (zmíněno níže).

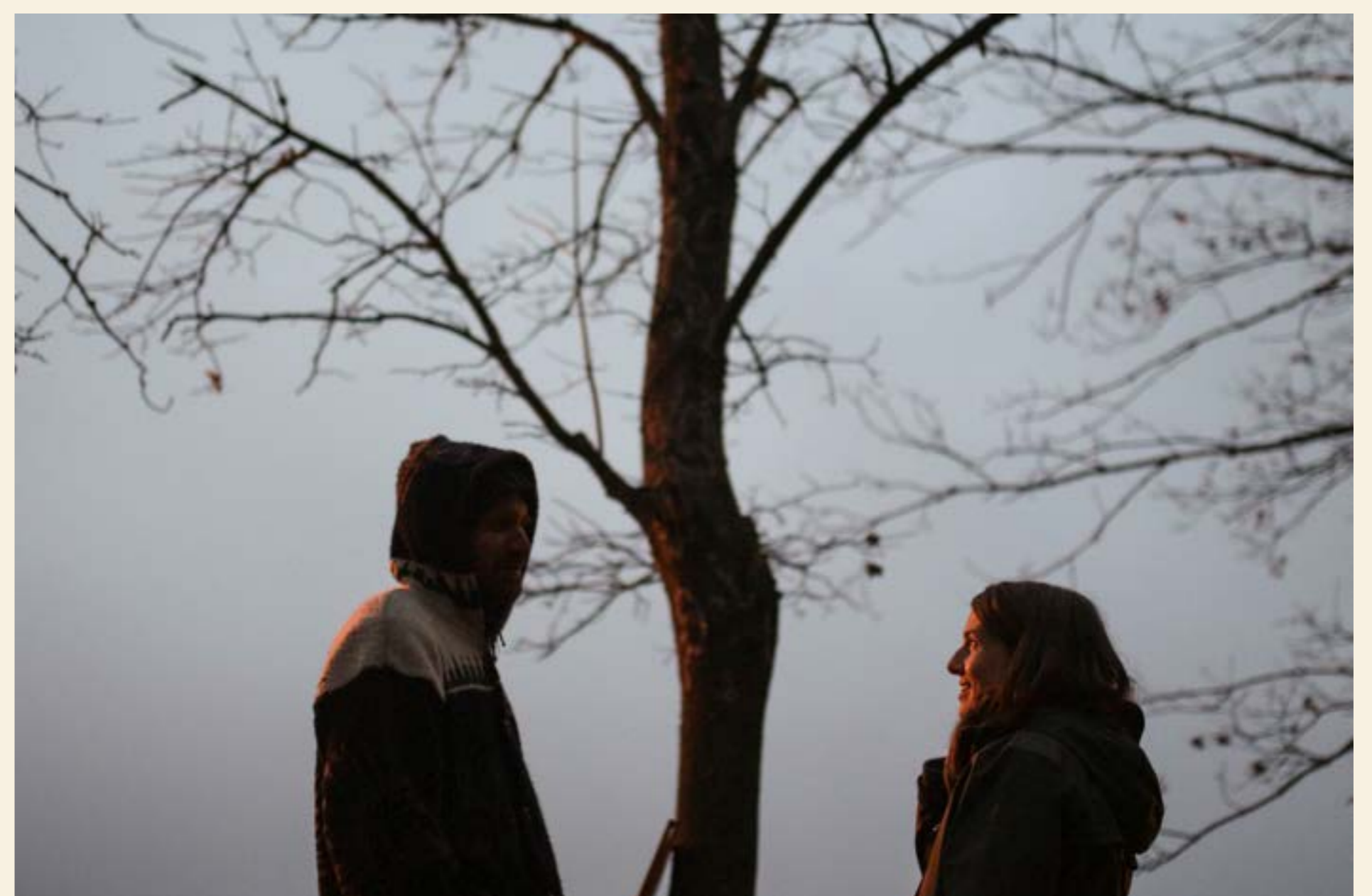
Víte, že...

na lidi velmi působí i to, jaký jazyk a informace je obklopují? Příkazy a zákazy lze nahradit jemnějším slovníkem, který podporuje soudržnost mezi správou hřbitova a návštěvníky. Nechte si v tom poradit od odborníků na komunikaci. Grafici vám zase pomohou k lepší vizuální identitě hřbitova, hezčí podobě infotabulí a oznámení. Při zavádění větších změn na hřbitově je důležité komunikovat je dostatečně předem, citlivě a srozumitelně, s akcentem na jejich přínos pro prostor i návštěvníky.

Prostor pro poslední přání

Pro většinu lidí je náročné otevírat s blízkými lidmi téma posledních přání – závěru života, či představ o svém pohřbu. A to i přesto, že to pro naše blízké může být velmi užitečné v době, kdy o těchto věcech budou muset rozhodovat bez nás. Hřbitovy mohou být místy, kde se tato témata otevírají snáze, protože jsme zde smrti bezprostředně obklopeni. Napomoci k vnímání smrti jako přirozené součásti života a podnítit rozhovory o posledních přáních můžeme i tím, jak jsou hřbitovy **koncipovány** – výsadbou **zeleně**, která mění během roku tvar a barvy (zbarvující se opadavé dřeviny) a zrcadlí nám cykly přírody, osazováním **uměleckých prvků** či vytvářením **míst pro rozjímání** a intimní rozhovory v **bezpečném prostředí**.

Lidi doporučujeme seznámit s fungováním hřbitova prostřednictvím pravidelných prohlídek pro veřejnost. Na vybraných plochách hřbitova lze vytvořit i systém **rezervace hrobových míst dopředu** a placení nájmu ještě během života. To zajistí větší zájem o místo a také přispěje k finanční udržitelnosti hřbitova. Tento krok je však třeba **dostatečně zvážit** z hlediska kapacity hřbitova, jelikož pronájem bez uložení tělesných ostatků může způsobit jeho obsazení dříve, než je to žádoucí.

Prostor hřbitova může podněcovat lidi k otevření tématu posledních přání a závěru život (foto: Archiv Funebra)

Prostor pro umění

Umění bylo vždy tradiční a podstatnou součástí hřbitovů, odrážející a kultivující náš vztah ke smrti. Uměleckou tvorbu můžeme znovu smysluplně začlenit na tato místa tak, aby podporovala pozůstalé v jejich rozloučeních a vzpomínání.

Estetickou úroveň hřbitova lze podpořit prostřednictvím dočasných nebo trvalých uměleckých prvků, ale také kvalitním mobiliářem. Specifickým druhem umění, které zpracovává téma pomíjivosti a vzácnosti života, jsou **landartová a eko-artová** díla z materiálů jako dřevo, hlína či kámen. Ty se v prostředí mění vlivem přírodních procesů, některé zcela zanikají nebo splývají s krajinou. Taková díla mohou být na hřbitov umístěna jen na velmi krátkou dobu, kdy vlivem počasí zaniknou, nebo na delší období. K jejich tvorbě lze přizvat studenty nebo místní umělce. Trvanlivější umělecká díla s neutrální či přírodní symbolikou mohou být vyrobena ze **dřeva, kamene, betonu či kovu**. Je dobré, aby hřbitovy nenesly symboliku jen jednoho náboženství.

Landartová díla mohou vznikat během vzpomínkových slavností, například během Dušiček (foto: Archiv Funebra)

TIP

Hřbitov může sloužit jako tematický ateliér pro žáky výtvarné výchovy nebo umělecké školy. Svá díla mohou následně opět vystavovat na hřbitově. Díla mohou být umístěna po okrajích chodníků a různých cestiček, k čemu lze využít obvodovou část hřbitova, případně plot.

Prvky přátelské k návštěvníkům

Hřbitovy přátelské k lidem nabízejí dobré zázemí pro ty, kteří sem přijdou na pohřeb, návštěvu hrobů nebo jen na procházku. Můžeme jim vyjít vstříc **službami a prvky, které zde najdou.**

→ **Prostor pro cyklisty:**

V současnosti mají cyklisté vstup na mnohé hřbitovy zakázán. Doporučujeme přehodnotit tyto zákazy, protože hřbitov je dost rozlehlý a kolo často využívají starší lidé, pro které je to jednodušší, než ujít větší vzdálenost pěšky. V každém případě je dobré umístit stojany na kola na hlídaném místě pod střechou v areálu hřbitova, aby návštěvníci nemuseli nechávat svá kola opřená na parkovišti či před bránou.

→ **Prostor pro čtyřnohé kamarády:**

Na většině hřbitovů je zákaz vstupu i se psy. Je na správách hřbitovů, zda se rozhodnou tento zákaz přehodnotit, nebo alespoň uvolnit pro některé části hřbitova, kde by psi měli vstup povolen. V dnešní době má totiž mnoho lidí i pejsky, kteří jsou malého vzrůstu a dají se nosit na rukou.

*Mnohé psy mohou jejich majitelé během procházek na hřbitově nést na rukou
(foto: Archiv Funebra)*

**Víte, že...
součástí pražského
krematoria Motol je
bistro „Café Crema“?
V pracovních dnech
nabízí výběrovou kávu
i sladké dobroty.**

TIP

**Během dušičkového
období hřbitovy
navštěvují stovky lidí,
obyčejně v chladném
počasí. Co takhle
umístit ke vchodu
hřbitova pojízdný
vozík s kávou nebo
čajem do ruky?**

*Nabízená káva nebo čaj může návštěvníky
potěšit a zahřát během chladných
dušičkových dnů (foto: Archiv Funebra)*

*Knižní budka funguje na principu půjč a vrat.
Ve hřbitově by však mohlo platit pravidlo, že
se knížky nevynášejí z areálu a návštěvníci
si je mohou přečíst nebo prolistovat zde na
lavičkách (foto: www.pixabay.com)*

➔ **Prostor pro šálek kávy:**

Návštěvníky hřbitovů jsou často lidé z různých koutů země, kteří sem cestují z dálky. Mnozí by ocenili, kdyby si mohli kromě návštěvy hrobů svých blízkých osvěžit šálkem kávy nebo něčím malým na zub. Takové místo může být útočištěm i pro malé skupiny lidí po pohřbech, pokud nenásleduje kar.

➔ **Prostor pro čtení:**

V posledních letech jsou populární knižní budky, umístované ve veřejných prostorách, často v blízkosti laviček, na kterých si mohou jejich návštěvníci číst. Na hřbitově by taková knihovnička mohla obsahovat knížky věnované životu a smrti. V současnosti existuje na knižním trhu dostatek kvalitní literatury jak pro dospělé, tak pro děti, která toto téma otevírá a rozvíjí velmi citlivým způsobem.

HŘBITOV JAKO KOMUNITNÍ PROSTOR

Pokud má komunita místních obyvatel brát hřbitov jako místo s přidanou hodnotou a vytvořit si k němu vztah, měli by se obyvatelé cítit jako **spolutvůrci tohoto prostoru**. Ideální je, pokud je začleníme do tvorby již od jeho vzniku, ale stát se tak může i během fungování hřbitova.

Komunitní práce a dobrovolnictví

Ať už se jedná o soukromý, nebo veřejný prostor, vztah k místu se vytváří i tím, že se lidé **podílejí na péči o něj**. Ideální je, pokud se při tom cítí být součástí většího společenství, které má společný záměr. Na hřbitově takovým záměrem může být vytvoření nových trvalkových záhonů, tvorba uměleckých prvků a jejich umístování, nebo organizace veřejných kulturních akcí. Platí, že čím šetrnější je management hřbitova a zelených ploch, tím více rukou je zapotřebí k tomu, aby nahradily nešetrné stroje nebo chemikálie.

TIP

Pokud vytváříte nový hřbitov, můžete udělat online anketu mezi obyvateli, co by si na hřbitově přáli mít, aby byl prostor funkční. Vhodnou cestou může být i veřejná diskuse o navrhovaném novém hřbitově a jeho podobě – zejména, bude-li obsahovat inovativní fungování prostoru, nebo nové formy pohřbívání. Diskuse může být streamována i online a uložena v archivu na webu obce nebo města. Pomoci vám mohou také různé fokusové skupiny složené z různých skupin obyvatel.

Do čeho můžete zapojit místní komunitu?

- Pokud sečete šetrně a mozaikovitě, můžete udělat workshop sečení ruční kosou. Lidé mohou pomáhat sekat a obracet a hrabat seno.
- Vytvořte prostor pro kvetoucí trvalkové výsadby, které mohou pomoci vysadit a během roku pomáhat s jejich údržbou.
- Pozvěte umělce a vytvořte spolu s obyvateli společný landart (ekoart). Umělecké dílo z přírodnin může na kratší či delší dobu zvýšit estetickou hodnotu hřbitova. Výhodou je, že do tvorby se mohou zapojit i rodiny s dětmi.
- Během dušičkového období můžete zapojit obyvatele do osvětové kampaně k eliminaci odpadu.

Víte, že...

Záhrada spomienok, jako první slovenský přírodní hřbitov, vznikl a funguje do velké míry zejména díky dobrovolníkům? Desítky obyvatel města, zaměstnanců firem, ale i studentů z Fakulty ekologie a environmentalistiky ve Zvoleni pomáhají při větších výsadbách a péči o zeleň během společných „brigád“, které se konají několikrát do roka.

TIP

Na Slovensku se můžete zapojit do Týdne dobrovolnictví, který pořádají každý rok Centra dobrovolnictví a s pomocí jednotlivců nebo skupin zvelebit prostor hřbitova.

V posledních letech je velmi populární i firemní dobrovolnictví, kdy zaměstnanci různých firem pomáhají při veřejně prospěšných aktivitách.

Na přírodní hřbitov ve Zvoleni se dobrovolníci rádi vracejí a pomáhají s údržbou. Často se jedná o studenty místní univerzity (foto: Archiv Funebra)

Kulturní akce

Hřbitovy by měly zůstat klidnými prostory, kde se zachovává důstojnost a pieta. To se však nemusí vylučovat se společenskými akcemi, které mají kulturní charakter, nebo jsou zaměřeny na rozvoj těla a mysli. Vždy záleží, v jaké formě a na jakém místě v rámci hřbitova se uskuteční. V zahraničí je běžné, že jsou takové akce součástí hřbitovů.

Může se jednat o:

→ **Poetické večery nebo čtení**

– komorní veřejné čtení poezie či prózy. V současnosti vychází mnoho literatury týkající se závěru života a smrti, pro které může být právě hřbitov vhodnou kulisou. Čtení může probíhat i při hrobech významných autorů;

→ **Akustický koncert** – komorní

a akustický koncert bez reproduktorů může doplňovat například zmiňované čtení knihy, nebo vzpomínkové slavnosti. Koncerty se mohou konat v kaplích, obřadních síních nebo pod korunami stromů či na louce hřbitova;

→ **Tichý koncert** – hudební koncert,

kde se hudba nešíří přes reproduktory, ale přes bezdrátové headsety či rádiové vlny. Návštěvníci tak slyší hudbu přímo do sluchátek, což vytváří intimnější a osobní atmosféru;

→ **Divadelní představení** – ve

spolupráci s divadelníky v dobových kostýmech lze spojit s prohlídkou hřbitova tématicky zaměřenou na historii, smrt a kulturu;

→ **Výstavy fotografií** – věnované historii hřbitova a jeho osobnostem;

→ **Světelné instalace** – večerní světelné show (např. „Noc světel“ ve Vídni nebo „Bílá noc“ v Bratislavě).

Víte, že...
na Lakewood hřbitově v Minnesotě (USA) se lidé setkávají už více než 150 let? Součástí akcí pro veřejnost jsou v současnosti komentované prohlídky hřbitova, hudební koncerty v místní kapli, nedělní jóga, nebo čajové ceremonie spojené s podpůrnými kruhy pro truchlící.

Akustická hudba může být na hřbitovech součástí rozloučení pod korunami stromů, ale i různých akcí pro veřejnost (foto: Archiv Funebra)

Pohyb a meditace

Podobně jako v městských parcích, i v klidné části hřbitova, která je travnatá a rovinatá, se může cvičit **Tai-či nebo jóga**, při kterých obvykle mluví jen lektor a probíhají v tichosti. **Meditace** na hřbitově může podněcovat k uvědomění si vlastní smrtelnosti a může tak působit oživujícím způsobem.

Víte, že...

v Zahradě vzpomínek ve Zvoleni se každoročně koná **Dušičková slavnost?**

Lidé mají možnost ve vyhrazeném prostoru zapálit svíčku pro blízké zesulé, napsat nebo nakreslit „vzkaz do nebe“ a pověsit ho na provázek mezi stromy. K tomu hraje klidná hudba a podává se čaj a káva. Tuto slavnost mají velmi rády i děti.

Vzpomínkové slavnosti

Během významných nebo památných dnů může sloužit hřbitov nejen pro individuální, ale i pro skupinové vzpomínání. Prostor ke vzpomínání můžete vytvořit například během **Památky zesulých** nebo **Dne naděje** – dne vzpomínky na zesulé děti (v jakémkoli věku), které si lidé připomínají v různých zemích.

Během dušičkové slavnosti píší „vzkazy do nebe“ i děti (foto: Archiv Funebra)

HŘBITOV JAKO PROSTOR PRO VZDĚLÁVÁNÍ

Hřbitov může sloužit i jako vzdělávací prostor pro různé **odborné či zážitkové exkurze pro veřejnost, nebo školní exkurze**. V zahraničí je obzvláště na historických hřbitovech populární pořádat **komentované procházky hřbitovem**, během kterých se účastníci dozvídají zajímavosti o historii, architektuře nebo o významných hrobech daného místa.

Každý hřbitov skrývá **výjimečné příběhy lidí**, které mohou být pro obyvatele daného města obohacující a patří do jeho kulturního dědictví. Na mnoha hřbitovech proto již dnes

najdeme **mapu hrobů významných osobností** a tabulky s jejich životními příběhy přímo u hrobu.

Kromě **zvýraznění významných hrobů** může pocít, že sem patříme, podpořit i **přítomnost děl umělců** spjatých s daným městem či obcí. Ať už jde o sochařské umění (na náhrobcích i volně v prostoru), obrazy, plastiky či básně na stěnách v obřadních síních.

Víte, že...

na více hřbitovech se pořádají večerní nebo noční prohlídky hřbitovů s důrazem na historii a architekturu? Na hřbitově Forest Home Cemetery & Arboretum, Milwaukee v USA jsou dokonce zaměřeny na umění a symboliku na náhrobních kamenech. Na Cave Hill Cemetery v Louisville v USA pořádají prohlídky zaměřené na hroby významných žen v historii města.

Akce na hřbitově mohou pomoci k rozpoznávání skutečné hodnoty nejen hřbitovů, ale i měst a obcí, kterých jsou součástí. S rostoucí informovaností o daném místě vzrůstá i zájem a péče o něj.

Může se jednat o:

- ➔ **Tematické prohlídky s odborníky** – zaměřené na významné osobnosti, vojenskou historii, architekturu;
- ➔ **Genealogické workshopy** – spojené s vyhledáváním předků nebo čtením starých náhrobků;
- ➔ **Enviro-výchovné výukové programy** – hřbitovy mohou být netradičním místem environmentální výchovy pro běžné návštěvníky, ale i pro školy. Pokud jsou ekologické přínosy hřbitova vhodně a poutavě zprostředkovány veřejnosti, jsou lépe pochopeny a přijímány, a mohou být také inspirací pro ostatní oblasti života a kultivaci vztahu k životnímu prostředí.

Exkurze zaměřené na životní prostředí a ekologickou stopu hřbitovů mohou být zajímavé pro studenty základních, středních a vysokých škol, ale také pro širší veřejnost (foto: Archiv Funebra)

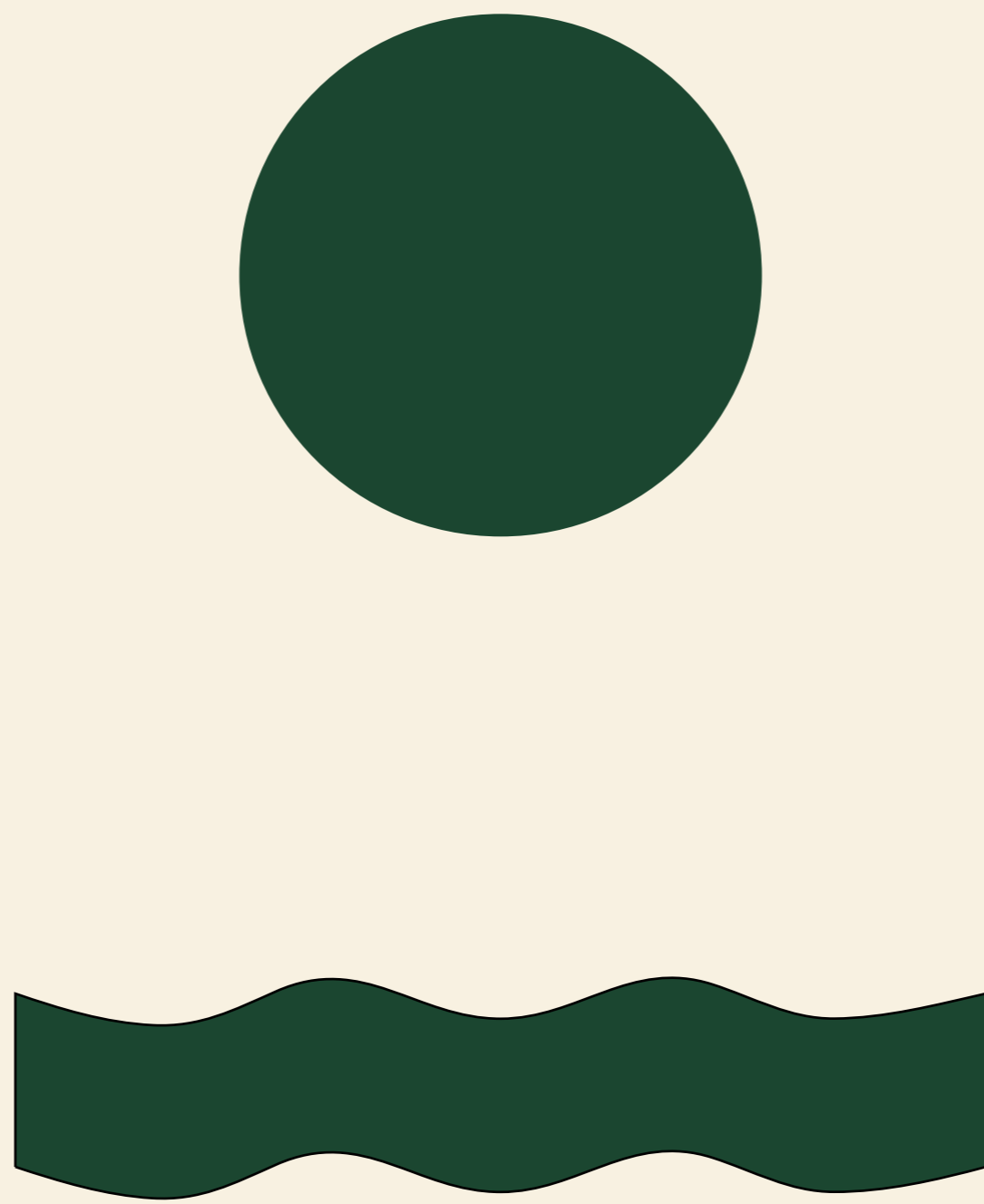
Víte, že...
na hřbitově ve Zvoleni organizujeme jako sdružení Živica výukové programy pro žáky a učitele zaměřené na ekologickou stopu hřbitovů a pohřbívání? Děláme během ní analýzu dekorací na hrobech, ale také v odpadkových koších. Diskutujeme o tom, jaké šetrné alternativy existují či jak lze podporovat biologickou rozmanitost na hřbitově.

Exkurze s dětmi za hmyzem Ďáblického hřbitova v Praze. Akci s entomologem organizovalo Hnutí Brontosaurus (foto: Adam Vokáč)

TIP

Pokud máte na hřbitově dostatek vzrostlé zeleně, zkuste uspořádat v dubnu nebo květnu ranní exkurzi s ornitologem pro poznávání ptačích hlasů. Podobně můžete pozvat i entomologa a zkoumat hmyz na hřbitově.

INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ

Anna Sovová

90

Možná máte po přečtení této příručky pocit, že aplikovat všechna naše doporučení na váš hřbitov a vytvořit tak z něj prostředí přívětivější pro flóru, faunu i lidi, bude snad nemožné, že to nejde a je toho příliš. Máme pro vás ale dobrou zprávu – jde to (nebo alespoň částečně). Na následujících stránkách Vám představíme příklady z praxe hřbitovů v zahraničí, na kterých se různé změny a opatření z dříve uvedených problematik daří úspěšně implementovat. Tato místa mohou sloužit nejen jako inspirace, ale především jako motivace, nejen pro pracovníky hřbitova, ale i širokou veřejnost, která se po seznámení s jinými přístupy k podobě hřbitovů, může těchto změn časem začít dožadovat i u nás.

Každý z níže uvedených hřbitovů je ukázkou jedné či více problematik – někde se více řeší hospodaření s vodou, ale už ne tak moc kosení. Jinde se na hrobových místech sází odolné trvalky, ale nedbá se na biotopy pro zvířata či údržbu komunikací. To jen dokazuje, že není třeba vše do praxe zavádět naráz, a že i malé změny mohou udělat velký rozdíl.

BIODIVERZITA

Velkým tématem nejen na hřbitovech, ale i v prostorech veřejné zeleně v Anglii, jsou **ježci**. Ti jsou definováni jako ohrožený druh, jehož populace napříč zemí rapidně klesá. Organizace jako **British Hedgehog Preservation Society** nebo **Cambridge hedgehogs** pracují na metodikách a programech, které mohou populaci ježků pomoci, a to i na hřbitovech. Například v ve městě Chesterton proběhly úpravy na hřbitovech u kostela svatého Ondřeje – a to v rámci projektu **Cambridge Hedgehogs Churchyard Project** (Tento historický hřbitov již neslouží k tradičnímu pohřbívání do země,

„Pomozme ježkům!“
St. Andrew's churchyard –
Chesterton – Anglie

pouze k rozptýlu popela). Tento projekt byl rozdělen do několika částí, kdy se lokalita analyzovala před a po instalaci prvků, dále ze samotné akční části, kdy se jednotlivými zásahy zlepšuje dané prostředí – v tomto případě šlo o instalaci pítek, domečků, ponechání hromad trouchnivějšího dřeva a vytvoření otvorů ve zdech hřbitova, které slouží ke zvýšení propojenosti krajiny a průchodnosti městských prostor pro ježky. Poslední část projektu je pak samotná osvěta místní komunity – kdy tento projekt je skvělým příkladem zapojení místních do chodu hřbitova – realizace jednotlivých opatření byly provedeny v rámci participativní akce s obyvateli a místním skautským oddílem.

Na tomto hřbitově zároveň neprobíhá intenzivní kosení zelených ploch, najdeme zde květnaté louky a instalován byl i hmyzí hotel – tudíž zařízení ke zvýšení biodiverzity jsou zde komplexnější.

Dešťová voda na hřbitově – Purewa garden, Auckland – Nový Zéland

Hospodaření s vodou v městském prostředí je aktuálním a palčivým tématem. Města spalují sucha a správné nakládání s vodou může být pro městské mikroklima vitální. Na práci s vodou lze myslet i v prostředí hřbitova – na hřbitově Purewa v Aucklandu toto téma řeší recyklací a využíváním dešťové vody. Nově je zde instalovaný systém, který sbírá dešťovou vodu ze střechy hřbitovní kaple a skladuje ji v pěti nádobách s kapacitou až 100 000 litrů. Tato voda

Instalace pítek pro ježky
(foto: www.pixabay.com)

TIP

Bud'te online! Sledujte účty zahraničních hřbitovních organizací – instagram, facebook, youtube, tiktok – často může přijít inspirace na pozitivní změny i z těchto nových zdrojů.

je následně využívána na závlahu květinových záhonů napříč celým hřbitovem. V létě je pro udržení dobrého stavu těchto záhonů třeba až 10 000 litrů vody denně. Součástí systému je i senzor, který, pokud zaprší, umožní, aby se nejdříve využívala voda dešťová, než se přepne na běžnou kanalizaci – tak je tento systém nejen ekologičtější, ale i ekonomicky výhodný.

Místo náhrobní desky trvalky – Hřbitov v Žale, Ljubljana – Slovinsko

V rámci ASCE (Association of significant cemeteries in Europe) v roce 2024 proběhla iniciativa Hřbitovy pro udržitelnější Evropu – zapojeno bylo 22 účastníků ze sedmi evropských zemí. Ve Slovinsku byli v rámci této akce osloveni správci hřbitovů, aby na jimi spravovaných pohřebištích vyzkoušeli místo náhrobních desek instalovat výsadbu suchomilných trvalek. Především ve městech Maribor a Ljubljana měla tato akce velký úspěch. V roce 2025 pak v rámci akce the Week of Discovering European Cemeteries (Týden objevování evropských hřbitovů) byly na hřbitově v Žale vytvořeny dva modelové hroby se suchomilnou výsadbou, která vyžaduje méně údržby a vody.

**Tato možnost hrobové
úpravy může být
inspirací do budoucích
let, kdy narůstající
sucha a klesající srážky
budou stále palčivějším
problémem.**

*Nádoby na dešťovou vodu na hřbitově
(foto: www.purewa.co.nz)*

*Suchomilná výsadba na hrobě
(foto: www.significantcemeteries.org)*

TIP

**Udělejte si výlet! Nejlepší
inspirací je cestování
a vnímání genia loci
zahraničních hřbitovů
přímo na místě.**

PÉČE O ZELEŇ NA HŘBITOVECH

Městské zahradničení a hřbitovy v symbióze – Vídeň, Rakousko

Hřbitovy jsou u nás v současnosti pojaté jako místo s jednou primární funkcí – a to jako prostor k pohřbívání a truchlení. Ne vždy tomu tak bylo, v historii byly hřbitovy místem veřejného setkávání, společenského života či zahradničení. Tato produkční funkce nyní zažívá reinkarnaci v podobě městského zahradničení na hřbitovech ve Vídni.

Od roku 2023 správa vídeňských hřbitovů umožňuje uživatelům pěstovat ovoce a zeleninu na záhonech na Centrálním vídeňském hřbitově (Wiener Zentralfriedhof) a Jihozápadním hřbitově (Friedhof Wien Südwest). Tento projekt je velmi úspěšný a plochy pro produkci se na hřbitovech rok od roku rozrůstají. Záhony vznikají na lučních plochách, kde nejsou hroby. Projekt má za cíl podpořit myšlenku, že hřbitovy nejsou jen místem truchlení, ale i prostorem

pro setkávání a environmentální osvětu. Záhony na těchto plochách tak mohou přinést nejen zážitek komunitního zahradničení, ale pro některé mohou být i nástrojem při vypořádávání se se ztrátou a smutkem.

Záhony mají 24 metrů čtverečních a každý rok na začátku května jsou předány do správy uživatelům s již předvysazenými plodinami. Všem zahradníkům je nabízené odborné poradenství či možnost zapůjčení zahradnického náčiní.

TIP

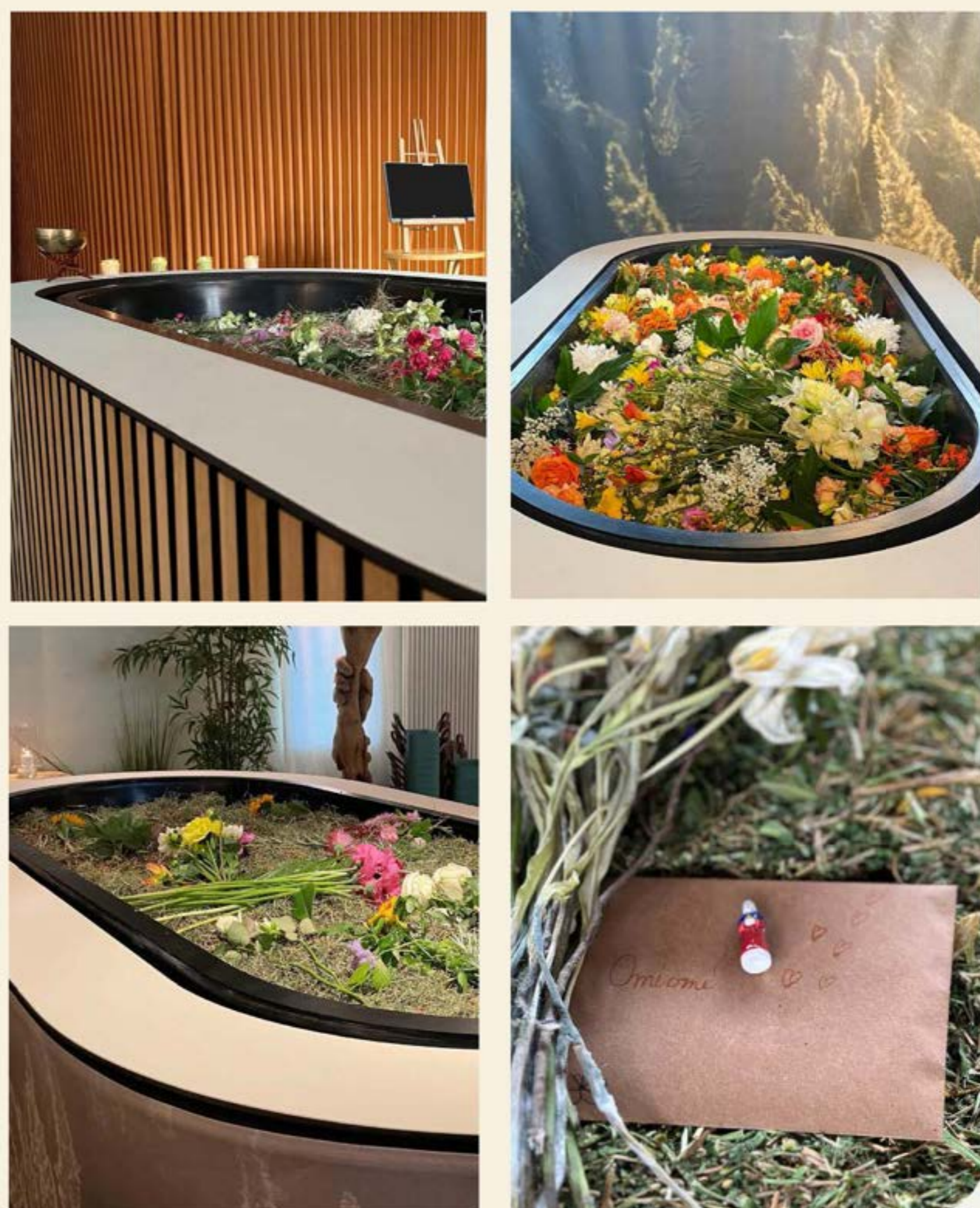
Podívejte se na váš hřbitov z jiného úhlu pohledu. Co by prostor hřbitova mohl ještě nabídnout? Plochu pro koncerty, divadlo či komunitní život? Fantazii se meze nekladou!

INOVACE

Nové pohřební metody – Německo

Stejně jako před sto lety ovlivnila pohřební průmysl legalizace kremace, tak i nás v blízké budoucnosti může ovlivnit legalizace nových pohřebních metod. Ať už je to terramace, která je aktuálně legální ve 13 státech USA a Německu, alkalická hydrolýza či implementace hub a mycelií – tyto přístupy, které jsou silně provázány s ekologizací a snížením uhlíkové stopy pohřbu, mohou být katalyzátorem změny podoby hřbitovů, ale i přístupu k pohřebnímu ritu a obřadu.

U našich susedů v Německu je terramace v testovacím režimu legální již několik let. Lidé, kteří si tuto variantu pohřbu zvolí, často touží po jiné formě rozloučení, kterou tradiční pohřby nenabízí. Terramaci si můžeme představit jako řízený a zrychlený rozklad organické hmoty ve směsi rostlinného materiálu, sena a dalších přírodnin. Na konci tohoto procesu je čistá zemina složením přirovnatelná k humusu. Lidské tělo se tedy tímto způsobem “přemění” na půdu. Terramace probíhá ve specializované buňce, do které během obřadu, kdy se pozůstalí se zesnulým loučí, mohou vložit vzkazy, květiny či pomoci tělo připravit a přikrýt rostlinným materiálem.

Vkládání květin a vzkazů do terramační buňky
(foto: Reerdigung / Meine Erde)

Samotný proces terramace pak trvá přibližně měsíc, dá tak rodině dostatečný prostor na vyrovnání se se ztrátou. Zacházení s výsledným materiálem, tzv. terramatem, se pak liší dle legislativy jednotlivých států. V Americe je možnost si terramat rozdělit mezi členy rodiny, může být umístěn na zahradě, v lese nebo k tomu určených přírodních rezervacích, kde slouží k obnově jednotlivých biotopů. V Německu je s terramatem stále nakládáno jako s lidskými ostatky, musí být tedy zabalený do plátna a pohřbený do země. Některé hřbitovy v Německu se ale již této nové formě pohřbu přizpůsobily a nabízejí hrobová místa, která jsou v souladu s myšlenkou terramace.

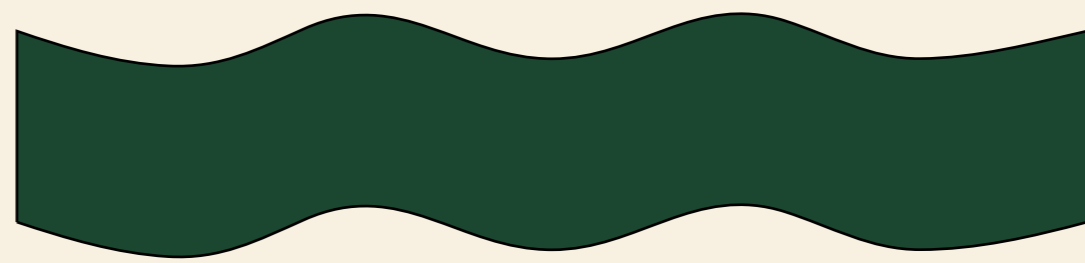
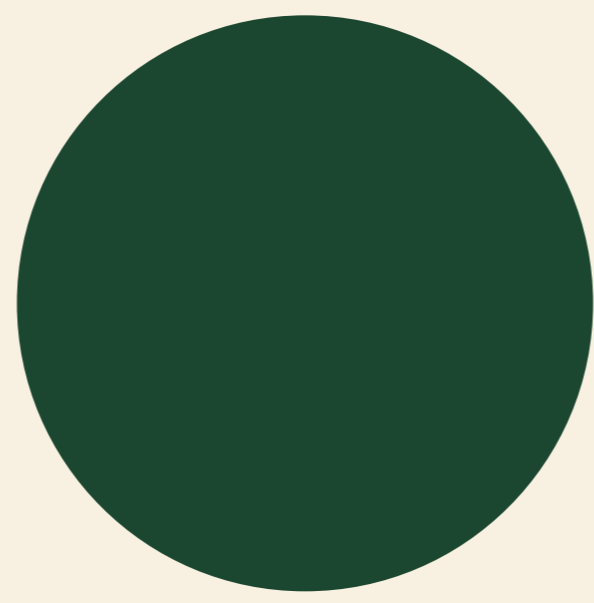
Hřbitov v Elmshorn, ve spolkové zemi Schleswig–Holstein rozšířil své pohřebiště o lesní hřbitov s luční plochou. Terramat se zde pohřbívá zabalený v plátně do mělkých hrobů buď k nově vysazeným nebo dospělým stromům či do luční plochy. Terramat se dá pohřbít i do tradičního hrobu, kde namísto kamenné desky mohou být vysázeny květiny. Takovýmto způsobem lze v Německu terramat pohřbívát na několika dalších hřbitovech.

Pohřbívání terramatu
(foto: Reerdigung / Meine Erde)

TIP

Pokud plánujete ve své obci zakládat přírodní hřbitov, nebo rozšířit stávající hřbitov o přírodní část, myslete i do budoucna a vyčleňte plochu, kde by mohl být za pár let ukládán terramat.

**SLOVO
ZÁVĚŘEM**

ZAVÁDĚNÍ ZMĚN

Děkujeme, že jste těmto stránkám věnovali svůj čas. Dobře víme, že mluvit o proměně hřbitovů je jedna věc, provádět ji už je věc druhá, výrazně náročnější. Známe realitu toho, jak těžké může být měnit zaběhlý pořádek provozu hřbitovů, který tímto způsobem fungoval desítky let bez zdánlivých problémů. Možná narazíte na neochotu svých kolegů či podřízených pracovníků, možná Vám vedení neposkytne dostatek podpory a financí, možná i vy samotní začnete časem ztrácet energii a vůli věci měnit. Rozhodli jsme se věnovat závěr této příručky právě tomu, jak těmto situacím předcházet, abychom společně dotáhli tyto věci až do konce.

SPOLUPRÁCE S PERSONÁLEM

Nadchnout své kolegy pro to, aby začali dělat věci jinak nemusí být vůbec jednoduché. ‘Vždycky se to tak dělávalo’ je takové hřbitovní zaklínadlo a především zkušené ‘matadory’ může být obtížné přivést k nějaké změně přístupu. Možná přijde na otázku, co z toho budou mít, když teď po nich chceme něco navíc. Bylo by nasnadě říci, že nějakou finanční odměnu, ale víme, že v tomto ohledu bývají naše možnosti značně limitované.

Výhodou je, že některé z námi navrhovaných změn ve skutečnosti šetří práci, jako například méně intenzivní sekání trávníku, mozaiková seč či ponechání spadaného listí v alejích hřbitova. Tím pádem když tady ubíráme, můžeme si dovolit zase jinde přidat. Na jiné spolupracovníky může platit i motivace tím, že jde o smysluplnou věc, uvedeme-li je do této problematiky. Mladší ročníky mohou být v těchto věcech vnímavější a spíše ochotny měnit svůj přístup. Nezapomínejme také na pomoc z řad dobrovolníků, třeba i přímo ze strany pozůstalých.

FINANCOVÁNÍ PROJEKTŮ

Pro financování těchto projektů doporučujeme zažádat si o příspěvek z nějakého národního či evropského dotačního programu. V oblastech modrozelené infrastruktury, přizpůsobování veřejného prostranství změně klimatu či podpoře biodiverzity se nabízí hned několik příhodných dotačních titulů a příslušné organizace nám s nimi rády pomohou.

Nedaří-li se nám získat pro podobné projekty naše vedení, je dobré mu připomenout, že takové směřování je pravděpodobně v souladu se strategií našeho města či zřizovatele a poukázat na příslušné dokumenty.

V neposlední řadě je tato činnost vždy dobrým signálem směrem k PR – média o nových trendech v pohřebnictví rády publikují a i veřejnost jeví o posun v těchto věcech překvapivě velký zájem.

PROMĚŇUJÍCÍ SE KLIMA

Nezáleží na tom, jak pomalu jdete, dokud se nezastavíte.' je Konfuciov citát, který se myslím perfektně hodí na závěr této příručky. Tuto publikaci jsme uvedli tím, že hřbitovy je radno měnit krůček po krůčku tak, aby neztratily svůj jedinečný charakter a nadále poskytovaly jistotu pro zastavení v čase těm, kteří ji potřebují. Zároveň víme, že ani prakticky toho v krátkém čase na hřbitovech mnoho dosáhnout nejde. Smiřme se tedy klidně s tím, že tempo těchto změn stačí relativně pozvolné – třeba si můžeme říci, že s každou sezonou přineseme něco nového a postupně na to necháme zvyknout veřejnost i personál.

Mít před sebou nějaký další cíl a neustát v pohybu, je důležité pro udržení naší vlastní motivace. Vědomí, že nemusíme spěchat je uklidňující, zároveň bychom však nikdy neměli upadnout do letargie a stát se jen strážci statu quo. Každá drobná změna, kterou pro personál, veřejnost i přírodu na hřbitově provedeme, nám bude příjemnou odměnou a s tímto přístupem můžeme ve své funkci dlouhodobě prosperovat.

Je přirozené, že motivaci čas od času ztrácíme a potřebujeme ji nově nabýt. Pomáhá si v tu chvíli uvědomit, že je nás tu na tento úkol více, že v tom nejsme sami. V každém městě či obci, která hřbitovy spravuje, nejspíš někdo řeší podobné problémy jako vy a je dobré naše cesty sdílet, podělit se o svá řešení, o to, co se u nás osvědčilo a s čím zase potřebujeme poradit. Případně se nebojte obrátit na nás, rádi Vám budeme k dispozici i za touto poslední stránkou naší příručky.

O AUTORECH

FUNEBRA

Funebra je projektem Centra environmentální a etické výchovy ŽIVICA, věnuje se přírodním hřbitovům, osobitým rozloučením a šířením osvěty o otevřeném a zodpovědném přístupu ke smrti.

Ing. Andrea Uherková, PhD.

Ekoložka (Program Ekologie a ochrana biodiverzity),
správkyně a obřadnice na prvním slovenském
přírodním hřbitově – Zahrada vzpomínek ve Zvoleni,
který spoluzakládala.

Mrg. Monika Kossuth

Antropoložka, spoluzakladatelka a bývalá správkyň
prvního českého přírodního hřbitova Les vzpomínek
v Praze. V Živici vede projekt přírodního pohřebnictví
Funebra a je obřadnicí.

Obě jsou členky Centra environmentální a etické výchovy
Živica, absolventky Sokratova institutu, kurzu Deathwalker
od Zenith Virago, kurzu Doprovázení umírajících
a pozůstalých od Ke kořenům.

POSLEDNÍ STOPA

Český spolek Poslední stopa se zabývá osvětovou a průkopnickou činností, týkající se nových možností v pohřebnictví spojených především s myšlenkami mezinárodního hnutí Green Burial Movement.

Adam Vokáč

Koordinační projektový a programový pracovník, hrobník a správce Lučního hřbitova v organizaci Hřbitovy a pohřební služby hl. města Prahy, absolvent Green Burial Masterclass.

Ing. arch. Blanka Solár

Architektka, spoluzakladatelka arch. studia bams office, autorka vize pietních biocenter – biodiverzních krajinných pohřebišť.

Bc. Anna Sovová

Krajinná architektka, autorka bakalářské práce „Přírodní hřbitovy jako krajinný fenomén“ na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Brně.

Ing. Vilém Jurek

Krajinný inženýr a ekolog, vedoucí úseku péče o přírodu ve spolku Rezekvítek.

PODĚKOVÁNÍ

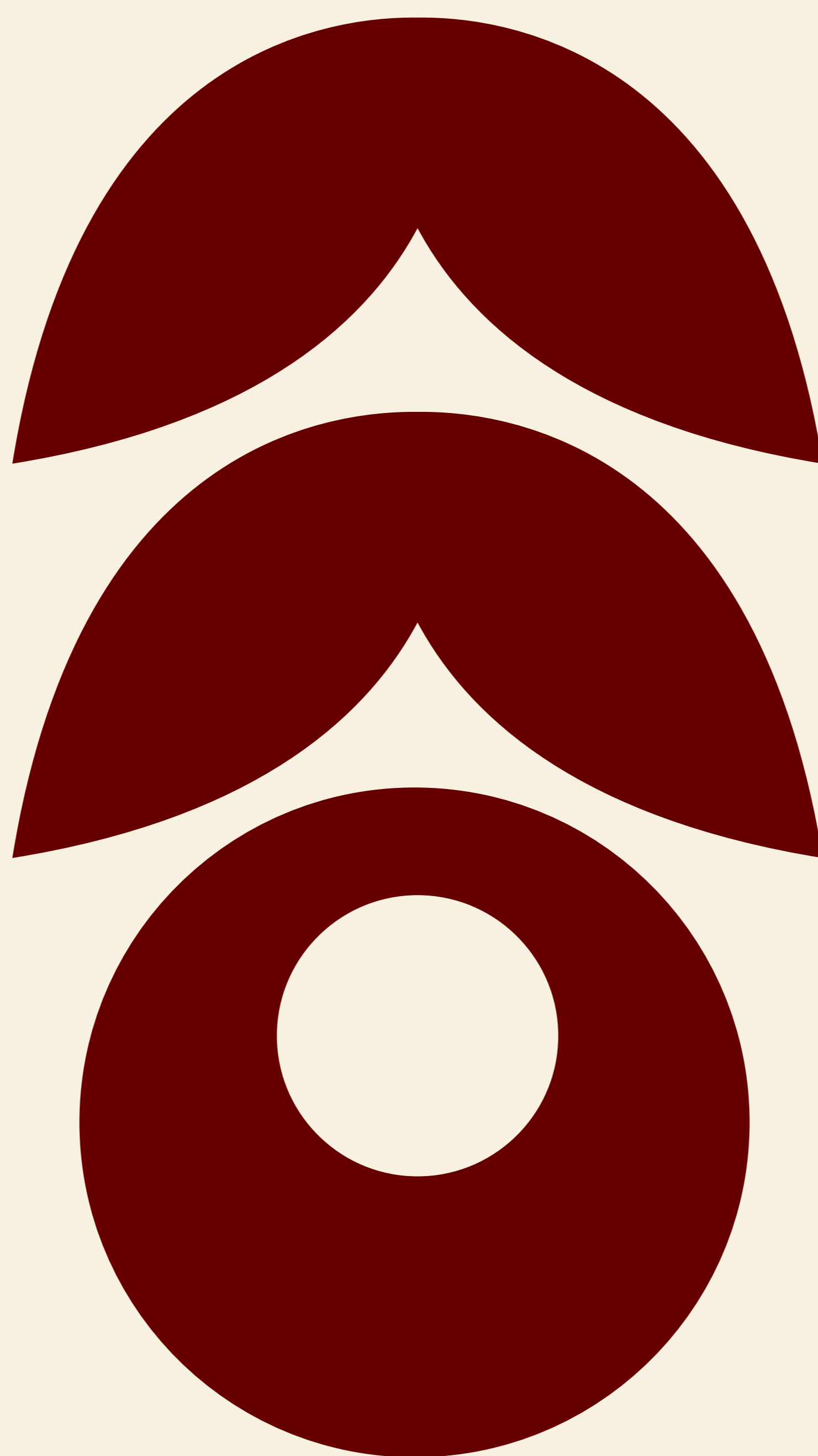

Autoři (foto: Uľa Mičovská)

Tato příručka vznikla v rámci mezinárodního projektu „Hřbitovy přátelské k přírodě“.

Financováno Evropskou unií. Vyjádřené názory a postoje jsou však pouze názory a prohlášeními autorů a nemusí nutně odrážet názory a stanoviska Evropské unie nebo SAAIC – národní agentury programu Erasmus +. Evropská unie ani orgán udělující grant za ně nenesou odpovědnost.

Hřbitovy, které budou přátelské k přírodě,
budou přátelské i k lidem.

ISBN: 978-80-69046-22-1